T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE YASAMA VE OLAĞANÜSTÜ HAL UYGULAMASI: 1987-1996

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAK ÜLMAN

İSTANBUL, 1997

T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE YASAMA VE OLAĞANÜSTÜ HAL UYGULAMASI: 1987-1996

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAK ÜLMAN

DANIŞMAN: PROF. DR. KEMALİ SAYBAŞILI

İSTANBUL, 1997

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı yapmaya karar vermemde ve tamamlamamda büyük katkısı olan sevgili danışmanım Prof. Dr. Kemali Saybaşılı'ya teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Bu çalışmada insan haklarına dayanan demokratik bir rejime bağlılıkta ve bu rejimin savunulması ve kurumsallaştırılmasında bir anahtar ölçüt olarak değerlendirilen "olağanüstü rejimlerin" yasama tarafından 1987-1996 yılları arasında nasıl ele alındığı incelenmektedir. Bu amaçla çalışma Türkiye'de 1987 yılından itibaren kapsamlı bir uygulama alanı bulan Olağanüstü Hal (OHAL) uygulamasını, siyasal açıdan ele almakta ve OHAL yönetiminin hükümetler ve TBMM'de grubu bulunan siyasal partiler tarafından nasıl değerlendirildiğini, bu değerlendirmelerin 1987-1996 yılları arasında gösterdiği değişimi ortaya koymaktadır. Çalışma ilk ekseninde olağanüstü yönetim şekillerinin hukuki-anayasal boyutunu araştırmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'de olağanüstü yönetim şekillerinin ilanına karar veren, onaylayan ve uygulayan mekanizmaların daha açıkça anlaşılması amacıyla sırasıyla 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında öngörülen düzenlemelerin incelenmesi ve beraberinde yasama-yürütme ilişkisi ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci ekseninde 18. Ve 19. Yasama dönemlerinde TBMM'de yer alan siyasal partilerin OHAL uygulamalarına yaklaşımlarını incelemiştir. Çalışma sonucunda OHAL'e gerekçe olan sorunun parlamentoda çok yetersiz bir şekilde ele alındığı, bu soruna ağırlıklı olarak "güvenlik" bağlamında yaklaşıldığı ve siyasal partilerin OHAL'e yönelik tavırlarının muhalefet-iktidar eksenindeki konumlarına göre değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir.

I. GİRİŞ 1

II. OLAĞANÜSTÜ HAL KAVRAMI VE TÜRK ANAYASALARINDA OLAĞANÜSTÜ HAL DÜZENLEMELERİ 6

A. OLAĞANÜSTÜ HAL KAVRAMI 6
1. TANIM 6
2. UYGULAMADA SINIRLAMA 8
a) SEBEP-GEREKLİLİK 9
b) UYGULAYICI 10
c) SINIR 10
d) SÜRE 11
e) DENETİM 12

B. TÜRK ANAYASALARINDA OLAĞANÜSTÜ HAL DÜZENLEMELERİ 13
1. 1924 ANAYASASI 14
a) YASAMA-YÜRÜTME İLİŞKİSİ 14
(1) Yasama 14
(2) Yürütme 14
b) OLAĞANÜSTÜ HALLER 15
2. 1961 ANAYASASI 17
a) YASAMA-YÜRÜTME İLİŞKİSİ 18
(1) Yasama 18
(2) Yürütme 19
b) OLAĞANÜSTÜ HALLER 21
(1) Olağanüstü Hal 22
(2) Sıkıyönetim 23
3. 1982 ANAYASASI 26
a) YASAMA-YÜRÜTME İLİŞKİSİ 26
(1) Yasama 26
(2) Yürütme 28
b) OLAĞANÜSTÜ HALLER 31
(1) Olağanüstü Haller 32
(2) Sıkıyönetim, Seferberlik ve Savaş Hali 34

C. SONUÇ 36

III. 18. YASAMA DÖNEMİNDE TBMM'DE OHAL GÖRÜŞMELERİ 37

A. HÜKÜMETLERİN İNCELENMESİ 42
a) Sorunun Tanımlanması 42
b) Çözüm Önerileri 44
c) OHAL Uygulamasına Bakış 45
d) OHAL Bölgesine Bakış 47
e) Demokrasi ve Kurumlarına Bakış 48
f) ANAP Hükümetlerinin Genel Değerlendirmesi 49

B. T.B.M.M.'DE GRUBU BULUNAN SİYASAL PARTİLERİN İNCELENMESİ 51
1. ANAP'IN GÖRÜŞLERİ 51
a) Sorunun Tanımlanması 51
b) OHAL Uygulamasına Bakış 53
c) OHAL Bölgesine Bakış 54
d) ANAP'ın Genel Değerlendirmesi 56
2. SHP'NİN GÖRÜŞLERİ 57
a) Sorunun Tanımlanması 57
b) Çözüm Önerileri 58
c) OHAL Uygulamasına Bakış 59
d) OHAL Bölgesine Bakış 59
e) SHP'nin ANAP Hükümetlerini Eleştirdiği Noktalar 60

(1) Sorunun doğru ve zamanında algılanmaması 60
(2) Terörist ile halkın ayırt edilmemiş olması 61
(3) Kalkınma hamlelerinin yapılmaması 61
(4) Güvenlik tedbirlerinin yanlışlığı 62
(5) Sorunla ilgili izlenen dış politika 63
(6) OHAL uygulamasının hukuki yönü 63
f) SHP'nin Genel Değerlendirmesi 64
3. DYP'NİN GÖRÜŞLERİ 65
a) Sorunun Tanımlanması 65
b) Çözüm Önerileri 66
c) OHAL Uygulamasına Bakış 68
d) OHAL Bölgesine Bakış 69
e) DYP'nin Genel Değerlendirmesi 70

IV. 19. YASAMA DÖNEMİNDE TBMM'DE OHAL GÖRÜŞMELERİ 72

A. HÜKÜMETLERİN İNCELENMESİ 75
a) Sorunun Tanımlanması 76
b) Çözüm Önerileri 77
(1) Demirel Hükümeti'nin Çözüm Önerileri 78
(2) Çiller Hükümetleri'nin Çözüm Önerileri: 80
c) OHAL Bölgesine Bakış 81
d) Koalisyon Hükümetlerinin Genel Değerlendirmesi 82

B. T.B.M.M.'DE GRUBU BULUNAN SİYASAL PARTİLERİN İNCELENMESİ 83
1. SHP'NİN GÖRÜŞLERİ 83
a) Sorunun Tanımlanması 84
(1) Demirel Hükümeti Döneminde Sorunun Tanımlanması 84
(2) Çiller Hükümeti Döneminde Sorunun Tanımlanması 85
b) Çözüm Önerileri 86
(1) Demirel Hükümeti Döneminde Çözüm Önerileri 86
(2) Çiller Hükümeti Döneminde Çözüm Önerileri 87
c) OHAL Uygulamasına Bakış 88
d) SHP'nin Genel Değerlendirmesi 88
2. RP'NİN GÖRÜŞLERİ 90
a) Sorunun Tanımlanması 90
b) Çözüm Önerileri 91
c) OHAL Uygulamasına Bakış 92
d) OHAL Bölgesine Bakış 94
e) Demokrasi ve Kurumlarına Bakış 94
f) RP'nin Genel Değerlendirmesi 95
3. ANAP'IN GÖRÜŞLERİ 96
a) Sorunun Tanımlanması 96
b) Çözüm Önerileri 97
c) OHAL Uygulamasına Bakış 97
d) ANAP'ın Genel Değerlendirmesi 98

V. SONUÇ 99

EK-1: YASAMANIN OLAĞANÜSTÜ HAL GEREKTİREN "SORUNU" ELE ALIŞI ÜZERİNE İSTATİKSEL BİR İNCELEME 104

KAYNAKÇA 119

TÜRKİYE'DE YASAMA VE OLAĞANÜSTÜ HAL UYGULAMASI: 1987-1996

I. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ölçeğinde, insan haklarına dayanan demokratik bir rejime bağlılıkta ve bu rejimin savunulması ve kurumsallaştırılmasında bir 'anahtar ölçüt' olarak değerlendirilen 'olağanüstü rejimlerin'[1] yasama tarafından nasıl ele alındığının incelenmesidir.

Olağanüstü yönetim şekilleri, demokratik hukuk devletlerinin bulunduğu ülkelerde, olağan yönetim biçimleriyle çözüme kavuşturulayamayan sorunların bunalıma dönüşmesi durumunda uygulaması öngörülen yönetim biçimleridir. Olağanüstü yönetim şekilleri, ülkeden ülkeye farklılıklar gösteren uygulamalar sergilemekle beraber, bir dizi önemli noktayı paylaşmaktadır: İlk olarak, bu yönetimlere gerekçe oluşturan sorunlar, olağan yönetim biçimleriyle üstesinden gelinemeyecek ölçüde derin bir bunalıma dönüşmüştür. İkinci olarak, olağanüstü yönetimler uygulanmaksızın bunalımın ortadan kalkması artık olanaksızdır. Üçüncü ortak nokta ise, yürütme organına bu yönetimlerin uygulamasıyla, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması ya da geçici olmak koşuluyla, askıya alınması olanağı verilmektedir.

Bu ortak özelliklerin toplumsal ve siyasal düzeni yakından ilgilendirmesi nedeniyle, demokratik ülkelerde olağanüstü yönetimlerin uygulamaya konulmasını kaçınılmaz kılan bunalımın niteliği ile bunalıma yol açan sorunların tanımlanmasında özen gösterilmekte; uygulamaya ilişkin ilke ve usuller, anayasal

---

[1] Mehmet Semih Gemalmaz, *Türkiyede Olağanüstü Hal Uygulamaları*, 1996: İstanbul, s. 14.

düzenlemelerle saptanmaktadır. Bu ülkelerde, olağanüstü yönetimlerin uygulamaya konulması için öngörülen anayasal koşulların ne ölçüde oluştuğuna ilişkin tartışmaların tüm toplumsal katmanların demokratik katılımıyla gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Ancak, gerek, bu yönetimin uygulamaya konulması için son kararın verildiği, gerekse çözüme kavuşturulacak sorunların toplumsal ve siyasal uzantılarının değerlendirildiği süreçte, en önemli rol parlamentolara düşmektedir.

Olağanüstü yönetim şekillerine, Cumhuriyet dönemi boyunca, ülkemizde de sıklıkla başvurulmuştur. Bu alanda yapılan çalışmaların, öncelikle Türkiye'de uygulanan olağanüstü yönetimlerin hukuki sorunlarını ve/veya sonuçlarını ele aldığı gözlemlenmektedir. Konuya hukuki açıdan yaklaşan bu çalışmalarda, 1980 sonrası dönemin ele alınmadığı ya da siyasal boyutlarının yeterince değerlendirilmediği görülmektedir. Bu noktadan hareket ederek, çalışmamız, ülkemizde 1987 yılından beri kapsamlı bir uygulama alanı bulan OHAL[2] uygulamasını, siyasal açıdan ele alacaktır. Çalışma, OHAL yönetiminin, hükümetler ve TBMM'de grubu bulunan siyasal partiler tarafından nasıl değerlendirildiğini; değerlendirmelerin 1987 yılından 1996 yılına kadarki değişimini incelemeyi hedeflemektedir.

İnsan haklarına dayanan demokratik bir rejime bağlılıkta ve bu rejimin savunulması ve kurumsallaştırılmasında bir 'anahtar ölçüt' olan 'olağanüstü yönetimlere' ilişkin yaklaşım ve alınan tavır, üretilen görüş ve öneriler, 'olağan yönetimler' eksenindeki esnek farklılaşmalara bakılarak yapılabilecek değerlendirmelerden daha somut ve sağlamdır[3]. Bu anlayışla, inceleme sonunda elde edilecek ipuçları, özelde yakın dönem Türkiye siyasal hayatında yer alan kadroların demokrasi anlayışlarının ve siyasal kültürlerinin, genelde ise, ülkenin siyasal sisteminin daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacaktır.

---

[2] "Olağanüstü yönetim şekilleri" ile seferberlik, sıkıyönetim, olağanüstü hal gibi olağan uygulamaların dışındaki yönetim şekillerinin tümü kasdedilirken; "OHAL" ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1982 Anayasası'nın 119. ve 120. maddesinde düzenlenen yönetim şekillei ifade edilmektedir.

[3] Mehmet Semih Gemalmaz, *Anayasada Olağanüstü Rejim, Demokratikleşmede Sivil Toplum*, 1995 İstanbul, s. 14-16.

Çalışmanın iki temel ekseni vardır. Bunlardan birincisi *olağanüstü yönetim şekillerinin* hukuki-anayasal boyutunun araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak, modern demokrasilerde olağanüstü yönetim şekillerinin içeriği, karar alma süreçleri ve sınırları incelenmiştir. Daha sonra, Türkiye'de siyasetin üzerinde durduğu kurumsal yapı ve dolayısıyla bu yapıyı oluşturan zihniyet araştırılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye'de olağanüstü yönetim şekillerinin ilanına karar veren, onaylayan ve uygulayan mekanizmaların daha açıkça anlaşılması amacıyla, sırasıyla 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında öngörülen düzenlemelerin incelenmesi ve beraberinde yasama-yürütme ilişkisi ele alınmıştır. Bu aşamada, ülkedeki olağanüstü yönetimlerin meşruiyet zemininde, tanımında, uygulamada; ve uygulayıcının yetkilerinin sınırlarında ne gibi değişikler olduğunu ve var olan yapının modern demokrasilerdeki yapıdan ne derece ve ne sebeple saptığı saptanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci temel ekseni, 1987 yılından - 18. Yasama Döneminden- başlamak üzere yasama organının genelinin ve TBMM'de yer alan siyasal partilerin *OHAL* uygulamalarına yaklaşımlarının incelenmesidir. Amaç, yasama organında, anayasanın öngördüğü yapıya ilişkin bilinç düzeyinin tespit edilmesidir. Kanımızca, sözkonusu siyasal bilinci saptayabilmek için bu çevrelerin ürettiği 'siyasal eylem' ve 'siyasal söylem'e bakmak önkoşuldur. Bunu yaparken de, dile getirilen beklenti, yaklaşım ve anlayışın, hangi dönem ve koşullarda nasıl bir çizgi izlediği gözlemlenmelidir. Çalışmanın ikinci amacı bu gözlemin yapılması ve tahlil edilmesi olmuştur. Bu doğrultuda, sırasıyla 18. ve 19. Yasama dönemlerinde, yani 1987-1996 yılları arasında, T:B.M.M.'de yapılan OHAL görüşmeleri taranmıştır.

Çalışmada 1987 yılının başlangıç tarihi olarak seçilmesinin başlıca iki sebebi vardır. Birinci sebep uygulanan olağanüstü yönetim şekillerinin yürütme tarafından ilan edilen, yasama tarafından onaylanan gerekçelerindeki değişimdir. Türkiye'de halen uygulanan *OHAL* uygulamasını meşrulaştıran terör olayları 1984 yılında başlamış olmakla beraber, 1984-1987 yılları arasında uygulanan olağanüstü yönetimlerin gerekçeleri bu olaylardan kaynaklanmıyordu. Zira, söz konusu üç yıl içerisinde bu sorun 'üç beş eşkiya' bağlamında görülüp, yeterince ciddiye alınmıyordu. Bu dönemde görülen Sıkıyönetim OHAL ve uygulamaları daha ziyade,

12 Eylül Müdahelesi sonrası ilan edilen sıkıyönetimin doğal bir uzantısı şeklinde algılanıyor, darbenin söylem ve gerekçeleri ile açıklanıyordu. Ancak, 1987 yılının sonunda, 8'i Güneydoğu'da olmak üzere toplam 9 ilde OHAL uygulandığı görülmektedir. Önceki dönemin yaklaşımlarından radikal bir kopma görülmese de bu yılla beraber uygulama gerekçeleri, 'belli bir bölgenin farklı yapısına' ve farklı 'sorun/sorunlara' dayandırılmaya başlanmıştır. OHAL'in gerekçelerinin bölgeselliği kabul olmuş, uygulamanın devamına 'bölgeye yöneklik bölücü terör olayları' nedeniyle onay verilmiştir.

1987 yılının başlangıç tarihi olarak seçilmesinin ikinci sebebi, Meclis tutanaklarının ilk okumasından sonra verilen bir karara dayanmaktadır: 1987 yılı 'sorunun yapısının' değil 'algılanışının' değişmeye başladığı yıldır. 1987 yılında siyasi yasakların kalkmasıyla 18. Yasama Döneminde Parlamento halkın özgür iradesini -1983-1987 yıllarına, yani 17. Yasama Dönemine göre- daha fazla yansıtır bir hale gelmiştir. Diğer bir ifadeyle, vetolardan geriye kalan asker güdümlü resmi devlet ideolojisinin etkisinden kuvvetle etkilenen bir Meclise, soruna farklı bakış açıları getiren seçilmiş milletvekilleri eklenmiştir.

Çalışmanın ön hazırlık safhasında farkedilen önemli üç bulgu vardır. Bunlardan birinci Parlamentonun, OHAL'e gerekçe olan 'sorun'a gösterdiği duyarsızlık olmuştur. Türkiye'de yasamanın, OHAL'e gerekçe olan 'sorun'u çok yetersiz bir şekilde ele aldığı gözlenmektedir[4].

Farkedilen ikinci bulgu, 1987-1996 yılları arasında, yasamanın genelinde, OHAL'e gerekçe olan 'sorunu tanımlama' sürecine, ağırlıklı olarak 'güvenlik' bağlamında yaklaşıldığı, 'sorunun ele alınma' sürecinin ise 'güvenlikle ilgili kurumlara' yükleyen bir anlayış sergilendiğidir.

Farkedilen üçüncü bulgu ise, siyasal partilerin OHAL'e yöneklik tavırlarının muhalefet-iktidar eksenindeki konumlarına göre değişmesidir. Siyasal partilerde gözlenen bu tutarsızlık, parlamentodaki iktidar ve muhalefet kanatlarının, o anda

---

[4] Bkz. Ek-1

bulundukları statüye göre, siyasal söylemi büyük ölçüde içeriğinde bir değişiklik yapmadan, birbirlerine devrettiği ya da devraldığı kanısını[5] akla getirmektedir. Bu durum ise, siyasal sistemde, olağan-olağanüstü rejim düalizminin kurumsallaştığı kanısını yaratmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde ilk olarak, modern demokrasilerde olağanüstü yönetim şekillerinin içeriği, karar alma süreçleri ve sınırları incelenmiştir. Aynı bölümde ikinci olarak, olağanüstü yönetimlere ilişkin Türkiye Anayasalarında öngörülen düzenlemeler ve beraberinde yasama-yürütme ilişkisi incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde, 18. ve 19. Yasama Dönemlerinde, T.B.M.M. genel kurulunda yapılan OHAL görüşmeleri incelenmiştir. Bu taramayla Parlamento'daki hükümet ve muhalefet kanatlarının soruna yaklaşımlarını sistematik bir biçimde araştırmak amaçlanmıştır. Bu amaçla, tutanakların taranması sırasında hükümetin ve Mecliste grubu bulunan siyasal partilerin açıklamalarında başlıca şu konular incelenmiştir: OHAL'e gerekçe olan sorun/sorunların tanımlanması; çözüm önerileri; yasal düzenleme olarak OHAL uygulamasına bakış; OHAL uygulanan bölgede yaşayan Kürt kökenli vatandaşlara yaklaşım; hükümetlerin ve/veya siyasal partilerin demokrasi anlayışı; muhalefet partilerinin hükümetlere getirdikleri eleştiriler

Çalışmada esas olarak Türkiye Anayasaları, hükümet ve parti programları, koalisyon protokolleri ve TBMM tutanak dergileri gibi birincil kaynaklar kullanılmıştır.

Çalışmaya ek olarak, Parlamento'nun Olağanüstü Hal'e gerekçe olan "soruna" "ne derece" ve "hangi bağlamda" yaklaştığını araştıran istatistiksel bir inceleme de dahil edilmiştir. Bu incelemede elde edilen sonuçlar doğrultusunda , Parlamentonun "soruna" yaklaşımındaki dönemsel değişimler de tespit edilmeye çalışılacaktır.

---

[5] Mehmet Semih Gemalmaz. "*Anayasada Olağanüstü...*", s. 142.

II. OLAĞANÜSTÜ HAL KAVRAMI VE TÜRK ANAYASALARINDA OLAĞANÜSTÜ HAL DÜZENLEMELERİ

A. OLAĞANÜSTÜ HAL KAVRAMI

1. TANIM

Olağanüstü hal kavramının tanımlamasını yapmak özünde mevcut olan soyut niteliğinden dolayı pek kolay değildir. Aslında hukuki bir müessese olan ve olması de gereken bu kavrama muhtelif siyasi düşünceler ve ideolojik yaklaşımlar nedeniyle değişik anlamlar verilmiştir[6]. Nitekim, bütün ülkelerde geçerli ve değişmez niteliğe sahip bir olağanüstü hal rejimi mevcut değildir[7]. Ancak bu olumsuzluklara rağmen, kuramsal çerçeveyi kurabilmek için bir tanımdan yola çıkılması faydalı olacaktır.

Bülent Daver, hukuki olağanüstü hal rejimini, 'anayasanın öngördüğü ölçüler içerisinde kanunla düzenlenmiş kurallara uygun olarak, idareye seri hareket imkanı veren ve hürriyetlerin bir süre kısıtlanmasını veya durdurulmasını sağlayan geçici, otoriter bir rejim diye tanımlamaktadır'.[8]

Bu tanımdan çıkarılabilecek birinci özellik, olağanüstü hal rejiminin, anayasaya girmekle hukuki bir anlam kazanmış olmasıdır. Dolayısı ile olağanüstü hal rejimi anayasal bir düzenleme olarak hukuk dışı veya hukuk üstü değil, tamamen hukuki bir yönetim şeklini almıştır. Demokratik toplumlar hürriyetlerini bütünüyle

---

[6] Bülent Daver, *"Fevkalade Hal Rejimleri"*, 1961 Ankara, s.5.
[7] Burhan Kuzu, *"Olağanüstü Hal Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Rejimi"*, 1993 İstanbul, s.40.
[8] Bülent Daver, *"Fevkalade Hal ...."*, s.9.

kaybetmemek için, onlardan geçici olarak yoksun kalmaya rıza gösterirken bunu düzenleyen olağanüstü hal rejimine hukuk içinde bir yer vermek ve sınırlarını çizmek istemişlerdir.[9] İşte bu sınırların çerçevesi demokratik hukuk devletlerinde anayasa vasıtası ile çizilmiştir.

Bu konudaki anayasal düzenlemelerin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği somut bir gerçektir. Olağanüstü hal rejiminin anayasa da yer alıyor olması söz konusu ülkenin demokratik hukuk devleti olduğu anlamına gelmez. Aynı şekilde olağanüstü hal rejimlerinin anayasal bağlamda düzenlenmiş olmaları elbetteki bu rejimlerin uygulamada hukuki olduğunu da göstermez.

Yukarıda verilen tanımın ikinci özelliği ise, olağanüstü hal rejiminin hürriyetlerin kısıtlamasına imkan veren geçici nitelikte *otoriter* bir rejim olduğunun belirtilmesidir. Otoriter olma durumu, bu rejimin hürriyetlerin geçici bir süre için geniş ölçüde kısıtlanmasına veya büsbütün durdurulmasına imkan verebilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu açıdan olağanüstü hal yetkileri suistimal edilmeye müsait yetkiler olduğundan, hem demokratik rejim, hem de kamu hürriyetleri için tehlikeli olabilir. Bu durum demokrasi ve hürriyet geleneği köklü olan ülkelerde tehlike yaratmazken, özellikle sağlam bir demokrasi ve hürriyet geleneğine sahip olmayan ülkeler için, olağanüstü hal yetkileri ciddi bir rejim sorunu yaratabilir.

Olağanüstü hal rejiminin doğasında bulunan 'otoriter' yapının demokratik hak ve özgürlükler lehine dengelenmesi için, siyasal sistemin olağanüstü hal yetkilerinin gayesi ve uygulama alanına bir sınır koyması gerekmektedir. Aksi takdirde, demokratik toplumda yönetenlerin sık sık olağanüstü hal tedbirlerine başvurma eğilimi ortaya çıkabilir. Bu ise demokratik yollardan karar verme usulunden yavaş yavaş vazgeçilerek, zamanla demokratik devletin yerini otokratik bir devletin alması sonucuna götürür.[10]

---

[9] Hayati Hazır, *"Türkiye'de ve Yabancı Ülkelerde Olağanüstü Hal Rejimlerinde Kamu Hürriyetlerinin Sınırlanması"*, 1991, Konya, s.15.

[10] Bülent Daver, *"Fevkalade Hal ...."*, s.69-72

Bu bölümde yapmayı hedeflediğimiz ilk olarak demokratik prensipler ve temel hak ve özgürlüklerin en üst düzeyde korunmasını sağlamak amacıyla olağan üstü hal rejimlerinin anayasal düzenlemelerinin göz önüne alması beklenen sınır ve kriterleri belirlemektir. İkinci hedefimiz, Türkiye Anayasalarında olağanüstü hal ile ilgili düzenlemeler ve yasama ve yürütme arasındaki ilişkinin biçimi incelenecektir[11]. Kanımızca anayasal organların ve aralarındaki ilişkinin incelenmesi, olağanüstü halin keyfiyete ve sürekli bir otoriter uygulamaya potansiyel oluşturup oluşturamıyacağını, olağanüstü hale geçiş, uygulama süreci, denetimi ve kaldırılması ile ilgili hangi anayasal organların ne ölçülerde yetki sahibi olduğunu bize gösterir.

2. UYGULAMADA SINIRLAMA

Demokratik hukuk devletlerinde, olağanüstü hal rejimleri genel hukuk prensiplerine uygun olarak Anayasa ile düzenlenirler. Dolayısı ile, bu konuda çıkarılacak kanun hükümlerinin Anayasa prensiplerine mutlak surette uygun olması gerekir. Uygulamada her zaman hukuksal sınırlamalara uyulmasa da, en azından kuramsal olarak olağanüstü hal yönetiminin sınırları olması gerekmektedir[12]. Sözkonusu düzenlemeler, temel hak ve özgürlüklerin azami şekilde korunması için sınırlandırılmalıdır. Bu sınırlar şu konularda belirlenmelidir:

a) Hangi durumlarda, ne gibi istisnai hallerde olağanüstü hale geçileceği
b) Bu yetkilerin kimin tarafından ve ya hangi organ tarafından kullanılacağı
c) Kullanılacak yetkilerin nelerden ibaret olduğu ve sınırları
d) Verilen yetkilerin belli bir süre ile tahdit edilmesi
e) Bu dönemde de denetim mekanizmasının işlemeye devam etmesi[13]

---

[11] Bu konuda yapılmış bir çalışma için bakınız Zeynep Şarlak, *"Coups and Constitutions in Brazil, South Korea, and Turkey: A Comparative Study of Legal-Institutional Frameworks"* yayınlanmamış yükses lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1995.

[12] Zafer Üskül, *"Siyaset ve Asker"*, 1989, İstanbul, s.13.

[13] Burhan Kuzu, *"Olağanüstü Hal ..."*, s.53.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu temel şartların neler olduğu kısaca incelenecektir.

a) SEBEP-GEREKLİLİK

Olağanüstü hal rejimlerinin uygulanmasına sebep olan olaylar hukuk dışı faktörlerdir. Savaş, savaş tehlikesinin baş göstermesi, ayaklanma, iç karışıklıklar, tabii afetler, ekonomik krizler gibi devletin ve toplumun güvenliği bakımından büyük tehlikeler yaratan olaylar olağanüstü hal rejiminin kurulmasına sebep teşkil eden maddi olaylardır.[14]

Hukuk literartürüne girmiş olmakla birlikte, kapsamı ve çerçevesi yeterince açık olmayan kamu düzeni, kamu yararı, milli güvenlik, genel sağlık gibi kavramlar da, idarenin olağanüstü hal uygulamaları ile ilgili yaptığı tasarrufların çoğu kez gerekçesini oluşturmuştur. Objektif olmayan, yetkili makamın anlayışına göre yorumlanabilen bu gibi kavramlar, olağanüstü hal söz konusu olduğu zamanlarda, idarenin takdir yetkisinin ve alanının çok daha genişlemesine imkan verebilirler.[15]

Olağanüstü yönetim usullerine başvurabilmek için önemli bir şart da, mevcut tehlikeye karşı devletin normal imkanlarıyla karşı koymada güçsüz kalmasıdır. Devlet ilk önce normal dönemde elinde bulunan yetki ve araçlarla tehlikeyi önlemeye çalışacaktır, bu şekilde sorunu çözemezse, ancak o zaman anayasada öngörülmüş bulunan olağanüstü yönetim şekillerine geçilmesi kararlaştırılabilir.

---

[14] Münci Kapani, *"Kamu Hürriyetleri"*, 1981 Ankara, s.239.
[15] Hayati Hazır, "Türkiye'de ve Yabancı ..." s.21-22.

b) UYGULAYICI

Demokratik hükümet sistemlerinde olağanüstü hal rejiminin uygulamasına yetki verecek ve denetleyecek olan *yasama* organıdır. Bunun sebebi ise demokratik bir devletin yetkili organları arasında temsil kabiliyeti en yüksek olan organın yasama olmasından kaynaklanmaktadır . Bu bakımdan ne tür maddi olayların olağanüstü hal rejiminin sebebini teşkil edeceği hususu da yasama organının takdirine girmektedir. Demokratik hukuk devletlerinde yasama organı bu takdirini, anayasanın öngördüğü çerçevede yapar.

Ancak Genel Anayasa Hukuku üzerine yazılmış olan eserler kriz durumlarında yetkilerin Yürütme Organında toplanmasının kaçınılmaz olduğunu işaret etmektedir.[16] Uygulamada da bu husus teorik düşünce verileri ile tam bir uyum göstermektedir: Yürürlükte olan modern anayasalara bakıldığı zaman, kriz durumlarında olağanüstü yönetim yetkileri Yürütme organında toplandığı görülmektedir[17].

c) SINIR

Demokratik hukuk devletlerinde olğanüstü yönetim şekillerine ilişkin düzenlemeler anayasa ile belirlenmektedir. Olağanüstü hal rejimi anayasaya girmekle hukuki bir anlam kazanmış olur. Ancak bu demokratik rejimin işlerliğini ve hürriyetlerin korunması açısından yeterli değildir. Bu yüzden kamu hürriyetlerini kabul eden bir anayasa eğer gerçekten sağlam ve geçerli bir hürriyet rejimi kurmayı amaçlıyorsa, olağanüstü hal rejimlerinde bile, bu hürriyetlerin en asgaride korunmalarını sağlayacak tedbirleri de beraberinde getirmek zorundadır.

---

[16] Burhan Kuzu, *"Olağanüstü Hal ..."*, s. 211.

[17] 1958 Fransız Anayasası (md. 16), bu yetkiyi Cumhurbaşkanına, Alman Anayasası (md.80a,81) ve İtalyan Anayasası (md.77) da hükümete vermiştir.

Olağanüstü hal yetkilerinin gayesine ve uygulama alanına bir sınır getirilmemiş ise, demokratik toplumu yönetenlerin sık sık bu rejime ve dolayısı ile bu rejimin getirdiği yetki ve tedbirlere başvurma eğilimi çıkabilir. Bu, demokratik yollardan karar verme usulünden yavaş yavaş vazgeçilerek zamanla demokratik devletin yerini otokratik bir devletin alması sonucuna götürür[18]. Bu amaçla olağanüstü hal rejimi uygulamaları denetime tabii olmak durumundadır.

d) SÜRE

Olağanüstü hallerde ve kriz durumlarında önemli unsurlardan biri de süre unsurudur. Bu nedenle olağanüstü haller zaman bakımından sınırlandırılmıştır. Olağanüstü durum esas itibari ile 'geçici' bir durumdur. Bazı yazarlar haklı olarak, demokrasilerde kriz durumlarının ve olağanüstü yönetim şekillerinin geçiciliğinin onu en iyi belirleyecek unsur olduğunu savunmuşlardır. [19] Olağanüstü hal mümkün olduğu kadar kısa olmalıdır; varlığını ancak bu şartla haklı gösterebilir.

Olağanüstü hal rejiminin hukuk içinde kalabilmesi için süresinin önceden belirlenmesi gerekmektedir. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi olağanüstü hal uygulamasıyla birlikte yürütmenin yetkilerinin normal zamanlara göre çok fazla genişleyeceği esasıdır. Yürütmenin istisnai yetkilere sahip olması demek, fonksiyonel bakımdan birinci organ durumuna geçmesi demektir. Yürütmenin yasama ve yargıya göre nisbi de olsa bir üstünlük sağlaması ise demokratik hukuk devletinin özüne aykırı olacaktır[20]. Hele bu durum uzun süreli olur ise olağanüstü hal rejimi bir 'iktidar tiryakiliği' yaratarabileceği riski artar[21]. Bu sebeple olağanüstü hal rejimi geçici, yani belli bir süre çerçevesinde uygulanmalıdır.

---

[18] Hayati Hazır, *"Türkiye'de ve Yabancı ..."*, s.26.
[19] Burhan Kuzu, *"Olağanüstü Hal ..."*, s. 242.
[20] Hatta bazı yazarlar bu durumu "anayasal diktatörlük" olarak nitelendirmektedirler. Bkz. Hayati Hazır, *"Türkiye'de ve Yabancı ..."*, s.18.
[21] Münci Kapani, *"Kamu ..."*, s.243.

Olağanüstü hal rejimlerinin bir zaman aralığı ile sınırlandırılması gereğinin ikinci önemli sebebi ise temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanabilecek olması durumundan kaynaklanmaktadır. Kamu hürriyetlerini ortadan kaldıran ve yeniden tesis edilmesini engelleyen 'sürekli' olağanüstü hal uygulamalarının demokratik siyasi rejimin özüne aykırı olduğu ortadadır.

e) DENETİM

Olağanüstü hal yönetimlerinin hem siyasi hem de hukuki denetime tabi tutulması şarttır. Ancak bu şartla olağanüstü hal rejiminin hukuki bakımdan devletin keyfi takdiri ile tesis edilen hukuk dışı veya hukuk üstü bir rejim olmadığı, aksine zaman, konu, yetki itibariyle belirli ve sınırlı olan hukuki ve kanuni bir rejim olduğu söylenebilir.

Demokratik rejimlerde siyasi denetimi yasama organı, hukuki denetimi yargı organı yapacaktır. Her iki organ, tehlikenin büyüklüğü ne olursa olsun yalnız kamu hürriyetlerinin korunması için değil, mevcut anayasa düzeninin korunması için de yürütme organının yetkilerini kötüye kullanmasını engelleyecek denetim fonksiyonlarını yerine getirmek zorundadırlar[22].

Siyasi denetim parlamenter sistemlerde parlamentonun yapacağı denetimdir. Parlamento tarafından yapılacak denetim teorik olarak hukuki denetimden sonra gelmesi gerektiği düşünülse bile, pozitif hukukun tanıdığı tek kontroldür[23]. Böyle bir kontrol kabul edilmeden diğer hiçbir denetim şekli kabul edilemez. Herşeyden önce Parlamentonun yapacağı denetim demokratiktir; yani denetim, temsili niteliğe sahip bir organ tarafından yapılmaktadır.

---

[22] Hayati Hazır, *"Türkiye'de ve Yabancı ..."*, s.21.
[23] Burhan Kuzu, *"Olağanüstü Hal ..."*, s. 342

B. 2. TÜRK ANAYASALARINDA OLAĞANÜSTÜ HAL DÜZENLEMELERİ

Server Tanilli'nin de belirttiği gibi, 'siyaset biliminin olaylara bakarak çizdiği tablo, anayasa hukukunun verilerini aşar'[24]. Ancak hukuk kurallarının siyasal yaşamı gerçekten biçimlendirdiği durumlar da vardır. Kanımızca, Türkiye Anayasaları, ülkenin siyasal yaşamının biçimlenmesinde en etkili faktörlerin başında gelmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde esas olarak , sırasıyla Türkiye'nin 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında olağanüstü hallere ilişkin düzenlemeler incelenecektir. Bu çerçevede, ilk olarak, ülkemizde olağanüstü yönetim şekillerinin ilanına karar veren, onaylayan ve uygulayan mekanizmaların daha açıkça anlaşılması amacıyla, başta yasama-yürütme ilişkisi ele alınacaktır. Ana amaç, yasama-yürütme ilişkisi ile, olağanüstü yönetim şekilleri arasındaki bağlantının ortaya konulması olacaktır.

---

[24] Server Tanlli, *"Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş"*, 1981 İstanbul, s.21.

1. 1924 ANAYASASI

a) YASAMA-YÜRÜTME İLİŞKİSİ

(1) Yasama

1924 Anayasasının 5. maddesi güçler birliği anlayışını vurgulamaktadır: ' Yasama yetkisi ve yürütme erki Büyük Millet Meclisi'nde bulunur ve toplanır.' 6. maddeye göre ' Meclis, yasama yetkisini kendi kullanır', yani bu yetki devir ya da gasp edilemez. 7. maddeye göre, 'Meclis yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun atayacağı bir Bakanlar Kurulu eliyle kullanılır. Meclis, Hükümeti her zaman denetleyebilir ve düşürebilir.' 1924 Anayasasında yürütmenin yasamayı feshi yetkisi yoktur. 25. maddede seçimlerin yenilenmesine ancak Meclis - salt çoğunlukla- karar verebileceği belirtilmiştir.

(2) Yürütme

Yürütme organına gelince, Cumhurbaşkanı, devlet başkanı sıfatıyla, özel törenlerde Meclis'e ve 'gerekli gördükçe' Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder, ama meclis tartışma ve görüşmelerine katılamaz ve oy veremez (Md. 32). Çıkaracağı kararlar Başbakan ve ilgili Bakan tarafından imzalanır (Md. 39). Kısacası, sorumsuz ve temsili bir makamdır. Meclisin kabul ettiği kanunları ilan eder; tekrar görüşülmek üzere Meclis'e geri gönderdiği bir kanunu Meclis yine kabul ederse, onu ilan etmek zorunluluğundadır (Md. 35).

b) OLAĞANÜSTÜ HALLER

Cumhuriyetin ilk anayasası olan 1924 Anayasası 1961 ve 1982 Anayasalarından farklı olarak, sadece sıkıyönetim halini öngörüyordu. Anayasanın sıkıyönetimi düzenleyen 86. maddesi şöyleydi:

> *Madde 86*: Harp halinde veya harbi gerektirecek bir durum başgösterdikte veya ayaklanma olduğunda yahut vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtiler görüldükte Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere yurdun bir kesminde veya her yerinde sıkıyönetim ilan edilebilir ve bunu hemen Meclis'in onayına sunar. Meclis sıkıyönetim süresini gerekirse uzatabilir veya kısaltabilir. Meclis toplanık değilse hemen toplantıya çağrılır.
>
> Sıkıyönetim süresi ancak Meclisin kararıyla uzatılabilir. Sıkıyönetim, kişi ve konut dokunulmazlığının, basın, gönderişme, dernek, ortaklık hürriyetlerinin geçici olarak kayıtlanmasını veya durdurulması demektir. Sıkıyönetim bölgesiyle bu bölgede hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği harp halinde de dokunulmazlığın ve diğer hürriyetlerin nasıl kayıtlanabileceği veya durdurulabileceği kanunla gösterilir.

Görüldüğü gibi, 1924 Anayasası, sıkıyönetimin hangi koşullarda, hangi organca, hangi süre için, nerede ilan edilebileceğini belirtiyordu. Meclisin onayını gerekli kılan bu madde, hangi özgürlüklerin sınırlanabileceğini de belirtiyor, ayrıntıyı yasal düzenlemeye bırakıyordu. 1924 Anayasasında, sıkıyönetime dair başka bir hükme rastlanmıyordu.

Hukuki düzenlemede, 22 Mayıs 1940 tarihine kadar bir sıkıyönetim yasası görülmemektedir. Söz konusu tarihten önce sıkıyönetim ilan edildiğinde ve genel olarak olağanüstü bir durum ortaya çıktığında uygulanan pek çok yasa ya da yasaya eşdeğerde metin yürürlükteydi[25]. Cumhuriyetin ilk sıkıyönetim yasası 22 Mayıs 1940 tarihli ve 3832 sayılı Örfi İdare Kanunu'dur.

Daha önce de belirtildiği gibi 1924 Anayasası olağanüstü hal durumu için ayrı bir düzenleme yapmamıştır. 1924 Anayasası mali ve iktisadi buhran hallerinde

---

[25] Bunlar arasında, 20 Eylül 1293 (1877) tarihli İdarei Örfiye Kararnamesi ekleri, 18 Eylül 1335 (1919) tarihli İdarei Örfiye Kararnamesi ve eki, Divanı Harbi Örfi'ye (sıkıyönetim mahkemeleri) ilişkin maddeler, İstiklal Mahkemeleri hakkındaki mevzuat, Takrir-i Sükun Kanunu sayılabilir. Bkz. Zafer Üskül, *"Siyaset ve ..."*, s.20

normal hukuki yetkilerin yeterli olmaması yüzünden yürütmeye kanunla olağanüstü yetkiler tanıması yoluna gidilmiştir. . 74. maddede olağanüstü durumlarda, paraya, mala ve çalışmaya ilişkin yükümlüklerin ve mecburiyetlerin bir kanunla düzenleneceği açıklanmaktadır. Keza, 78. maddede seferberlik halinde ve salgın hastalıkların ortaya çıkması durumunda seyahat hürriyetinin sınırlandırılabileceği belirtilmektedir. Örneğin 20 Şubat 1930 tarihli ve 1567 sayılı 'Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu', 18 Ocak 1940 tarihli ve 3780 sayılı 'Milli Koruma Kanunu' , 3 Mart 1942 tarihli ve 4305 sayılı 'Varlık Vergisi Hakkında Kanun' 74. maddedeki hükme dayanılarak çıkarılmış kanunlardır.

2. 1961 ANAYASASI

1961 Anayasası'nın Türkiye anayasa geleneğine katkısı, 1924'ün bazı ilkelerini güçlendirmek ve daha geniş yeni ilkeler getirmek yönünde olmuştur. Bunların başında özgürlükler rejiminin genişletilmesi, yargının bağımsızlığının güçlendirilmesi, yargı denetiminin getirilmesi, anayasanın üstünlüğünün geliştirilebilmesi sayılabilir[26]. Ancak, bu demokratik açılımların yanı sıra, 1961 Anayasa'sının Türkiye siyasal hayatı ve kültürüne özellikle iki konuda kalıcı ve olumsuz etkisi olduğu gözlenmiştir.

Birinci olumsuz etki, 1961 Anayasa'sının yapılma şeklidir. 1961 Anayasa'sı, 27 Mayıs 1960 hükümet darbesini yapan 38 kişilik askeri cunta Milli Birlik Komitesi'nin biçimlendirdiği, serbest seçim ilkesinden oldukça uzak bir 'Temsilciler Meclisi'ne yaptırılmış ve ortaya çıkan metnin son biçimini alışında, seçilmişlik niteliğinden tamamen yoksun Milli Birlik Komitesi önemli rol oynamıştır[27]. Özellikle 1980 sonrası siyasal gelişmeler de göz önüne alındığında, 1961 Anayasasının yapılma/değiştirilme sürecinde yasama yolundan ayrılınmış olunmasının olumsuz etkisi açıktır.

1961 Anayasası'nın Türkiye siyasal hayatı ve kültürü üzerindeki ikinci olumsuz etkisi yasama-yürütme ilişkisini ve yürütmenin iç yapısını düzenleyiş şeklidir. Genel olarak yasamanın üstünlüğünü zayıflatan ve devlet bürokrasisini, özellikle askeri bürokrasiyi, yürütmeye karşı güçlü bir konuma koyan bu olumsuzlukların detaylarına aşağıda girilecektir.

---

[26] Taha Parla, " *Türkiyenin Siyasal Rejimi: 1980-1989*", 1986 İstanbul, s.71.

[27] 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı "Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun" ile 13 Aralık 1960 tarihli ve 158 sayılı "Temsilciler Meclisinin Seçimi Hakkında Kanun", hem Türk anayasacılığına "kurucu meclis" kurumunu getirmiş, hem de kurucu meclisi atama ve meslcki temsil esaslarına dayandırmıştır. Taha Parla'nın konu üzerine yorumu şöyledir: " Kurucu Meclis 157 ve 158 sayılı kanunların dediği gibi "milletin en geniş manasıyla temslili gayesini gözeten" bir formül değil; fiili iktidarın belirlediği korporatif ve atamaya dayalı bir formüldür." Taha Parla, " *Türkiyenin Siyasal ...* ", s. 72.

a) YASAMA-YÜRÜTME İLİŞKİSİ

(1) Yasama

1961 Anayasası'nın 4. maddesi şöyle başlamaktadır: ' Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletinindir. Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır.' Bu maddeyle seçilmiş yasama meclisi ile halk iradesi arasındaki özdeşlik ve doğrudan temsil ve tam vekalet ilişkisi varsayımı terk edilerek[28], millet egemenliğinin kullanılmasına, meclisin yanısıra, 'seçilmemiş' başka 'yetkili organlar' ortak edilmiştir.

1961 Anayasasına göre TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan kuruludur (Md. 63). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkileri ' kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak, devletin bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek, para basılmasına, genel ve özel af ilanına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek' şeklinde belirlenmişti (Md. 64). 1971'de bu maddeye beş fıkra eklenir[29]. Bu değişiklik sonucunda, TBMM yetki kanunlarıyla Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararnameler çıkarma (KHK) yetkisi verebilir; ancak temel hak ve hürriyetler ile siyasi haklar KHK'lerle düzenlemez.

Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen 150 üye ve Cumhurbaşkanı'nca seçilen 15 üye ile tabii üye sayılan eski Cumhurbaşkanları ve 1960 darbesini yapan Milli Birlik Komitesi Başkan ve üyelerinden oluşmaktaydı. Yaklaşık 190 kişilik Senato'nun 3/4'ü genel oyla seçiliyor; 1/4'ü seçimle gelmemiş askerlerden oluşuyor ve bu niteliğiyle kısmen korporatif bir birleşime sahip bulunuyordu[30]. Millet

---

[28] Taha Parla, " *Türkiyenin Siyasal* ...", s.73.

[29] 1961 Anayasası on dokuz yıl yürürlükte kalmış ve bu süre içerisinde yedi kez değiştirilişitir. Bu yedi değişikiğin sadece altısı yürürlüğü girmiş, biri Anayasa Mahkemesince anayasa aykırı görülerek iptal edilmiştir (Anayasa Mahkemesinin iptal kararı, R.G. 7 Haziran 1971). Bu değişikliklerin en köklüsü 20 Eylül 1971 tarihli ve 1488 sayılı Kanun ile yapılmıştır. Bu değişiklikle, 1961 Anayasasının 35 maddesi değiştirilmiş, anayasaya 9 yeni geçici hüküm eklenmiştir.

[30] Taha Parla, *"Türkiye'de Anayasalar"*, 1991 İstanbul, s. 62.

Meclisi'nin 4 yıl olan süresine karşılık, görev süresi 6 yıl olan Senato, meclisteki çoğunluk partisini denetleyecek, Millet Meclisi'ni frenleyecek bir üst kamara olarak tasarlanmıştı[31].

(2) Yürütme

(i) Cumhurbaşkanı

1961 Anayasa'sı Cumhurbaşkanlığını temsili ve sorumsuz makam olarak öngördüğü söylenebilir. Ancak yine de Anayasa'nın oluşumda bazı olumsuzlukların olmadığını söylemek mümkün değildir. Bu olumsuzluklara örnek olarak Anayasanın 95. ve 97. Maddeleri gösterilebilir.

1961 Anayasa'sında Cumhurbaşkanı'nın seçimine ilişkin 95. Madde'de Cumhurbaşkanı'nın TBMM'ce ve kendi üyelerinden seçileceği öngörülmüştür. Ancak Cumhuriyet Senatosunda'da tabii üyeler de bulunduğu için, 1961 Anayasa'sı teorik olarak halkın kendi oyu ile seçilmediği, dolayısı ile temsilci ve vekil olmayan kişilerin de cumhurbaşkanı olabilmesine imkan vermiştir[32].

Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkilerini çizen 97. Madde'nin 1. fıkrasında makamın temsili olduğu belirtilmiştir. Ancak aynı maddenin 2. fıkrası şöyle başlamaktadır: ' Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder; (...)'. Bu cümle seçmence seçilmemiş bir kişinin aynı zamanda fiilen hükümete de başkanlık edebilmesi olasılığını sağlamıştır.

---

[31] *Ibid.*, s.61.

[32] Nitekim uygulamada da 1961'den sonra Türkiye Cumhurbaşkanlarının hepsi seçilmemiş asker kişiler olmuştur.

(ii) Bakanlar Kurulu

1961 Anayasa'sının 102 maddesi Bakanlar Kurulu'nun kuruluş esaslarını içerir: ' Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Bakanlardan Kuruludur. Başbakan, Cumhurbaşkanınca, TBMM üyeleri arasından atanır. Bakanlar, TBMM üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır.' Her nekadar bu maddede Başbakan'ın meclis içinden seçilmesi şartı var ise de, 'TBMM üyeleri arasında' kontenjan ile gelenler de bulunduğundan, başbakanın yine seçilmemiş bir kişi olabilmesi olasıdır[33]. Aynı maddede -daha da kolaylıştırılmış bir şekilde- bakanların da seçilmemiş kişilerden olmasına olanak tanınmıştır.

1961'de başbakanın ve bakanların görev ve siyasi sorumlulukları şöyledir (Md. 105): 'Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur. (...)'

(iii) Askeri Bürokrasi

Parlamenter demokrasilerde etkin yürütme, bir taraftan kaynağı olan Yasamanın üstünlüğüne, diğer taraftan organları olan Yönetimin (sivil ve askeri bürokrasinin) kendisine tabi olmasına dayanır. Ancak 1961 Anayasası bu anlayışın dışına taşan bir uygulama alanı çizmiştir. Yürütmenin asli odağı olan Bakanlar Kurulu'na bağlı ve bağımlı olması gereken askeri bürokrasi, Bakanlar Kurulu ile birlikte 'Bakanlar Kurulu' başlığı altında ve hükümet ile eş düzeyde ele alınmıştır.

Bu çerçevede 110. Madde'de Genel Kurmay Başkanı Milli Savunma Bakanına değil, doğrudan Başbakan'a karşı sorumlu tutulmuştur. 1961 Anayası ile Türkiye

---

[33] Nitekim 12 Mart Muhtırasından sonraki başbakanlar, önce kontenjan adayı, sonra da başbakan yapılmış kişilerdir.

siyasal hayatı için daha da vahim bir gelişmeyle devlet yapısına Milli Güvenlik Kurulu (MGK) sokulmuştur. MGK'ya dair 111. Madde şöyledir: ' MGK, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kurulur. MGK'na Cumhurbaşkanı Başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar. MGK, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar kuruluna bildirir'. Madde'den de anlaşılacağı gibi, MGK, hükümet ile askeri bürokrasi arasında irtibatı sağlayan, yarı sivil / yarı militer yapıya sahip, bir ortak karar alma organı olarak düşünülmüştür.

1961 Anayasası'nın 111. Maddesi, 1971 değişikliği ile daha tehlikeli bir durum alır: Sürekli üyelere Başbakan eklenir, Genel Kurmay başkanı 'anayasa maddesi protokolünde' bakanların önüne geçer, 'kuvvet temsilcilerinin' yerini de 'kuvvet komutanları' alır. Bu değişikliklerle daha sıkı tanımlanan kurulun karar alıcı niteliği belirginleşir. 1961'deki 'yardımcılık etmek üzere ... bildirir' ifadesi yerine 'tavsiye eder' ibaresi gelir.

Sonuç olarak, 1961 Anayasası yürütme erkinde, Bakanlar Kurulu'nun yanısıra devlet bürokrasisini ve özellikle MGK ile de askeri bürokrasiyi ortak etmiştir, böylece de yürütmenin üstünlüğünü arttırırken yasamanında zayıflamasına imkan sağlamıştır.

b) OLAĞANÜSTÜ HALLER

20 Eylül 1971 tarihli Anayasa değişikliği, 61 Anayasasının sıkıyönetim ve savaş haline dair 124. maddeyi de değiştirmiştir. 1961 Anayasasının 'Olağanüstü Hal Usulleri', idarenin takdir yetkisine geniş alanlar bırakacak şekilde düzenlenmeye çalışılmıştır. Ancak 1971'de yapılan anayasa değişikliği ile, amaçlanan tamamen idarenin takdir yetkisinin kısıtlanmaması olmuştur. Anayasadaki

bu durumun, giderek sertleşen sıkıyönetim uygulamalarını doğurmuş olması şaşırtıcı değildir.

(1) Olağanüstü Hal

Anayasa'da 'Olağanüstü Hal Usulleri' iki madde halinde yer almıştır. Bunlardan 123. madde 'Olağanüstü Haller', 124. madde ise 'Sıkıyönetim ve Savaş Hali' kenar başlığını taşımaktadır.

> *Madde 123:* Olağanüstü hallerde vatandaşlar için konulabilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile bu hallerin ilanı, yürütülmesi ve kaldırılması ile ilgili usuller kanunla düzenlenir.
>
> *Madde 124:* Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması sebebiyle, Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde sıkıyönetim ilan edebilir ve bunu hemen, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunar. Meclis gerekli gördüğü zaman, sıkıyönetim süresini kısaltabileceği gibi tamamiyle de kaldırabilir. Meclis toplanık değilse, hemen toplantıya çağrılır.
>
> Sıkıyönetim her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır. Bu kararlar, Meclisin birleşik toplantısında alınır.
>
> Sıkıyönetim veya genel olarak savaş halinde, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağı kanunla gösterilir.

Bu maddeler, aynı başlık altında düzenlenmiş olmalarına rağmen kapsam yönünden farklıdır. Sıkıyönetim ve savaş halini düzenleyen 124. madde sıkıyönetim rejimini gerektiren bütün halleri saymasına karşılık, olağanüstü hallerle ilgili olan 123. madde bu hallerin neler olduğunu belirtmemiştir.

Yukarıdaki maddelerin okunmasından da anlaşıldığı gibi, 123. maddenin kastettiği olağanüstü hallerin 124. maddedeki sıkıyönetim hallerinden başka olması gerekir. Çünkü sıkıyönetim rejimi gerektiren hallerde hak ve hürriyetlerin kayıtlanması veya geçici olarak durdurulmasına karşılık 123. maddedeki olağanüstü

hallerde hak ve hürriyetlerin doğrudan doğruya kayıtlanması ve ya durdurulmasından daha çok vatandaşlara bazı yükümlülükler yükletilmesi söz konusudur. Buradaki ayırım, 123. maddenin iktisadi buhran hali ile, tabii afetlerin doğurduğu buhran hali durumlarını olağanüstü hal şartları olarak kabul etmesinden kaynaklanmaktadır[34].

(2) Sıkıyönetim

(i) Değişiklikten Önceki Durum

Anayasanın124. maddesi 1971 yılında değiştirilmesinden önce sıkıyönetim sebepleri ve süresi dar tutulmuştu. Değişiklikten önceki duruma göre sıkıyönetim ilan sebepleri şöyle belirtilmişti:

1. savaş hali,
2. savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi,
3. ayaklanma olması
4. vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin ortaya çıkması

Burada önemli nokta 4. sebebin, yani 'vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin ortaya çıkması' halinde sıkıyönetim ilanı geniş ölçüde takdire dayanmaktadır.Burada yalnız kuvvetli ve eylemli bir kalkışma hali yeterli görülmemiş, kuvvetli ve eylemli kalkışma belirtileri de sıkıyönetim sebebi sayılmıştır. Böylece, ayaklanma niteliği göstermeyen 'kesin belirtilerin', devletin normal güvenlik kuvvetleri ile önlenmesi gerekirken, Anayasanın, bunları sıkıyönetim ilanı için gerekçe haline getirmesini kurmayı amaçladığı hukuk devleti düşüncesine ters düştüğünü söylemek mümkündür[35].

---

[34] Hayati Hazır, *"Türkiye'de ve Yabancı ..."*, s.76.
[35] Zafer Üskül, *"Asker ve ..."*, s. 17

Nitekim 1961 Anayasasının 124. maddesinde sıkıyönetim ilanı için yer alan 'vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin ortaya çıkması' ifadesi, 26.04.1971 tarihinde ilan edilen sıkıyönetim halinin meşru zeminini teşkil etmiştir[36].

(ii) Değişiklikten Sonraki Durum

20.09.1971 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile 124. maddenin yeni hali şöyle olmuştur:

> *Madde 124:* Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren veya Anayasa'nın tanıdığı hür demokratik düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelen yaygın şiddet hareketleri hakkında kesin belirtilerin ortaya çıkması sebebiyle, Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde sıkıyönetim ilan edebilir ve bunu hemen, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunar. Meclis gerekli gördüğü zaman, sıkıyönetim süresini kısaltabileceği gibi tamamiyle de kaldırabilir. Meclis toplanık değilse, hemen toplantıya çağrılır.
>
> Sıkıyönetim her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır. Bu kararlar, Meclisin Birleşik Toplantısı'nda alınır.
>
> Sıkıyönetim veya genel olarak savaş halinde, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, hürriyetlerin nasıl kaytlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halinde vatandaşlar için konulabilecek yükümlülükler kanunla gösterilir.

20.09.1971 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile 124. maddeye değişiklikten önceki sıkıyönetim hali ilanı sebeplerine bir tane daha eklemiştir: 'Ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten ve dıştan tehlikeye düşüren ve ya Anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni ve ya hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelen yaygın şiddet hareketleri'. Anayasa değişikliği ile eklenen bu ifade ile sıkıyönetim halinin uygulamasına üç ayrı alan daha ilave edilmiştir:

---

[36] 27.04.1971 tarih ve 13820 nolu R.G.

1. Ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten ve dıştan tehlikeye düşüren yaygın şiddet hareketleri
2. Anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni ortadan kaldırmaya yönelen yaygın şiddet hareketleri
3. Hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelen yaygın şiddet hareketleri

1971 değişikliği ile beraber 124. maddenin belirttiği sıkıyönetim hali ilan sebepleri, idarenin de takdir alanını genişletecek şekilde çoğaltılmıştır. Nitekim, bu değişikliğin ilk uygulaması 26.12.1978 tarihinde ilan edilen sıkıyönetim halinin meşru zeminini teşkil etmiştir. Söz konusu Bakanlar Kurulunun kararnamesinde 'Anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni, temel hakları ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin kesin belirtilerinin ortaya çıkması...' üzerine sıkıyönetim ilan edildiği belirtilmektedir[37].

Sonuç olarak 1961 Anayasasının 124. maddesinin öngördüğü sıkıyönetim ilanı sebepleri -savaş hali ve savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi dışında- normal kolluk kuvvetleriyle önlenmesi gereken olayları kapsamaktadır. Yürütmenin takdir yetkisini genişlemesine sebep olan bu düzenleme, devleti kişiye karşı korumak amacını gütmektedir[38] Bu durum ise, çağdaş demokrasilerin 'devletin korunmasının aynı zamanda hürriyetlerin korunması'[39] anlayışı ile çelişmektedir.

---

[37] 26.12.1978 tarih ve 1605 nolu R.G.
[38] Mümtaz Soysal, *"100 Soruda Anayasanın Anlamı"*, 1986 İstanbul, s.95.
[39] Hayati Hazır, *"Türkiye'de ve Yabancı ..."*, s.87.

3. 1982 ANAYASASI

1982 Anayasası'nın iki ana özelliği önemlidir: Bunlardan birincisi anayasanın yapılışında demokratik temsil niteliğinin bulunmamasıdır. 160 üyeli Danışma Meclisi'nin 40 üyesi doğrudan doğruya, 120 üyesi de her ilin valilerince gösterilecek üç gurup aday arasından Milli Güvenlik Konseyi tarafından seçilmiştir. Bir başka deyişle bu anayasa askeri rejimin ve merkezi idarenin 'tayin ve nasp' ettiği bir kurula hazırlatılmıştır[40].

1982 Anayasasının Türkiye siyasal hayatına getirdiği ikinci olumsuz katkı anayasanın biçimlendirdiği sistemdir. Devlet bürokrasisinin ve bu bağlamda özellikle askeri bürokrasinin gözetildiği 'güçlü yürütme' ile 'yasamanın üstünlüğü' ilkesi zayıflatılmıştır.

a) YASAMA-YÜRÜTME İLİŞKİSİ

(1) Yasama

1982 Anayasası'nın 6. Maddesi 1961 Anayasası'nın 4. maddesiyle aynıdır: ' Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletinindir. Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır.' Dolayısı 1961 Anayasında görülen millet egemenliğinin kullanılmasına, meclisin yanısıra, 'seçilmemiş' başka 'yetkili organlar'ın ortak edilmesi, 1982 Anayasasında da görülmektedir.

1982 Anayasası Cumhuriyet Senatosunu kaldırmış ve milletvekili sayısını 400'e indirmiş (Md. 75) ve TBMM'nin görev süresi 5 yıla çıkarmıştır (Md. 77). 1982

---

[40] Taha Parla, " *Türkiyenin Siyasal ...* ", s. 77.

Anayasası, milletvekili seçilememe koşullarını ağırlaştırmıştır (Md. 76). Bu koşullardan iki tanesi yasamanın temsil niteliği açısından önemlidir. Bunlardan birincisi 'ideolojik ve anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından hüküm giymiş olanlar'ın milletvekili seçilemeyeceği hükmüdür. Bu koşulla bir bakıma, siyaset yapacak kişilerin -bir bölümünün- daha önce siyaset yapmamış olması koşulunu getirmiştir. İkinci önemli koşul ise meslek grupları açısından getirilen sınırlamalardır (hakimler ve savcılar, öğretim görevlileri, memurlar, ...v.s.).

1982 Anayasası'nda TBMM'nin yetkilerini 'genel olarak' sayan 87. Madde'de 1961'e göre birkaç fazlalık vardır: 'Bakanlar Kurulunu ve Bakanları denetlemek', 'savaş ilanına karar vermek', 'Anayasanın 14. maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenler *hariç* olmak üzere genel ve özel af ilanına karar vermek'. Özellikle bu son hüküm Yasamanın güçsüzleştirilmesinin anayasal bağlamdaki somut örneklerinden biridir[41].

Son tahlilde, her ne kadar anayasal düzenlemede yasamanın güçsüzlüğü gözlenebilmekteyse de, yürütmenin konumunun ve yapısının incelenmesi bu konuda çok daha somut bir yargıya varılmasını sağlayacaktır. Zira, Yasamadan alınanları, tüm boyutları ile, ancak Yürütmeye verilenlerle görmek mümkündür[42].

---

[41] 7 Kasım 1982 Anayasası'nın 14. maddesi şöyledir: "Anayasada yer alan hak ve özgürlüklerin hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar. Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik edenler hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir. (...)" Parla Anayasanın 87. maddesinde belirtilen 14. maddeye yönelik kısıtlamanın TBMM'nin yetkilerine anayasal düzende getirilen açık bir kısıtlama olduğuna vurgu yapmaktadır. Taha Parla, *"Türkiye'de ..."*, s. 67.

[42] Taha Parla, *" Türkiyenin Siyasal ..."*, s. 78.

(2) Yürütme

(i) Cumhurbaşkanı

1982 Anayasası ile yapılan yürütme içi gelişmelerin en önemli yanı Cumhurbaşkanının yeni statüsü ve konumudur.

Daha önce de belirtildiği gibi 1961 Anayasa'sına göre, Cumhuriyet Senatosunda'da tabii üyeler de bulunduğu için, teorik olarak halkın kendi oyu ile seçilmediği, dolayısı ile temsilci ve vekil olmayan kişilerin de cumhurbaşkanı olabilmesine imkan vermişti. 1982 Anayasası bu konuda çok daha rahat davranmıştır. ' Cumhurbaşkanlığına TBMM üyeleri dışında aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.'(Md. 101). Seçimin belli turlar sonucu yapılamaması durumunda TBMM seçimleri yenilenir (Md. 102).

1982 Anayasasının 104. Maddesi Cumhurbaşkanın 'görev ve yetkileri'ni belirlemiştir. Anayasanın en uzun maddelerinden biri olan bu maddede, Cumhurbaşkanın görev ve yetkileri 'yasama, yürütme ve yargı ile ilgili olanlar' şeklinde tasnif edilerek düzenlenmiştir. Anayasanın 104. maddesi ile düzenlenen Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinden başlıcaları şöyledir: ' Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetmek; Meclisi toplantıya çağırmak; Anayasayı değiştiren yasaları halk oyuna sunmak; Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak; TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar vermek; Başbakanın önerisi üzerine bakanların görevine son vermek; Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek ya da kendi başkanlığı altında toplantıya çağırmak; Türk Silahlı Kuvvetlerin kullanılmasına karar vermek; MGK'na başkanlık etmek; kendi başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim ya da olağanüstü hal

ilan etmek ve KHK'ler çıkarmak; Devlet Denetleme Kurulu'nun[43], YÖK'ün, Yargıtay hariç bütün yüksek mahkemelerin üyelerini, Danıştayın dörtte birini, Genel Kurmay Başkanını, rektörleri seçmek ve atamak'[44].

Yukarıda örneği verilen görev ve yetkiler, anayasanın da açık ifadesiyle yasama, yürütme, ve yargı ile ilgili olanlar şeklinde belirtilmesi, Cumhurbaşkanının kişiliğinde kısmi bir kuvvetler birliği sistemini çağrıştırmaktadır[45]. Ayrıca Cumhurbaşkanının re'sen imzaladığı karar ve emirler alehine hiçbir yargı merciine başvurulamaz (Md. 105).

1982 Anayasası ile belirlenen Cumhurbaşkanının 'yasama ile ilgili olan' yeni yetkileri, yasama alehine bir sonuç doğurması ya da yasamanın yetkilerinin azaltılması karşılığında gerçekleştirimiştir[46].

(ii) Bakanlar Kurulu

1982 Anayasasının öngördüğü Yürütmenin ikinci başı ve kanadı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu, çok zayıftır. İlk bakışta Yürütmenin bu kanadının Cumhurbaşkanı karşısında zayıf düşürüldüğü düşünülebilir. Bu yargıyı destekleyici örnekler olması açısından Bakanlar Kurulu'nun kuruluş esaslarını içeren Anayasanın 109. Maddesi ve TBMM seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesine dair 116. Maddesi gösterilebilir.

1982 Anayasasının Bakanlar Kurulu'nun kuruluş esaslarını içeren 109. Maddesi 1961 Anayasa'sının 102. maddesi ile aynıdır, ancak 1982'de bir tek hüküm

---

[43] 1982 Anayasasında Cumhurbaşkanının yetkileriyle birlikte ele alınması gereken bir başka kurum da Devlet Denetleme Kurulu'dur. Cumhurbaşkanının atadığı ve görev verdiği bu kurul, yanlız kamu kuruluşlarını değil, meslek kuruluşlarını, sendikaları ve dernekleri de denetleyen, Devlet'in toplumu kontrol altına almasının sınırlarını zorlayan bir anayasal mekanizma görünümündedir.

[44] Anayasanın MGK alt başlığı altında yer alan 118. Maddesi de Cumhurbaşkanına önemli ve etkili bir yetki vermektedir: " MGK'nun gündemi, Başbakan ve Genel Kurmay Başkanının önerilerini dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir".

[45] Bülent Tanör, *"İki Anayasa"*, 1986 İstanbul, s. 120.

[46] *Ibid.*, s. 116.

vardır: 'Gerektiğinde Başbakan'ın önerisi üzerine Bakanlar'ın görevine Cumhurbaşkanı'nca son verilir'. Bu hüküm bir yandan kabinenin kollektif sorumluluğu ilkesinden uzaklaşma, öbür yandan Cumhurbaşkanı'nın çok geniş yetkilerine bir başka ilavedir.

1982 Anayasası'nın 116 Maddesi ise özetle şöyle demektedir: ' (...) kırkbeş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulamadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde / Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine kırbeş gün içinde veya yeni seçilen TBMM Başkanlık Divanı seçminden sonra yine kırkbeş gün içinde Bakanlar Kurulu kurulamaması hallerinde Cumhurbaşkanı TBMM Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir'. Bu maddeyle Cumhurbaşkanı, Başbakanı tamamen devre dışı bırakarak, seçimlerin yenilenmesine karar verme yetkisiyle donatılmıştır.

Görüldüğü gibi 1982 Anayasasının öngördüğü yürütmenin iç dengelerinin Bakanlar Kurulu - Cumhurbaşkanı ekseninde bakıldığında, bariz bir şekilde birincisinin aleyhine, diğerinin lehine bozulduğu görülmektedir. Ancak bu yargı, yürütme içi dengelerin deşifre edilmesi, yürütmenin üçüncü başı askeri bürokrasinin anayasal konumunun incelenmeden tamamlanmış olmaz.

(iii) Askeri Bürokrasi

1982 Anayasası, 1961 Anayasası gibi yürütmenin asli odağı olan Bakanlar Kurulu'na bağlı ve bağımlı olması gereken askeri bürokrasiyi, Bakanlar Kurulu ile birlikte 'Bakanlar Kurulu' başlığı altında ve hükümet ile eş düzeyde ele almıştır. 1982 bununla da kalmamış, askeri bürokrasiye sivil otoriteye karşı belli bir özerklik vermiş, ve hatta bazı bakımlardan, temel siyasal kararlarda sivil otoriteye görüş dikte edebileceği bir konum sağlamıştır.

Bu çerçevede 117. Madde'de Genel Kurmay Başkanı Milli Savunma Bakanına değil, doğrudan Başbakan'a karşı sorumlu tutulmuştur. MGK'ya dair 118. Madde şöyledir: ' MGK, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur. (...) MGK; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır. MGK'nun gündemi Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir. (...)'

Maddenin okunmasından da anlaşılacağı gibi, askeri kanadın sivil kanada sayıca -en az- eşit olduğu MGK, artık devletin belki de en önemli karar kurulu haline gelmiştir. MGK'nun Bakanlar Kuruluna 'öncelikle dikkate alınmasını' isteyeceği görüş ve kararlar sadece 'milli güvenlik' ile sınırlı değildir. Bir başka dikkati çeken nokta ise, MGK gündeminin belirlenmesinde Başbakan ile Genelkurmay Başkanının önerileri eşdüzeyde dikkate alınacak olmasıdır.

b) OLAĞANÜSTÜ HALLER

1982 Anayasası olağanüstü yönetim usullerinden Olağanüsü Halleri 'tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle' ve ' şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle' olmak üzere iki kısıma ayırmıştır. Konumuzla ilişkili olması açısından Anayasanın bu maddeleri aynen alınmıştır.

(1) Olağanüstü Haller

1. Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilanı

Madde 119: Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edilebilir.

Olağanüstü hal ilanı nedeni olarak 'ekonomik bunalım' dikkat çekicidir. Anayasanın bu maddesi, dış borç yükü, yüksek enflasyon gibi olguların kronik olduğu Türkiye'de, siyasete anormal müdahalelere ek gerekçe yaratılabilme olasılığını -ister istemez- akla getirmektedir. Ayrıca 'tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilanı'nın Meclis denetimi hakkında da bir açıklama getirmemiştir. Bu da 'ekonomik bunalım' sebebiyle ilan edilecek bir olağanüstü halin nasıl ve ne zaman sona ereceği sorusunu da beraberinde getirmektedir.

2. Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilanı

Madde 120: Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelen yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, MGK'nun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

1982 Anayasasının Olağanüstü Hal'e dair 120. Maddesinin ilk dikkati çeken yanı, '....kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması...' kısmıdır. Hukuk literatürüne girmiş bulunmakla beraber, yeterince açık olmayan kamu düzeni, kamu yararı, milli güvenlik, genel sağlık gibi kavramlar, idarenin yaptığı tasarrufların çoğu kez gerekçesini oluştururlar. Objektif olmayan, yetkili makamın anlayışına göre yorumlanabilen bu gibi kavramlar, olağanüstü hal söz konusu olduğu zamanlarda idarenin takdir yetkisinin çok daha genişlemesine yol açabilirler[47].

---

[47] Hayati Hazır, *"Türkiye'de ve Yabancı ..."*, s.21.

Kanımızca, 120. Madde'nin süreci üzerinde en çok durulması gereken noktası Olağanüstü Hal ilanına karar verilmesi sürecidir. Taha Parla'ya göre karar alma mekanizması çok açıktır: ' Genelkurmay Başkanı öneride bulunacak, ya da Cumhurbaşkanı onun önerisini isteyecek; MGK'nun gündemi böylece belirlenecek. MGK'nun kararı Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından öncelikle dikkate alınacak ve Olağanüstü Hal ilan edilecektir'[48]. Gerçekten de 1984 yılından bu yana süren Olağanüstü Haller incelendiğinde karar alma mekanizmasının tamamen Taha Parla'nın yorumladığı şekilde gerçekleştiği gözlenmektedir.

> *Madde 121:* Anayasanın 119 ve 120 nci maddeleri uyarınca olağanüstü hal ilanına karar verilmesi durumunda, bu karar Resmi Gazetede yayımlanır ve hemen TBMM'nin onayına sunulur. TBMM tatilde ise derhal toplantıya çağrılır. Meclis, olağanüstü hal süresini değiştirebilir. Bakanlar Kurulunun istemi üzerine; her defasında dört ayı geçmemek üzere, süreyi uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.
>
> 119 uncu madde uyarınca ilan edilen olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile olağanüstü hallerin her türü için ayrı ayrı olamk üzere, Anayasanın 15 inci maddesindeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı veya nasıl durdurulacağı, halin getirdiği tedbirlerin nasıl ve ne suretle alınacağı, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceği, görevlilerin durumlarında ne gibi değişiklikler yapılacağı ve olağanüstü yönetim usulleri, Olağanüstü Hal Kanunu'nda düzenlenir.
>
> Olağanüstü Hal süresince, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, KHK'ler çıkarabilir. Bu kararnameler, Resmi Gazetede yayımlanır ve aynı gün TBMM'nin onayına sunulur; bunların Meclisce onaylanmasına ilişkin süre, İçtüzükte belirlenir.

1982 Anayasasının 121. Maddesinin birinci önemli noktası Olağanüstü Hallerin üzerindeki yasama denetimidir. Anayasal düzlemde, TBMM Olağanüstü Hali kaldırabilme veya süresini kısaltabilme yetkisine sahiptir. Çalışmamızın temel amacı olan, 1984'ten günümüze süren Olağanüstü Hallere dair karar alma sürecinde yasamanın rolü ve etkisi ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

Aynı maddenin ikinci dikkati çeken noktası, Olağanüstü Hal ilanı ile özgürlükler rejimine yönelik yaklaşımdır. Madde yer alan '15 inci maddesindeki

---

[48] Taha Parla, *"Türkiye'de ..."*, s. 84.

ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı ...' ibaresi temel hak ve hürriyetlerin kısmen veya tamamen durdurulabileceği kaydı getirilmiştir[49].

Üçüncü önemli nokta Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, KHK'ler çıkarabilme yetkisidir. Bu yetki, olağanüstü halin ilanına dair karar mekanizmasını göz önüne alınarak yorumlandığında, TBMM tarafından Bakanlar Kurulu anlamında Yürütme'ye devredilmiş bir yetki olmaktan çok, Yürütmenin birinci başı Cumhurbaşkanı'na ve Yürütme'nin üçüncü başı askeri bürokrasiye devredilmiş bir yetki olduğu gözlenebilir.

Son olarak, 121. Madde'de 'Bakanlar Kurulu'nun olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda çıkaracağı KHK'lerin Meclisce onaylanmasına ilişkin sürenin İçtüzükte belirlendiği' yer almıştır. Bu kadar önemli bir konunun İçtüzüğe bırakılması, uygulamanın kötüye kullanılabilmesi için fırsat tanıyabilir, nitekim tanımıştır.[50] Anayasanın 148. Maddesiyle de sözkonusu KHK'leri yasal denetimden de muaf tutulduğu göz önüne alınırsa[51], olağanüstü hal uygulamalarında 'kişi hak ve hürriyetlerinin' hiçbir güvencesi olmadığı görülmektedir.

(2) Sıkıyönetim, Seferberlik ve Savaş Hali

> Madde 122: Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelen ve olağanüstü hal ilanını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaşı gerektirecek

---

[49] 1982 Anayasası'nın 15. Maddesi şöyledir: " Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir."

[50] Meclis İçtüzüğü 1983 yılından 1996 yılına kadar tam 13 yıl boyunca tamamlanmamıştır. Bu nedenle, özellikle Özal döneminde çıkarılan Olağanüstü Hale dair 18 adet KHK'nin 14'sı Meclis denetiminden geçmenden yürürlükte kalmıştır. KHK'lerin TBMM'de görüşülüp onaylanınca yasa niteliği kazanacağından ve dolayısı ile Anayasa Mahkemesi'nde dava konusu olabileceğinden, bu kararnameler yasamanın onayına sunulmamıştır. Yasama açıkça "by-pass" edilmiştir.

[51] 1982 Anayasasının 148. Maddesinde şöyle denmektedir: " ... olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde dava açılamaz."

bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, MGK'nun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilan edebilir. Bu karar derhal Resmi Gazetede yayımlanır ve aynı gün TBMM'nin onayına sunulur. TBMM toplantı halinde değilse, derhal toplantıya çağrılır. TBMM gerekli gördüğü takdirde sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir veya sıkıyönetimi kaldırabilir.

Sıkıyönetim süresince, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda KHK çıkarabilir.

Bu kararnameler Resmi Gazetede yayımlanır ve aynı gün TBMM'nin onayına sunulur. Bunların Meslisce onaylanmasına ilişkin süre ve usul İçtüzükte belirlenir.

Sıkıyönetim her defasında dört ayı aşmamak üzere uzatılması, TBMM'nin kararına bağlıdır. Savaş hallerinde dört aylık süre aranmaz.

Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, idare ile olan ilişkileri, hürriyetlerin nasıl kısıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halinde vatandaşlar için getirilecek yükümlülükler kanunla düzenlenir.

Sıkıyönetim komutanları Genelkurmay Başkanlığına bağlı olarak görev yaparlar.

Olağanüstü Hallere dair Anayasanın 121. Maddesi için yapılan bütün yorumlar, hükümlerin özdeşliği sebebiyle, bir istisna ile, 122. Madde içinde geçerlidir. 122. Madde ile, Sıkıyönetim Komutanları, anayasal düzlemde, başbakana bağlı olarak görev yapmaktan çıkarılarak Genelkurmay Başkanına bağlanmıştır. Bu durum, başbakanın sıkıyönetim icraatından ve sorumluluğundan, aynı zamanda meclisin denetiminden de uzaklaştırılması anlamına gelmektedir.

C. SONUÇ

Sivil parlamenter demokrasi anlayışında, siyasal temsil, karar alma ve anayasa yapma/değiştirme aşamalarında genel oyun, serbest seçimin, siyasal partilerden oluşan parlamento çoğunluğu anlaşılmalıdır. Yönetim denince askeri otoritenin sivil otoriteye bağlı ve bağımlı olması gereken bir anlayışta 1961 ve 1982 Anayasalarının askeri darbeler sonucunda ve askeri kadrolar denetiminde yapılmış olması bu anayasaların siyasi kültür üzerindeki sonuç ve etkilerinin anlaşılabilmesi için göz önünde bulundurulmalıdır. Anayasaların oluşumundaki bu etken, değişen derecelerde, 1961 ve 1982 anayasalarındaki 'devlet yapısı'nda askeri bürokrasiye verilen üstün konumla da kendisini hissettirmektedir.

Özellikle kişi hak ve hürriyetlerinin kısmen ya da tamanen ortadan kaldırılabilecek olağanüstü yönetim uygulamalarında, yasamanın güçsüzleştirilerek, halka karşı sorumsuz olan[52] kişilerin karar alma yetkilerini ellerinde bulundurmaları ve uygulamalarını topluma dayatmaları demokratik hukuk devleti anlayışına aykırıdır.

1982 Anayasasının çizdiği yasama-yürütme ilişkisi ve olağanüstü yönetim şekillerine ilişkin karar alma mekanizmaları açıktır. Bundan sonra sorulması gereken soru şudur: Siyasal hayatın şekillenmesinde anayasanın payı nedir? Kanımızca, sorulan sorunun doğru ve eksiksiz yanıtlanması ancak bu yönetim şekillerinin parlamentoda ele alınması sürecinin deşifre edilmesiyle mümkündür. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, genelde yasamanın özelde ise tüm siyasal partilerin 18. ve 19. Yasama döneminde, olağanüstü rejime, antidemokratik kapsama kavuşturulmuş normatif dokusuna ve uygulamasına nasıl yaklaştıkları incelenecektir.

---

[52] Taha Parla, " *Türkiyenin Siyasal ...* ", s.81.

III. 18. YASAMA DÖNEMİNDE TBMM'DE OHAL GÖRÜŞMELERİ

Çalışmanın bu bölümünde , 1987-1991 yIllar arasında, bir başka deyişle 18. Yasama Döneminde genelde yasama organının ve özelde ise TBMM'de yer alan siyasal partilerin OHAL uygulamalarına yaklaşımları incelenecektir. Bu amaçla, 18. Döneminde TBMM Genel Kurulu'nda yapılan Olağanüstü Hal'in uzatılması konusunda yapılan görüşmeler[53] Meclis Tutanak Dergilerinden taranacaktır.

İncelemenin 1987 yılından başlatılmasına Türkiye'de uygulanan olağanüstü yönetim şekillerinin tarihsel bir perspektifte ele alınması sonucunda karar verilmiştir. Gerçekten de 26 Aralık 1978 tarihinde ilan edilen Sıkıyönetim uygulaması ve halen uygulanan Olağanüstü Hal yönetimi birleştirildiğinde, 'olağanüstü yönetim usullerinin' -değişen yoğunluklarda- aralıksız 19 yıl sürdüğü tespit edilir. Kanımızca bu süreyi dört döneme ayırmak gerekmektedir:

Birinci dönem 26 Aralık 1978 gününden 12 Eylük 1980 gününe kadar uygulanan ve tamamen 12 Eylül 1980 Müdahalesini hazırlayan koşullar ve gerekçelerle açıklanabilecek sıkıyönetim halidir. Bu dönemde rastlanan sıkıyönetim halinin anayasal bir dayanağı olduğu gibi, TBMM tarafından da onaylanma sürecini yaşamıştır.

İkinci dönem 12 Eylül 1980 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi tarafından ilan edilen sıkıyönetim uygulaması ile başlamaktadır. Bu tarihin ayrı bir dönem başlangıcı olarak nitelendirilmesi, söz konusu uygulamanın her hangi bir anayasal zemininin olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu dönem, 19 Mart 1984 günü, 1982 Anayasasının öngördüğü şekilde, TBMM'nin sıkıyönetimin 67 ilde 4 ay süreyle

---

[53] "Olağanüstü Hal'in uzatılması konusunda Genel Kurul'da yapılan görüşmeler" çalışmanın devamında "OHAL görüşmeleri" olarak adlandırılacakaktır.

uzatılmasına dair Bakanlar Kurulu Kararnamesini onaylamasına kadar devam etmiştir.

Üçüncü dönem ise 19 Mart 1984 ile 19 Temmuz 1987 tarihleri arasındaki, bir anlamda geçiş dönemi olan zaman dilimini kapsar. Bu dönem de görülen olağanüstü yönetim şekillerinin anayasal bir dayanağı vardır. 12 Eylül Müdahalesi -öncesi ve sonrası- uygulanan sıkıyönetim halinden kademeli Olağanüstü Hal uygulamasına ve daha sonra olağan hale geçilmiştir. Nitekim 19 Temmuz 1987 tarihinde, 8'i Güney Doğu Anadolu'da olmak üzere toplam 9 il haricindeki tüm illerde olağan hale dönüldüğü gözlenmektedir.

Dördüncü dönem ise, incelememizin kapsadığı zaman dilimi olan, 19 Temmuz 1987 tarinden günümüze kadar devam eden olağanüstü hal dönemidir.

İncelemede, 1987 yılının, başlangıç tarihi olarak seçilmesinin başlıca iki sebebi vardır. Birinci sebep, uygulanan Olağanüstü Halin yürütme tarafından ilan edilen, yasama tarafından onaylanan gerekçelerindeki değişimdir. Türkiye'de halen yürürlükte olan OHAL uygulamasını meşrulaştıran terör olayları, 1984 yılında başlamış olmakla beraber, 1984-1987 yılları arasında uygulanan olağanüstü yönetimlerin gerekçeleri bu olaylardan kaynaklanmıyordu. Çalışmanın ilerleyen safhalarında da görüleceği gibi, söz konusu üç yıl içerisinde bu sorun 'üç beş eşkiya' bağlamında görülüp, yeterince ciddiye alınmıyordu. Bu dönemde görülen Sıkıyönetim OHAL ve uygulamaları daha çok, 12 Eylül Müdahelesi sonrası ilan edilen sıkıyönetimin doğal bir uzantısı şeklinde algılanıyor, darbenin söylem ve gerekçeleri ile açıklanıyordu. Ancak, 1987 yılının sonunda, 8'i Güneydoğu'da olmak üzere toplam 9 ilde OHAL uygulandığı görülmektedir. Önceki dönemin yaklaşımlarından radikal bir kopma görülmese de bu yılla beraber uygulama gerekçeleri, 'belli bir bölgenin farklı yapısına' ve farklı 'sorun/sorunlara' dayandırılmaya başlanmıştır. OHAL'in gerekçelerinin bölgeselliği kabul görmüş, uygulamanın devamına 'bölgeye yöneklik bölücü terör olayları' sebebiyle onay verilmiştir.

Çalışmanın, TBMM'de OHAL görüşmelerinin incelendiği bölümünün 1987 yılından başlamasının ikinci sebebi ise, 1987 yılının 'sorunun yapısının' değil 'algılanışının' değişmeye başladığı yıl olmasıdır. 1987 yılında siyasi yasakların kalkmasıyla, 18. Yasama Döneminde Parlamento, halkın özgür iradesini - 1983-1987 yıllarına, yani 17. Yasama Dönemine göre - daha fazla yansıtır bir hale gelmiştir. Diğer bir ifadeyle vetolardan geriye kalan asker güdümlü, resmi devlet ideolojisinin kuvvetle etkisinde olan bir Meclise, soruna farklı bakış açıları getiren seçilmiş milletvekilleri eklenmiştir.

İnceleme, 1987 yılından beri kapsamlı bir uygulama alanı bulan OHAL uygulamasını, siyasal açıdan ele alacaktır. Çalışma, OHAL yönetiminin, hükümetler ve TBMM'de grubu bulunan siyasal partiler tarafından nasıl değerlendirildiğini; değerlendirmelerin 1987 yılından 1996 yılına kadarki değişimini incelemeyi hedeflemektedir.

İnsan haklarına dayanan demokratik bir rejime bağlılıkta ve bu rejimin savunulması ve kurumsallaştırılmasında bir 'anahtar ölçü' olan 'olağanüstü yönetimlere' ilişkin yaklaşım ve alınan tavır, üretilen görüş ve öneriler, 'olağan yönetimler' eksenindeki esnek farklılaşmalara bakılarak yapılabilecek değerlendirmelerden daha somut ve sağlamdır[54]. Bu anlayışla, inceleme sonunda elde edilecek ipuçları, özelde yakın dönem Türkiye siyasal hayatında yer alan kadroların demokrasi anlayışlarının ve siyasal kültürlerinin, genelde ise, ülkenin siyasal sisteminin daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacaktır.

Bu amaçla, tutanakların taranması sırasında hükümetin ve Mecliste grubu bulunan siyasal partilerin açıklamalarında başlıca şu konular araştırılmıştır: OHAL'e gerekçe olan sorun/sorunların tanımlanması; çözüm önerileri; yasal düzenleme olarak OHAL uygulamasına bakış; OHAL uygulanan bölgede yaşayan Kürt kökenli vatandaşlara yaklaşım; hükümetlerin ve/veya siyasal partilerin demokrasi anlayışı; muhalefet partilerinin hükümetlere getirdikleri eleştiriler.

---

[54] Mehmet Semih Gemalmaz, *Anayasada Olağanüstü Rejim, Demokratikleşmede Sivil Toplum*, 1995 İstanbul, s. 14-16.

18. Yasama Dönemine geçildiği sırada, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Siirt, İstanbul, Elazığ, Bingöl, Tunceli ve Van illeri olmak üzere toplam 9 ilde OHAL uygulandığı görülmektedir. 19.11.1988 tarihinde İstanbul'da uygulama kaldırılmış[55], 22.05.1990 tarihinde, yeni kurulan Batman ve Şırnak illeri de OHAL uygulamasına dahil edilmiştir[56].

18. Yasama dönemi 29.11.1987 tarihinde yapılan Genel Seçimler sonucu oluşturulan parlamentonun 12.12.1987 de yapılan ilk oturumuyla başlamıştır. Bu dönem, 20.10.1991 tarihinde yapılan erken genel seçimler sonrası yapılan ilk oturuma, yani 06.11.1991 gününe kadar sürmüştür.

18. Dönem boyunca, TBMM'de OHAL'in uzatılmasına dair 12 görüşme yapılmıştır. Hükümetler adına İçişleri Bakanının açıklama yaptığı görüşmelerde, Parlamentoda grubu bulunan siyasal partiler, görüşlerini, seçtikleri bir sözcü vasıtasıyla aktarmışlardır. Tablo 1'de TBMM'de yapılan OHAL Görüşmelerinin tarihleri, hükümetler ve siyasal partiler adına söz alanlar, partilerin oylamaya yönelik grup kararları belirtilmiştir.

---

55 TBMM Karar No:51, tarih: 08.11.1988, (RG, 10.11.1988. s: 19985)

56 TBMM Karar No:97, tarih: 23.05.1990, (RG, 25.05.1990. s: 20528)

TABLO I: OHAL GÖRÜŞMELERİNDE SÖZ ALAN MİLLETVEKİLLERİ

OHAL GÖRÜŞ-MESİNİN TARİHİ	SÖZCÜLER	GRUP KARARI
09.03.1988	HÜK: İçiş.Bak. Mustafa Kalemli	-
	ANAP: Mehmet Topaç	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	SHP: Hasan Fehmi Güneş	HAYIR
25.05.1988	HÜK: İçiş.Bak. Mustafa Kalemli	-
	ANAP: Galip Demirel	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	SHP: Hasan Fehmi Güneş	HAYIR
08.11.1988	HÜK: İçiş.Bak. Mustafa Kalemli	-
	ANAP: Hasan Çakır	EVET
	DYP: Yaşar Topçu	EVET
	SHP: Hasan Fehmi Güneş	HAYIR
21.02.1989	HÜK: İçiş.Bak. Mustafa Kalemli	-
	ANAP: Hasan Çakır	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	SHP: Hasan Fehmi Güneş	HAYIR
13.06.1989	HÜK: İçiş.Bak.Abdülkadir Aksu	-
	ANAP: Hasan Çakır	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	SHP: Ahmet Rüştü Kurt	HAYIR
14.11.1989	HÜK: İçiş.Bak.Abdülkadir Aksu	-
	ANAP: Mehmet Sezai Pekuslu	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	SHP: Hasan Fehmi Güneş	HAYIR
06.03.1990	HÜK: İçiş.Bak.Abdülkadir Aksu	-
	ANAP: Necat Tunçsiper	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	SHP: Fuat Erçetin	HAYIR
23.05.1990	HÜK: İçiş.Bak.Abdülkadir Aksu	-
	ANAP: Hasan Çakır	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	SHP: Onur Kumbaracıbaşı	HAYIR
05.06.1990	HÜK: İçiş.Bak.Abdülkadir Aksu	-
	ANAP: Ali Pınarbaşı	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	SHP: Hasan Fehmi Güneş	HAYIR
06.11.1990	HÜK: İçiş.Bak.Abdülkadir Aksu	-
	ANAP: Sait Ekinci	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	SHP: Turhan Beyazıt	HAYIR
07.03.1991	HÜK: İçiş.Bak.Abdülkadir Aksu	-
	ANAP: Mustafa Uğur Ener	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	SHP: Kenan Süzer	HAYIR
28.05.1991	HÜK: Dev.Bak.Mehmet Keçeciler	-
	ANAP: Ali Pınarbaşı	EVET
	DYP: Alaettin Kurt	EVET
	SHP: Kenan Süzer	HAYIR

A. HÜKÜMETLERİN İNCELENMESİ

a) Sorunun Tanımlanması

18. Dönem boyunca yapılan OHAL görüşmeleri incelendiğinde, ANAP Hükümetlerinin[57],özellikle 1991 yılına kadar, sorunu salt 'güvenlik' bağlamında ele aldıkları gözlenmektedir. Soruna salt 'güvenlik' bağlamında yaklaşılması sonucu , bölgede meydana gelen 'silahlı eylemlerin yoğunluğu', sorunun tanımlanma şeklinde belirleyici öge olmuştur. Bu anlayışla ANAP Hükümetleri bölgedeki 'silahlı eylemlerin' sayıca az olduğu 1988 yılına kadar, sorunu 'tehdit potansiyeli taşımayan'[58] 'silahlı eşkiya faaliyetleri'[59] olarak nitelendirmişlerdir. 1988 Nisan ayı sonrası bölgedeki silahlı eylemlerin büyük bir artış göstermesiyle birlikte, hükümet sözcüleri 'üç beş eşkiya' söylemini terk ederek sorunun 'topyekün bir anlayış ile ve her türlü siyasetin üstünde milli bir sorun' olduğunu ifade etmeye başlamışlardır. 18. Dönemin genelinde, ANAP Hükümetleri sorunu 'bölücü, ayrılılıkçı terörizm' ya da kısaca 'terör sorunu' olarak tanımlamışlardır.

ANAP Hükümetleri, gerek 17. Dönemde, gerekse 18. Dönemde tanımladıkları 'terör sorununun' özellikle iki yönü üzerinde durmuşlardır. Bunlardan birincisi

---

[57] 18. Dönem boyunca 3 ANAP Hükümeti kurulmuştur. ANAP, 29.11.1987 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde % 36.3 oy oranı ile parlamentoda 292 sandalye çıkarmıştır. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 46. Hükümeti kurma görevini ANAP Genel Başkanı Turgut Özal'a vermiş ve ANAP Genel Başkanı tarafından kurulan Bakanlar Kurulu TBMM'de 30.12.1987 tarihinde yapılan oturumda güvenoyu almıştır.

46. Hükümet, diğer bir adı ile 2. Özal Hükümeti, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresinin bitmesi ve Başbakan Turgut Özal'ın 31.10.1989 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmesi ile son bulmuştur. Yıldırım Akbulut'un Başkanlığında kurulan Bakanlar Kurulu 15.11.1989 tarihli TBMM oturumunda güvenoyu almış ve böylece 47. Hükümet göreve başlamıştır.

15.06.1991 tarihinde yapılan ANAP 3. Olağan Kongresinde parti genel başkanlığı el değiştirmiş, yeni genel başkan Mesut Yılmaz, başbakanlık görevini devir almış ve böylece 18. Yasama Döneminin 3., T.C.'nin 48. Hükümeti kurulmuştur. 05.07.1991 tarihli TBMM oturumunda güvenoyu alan 48. Hükümet, 19. Yasama Döneminde DYP-SHP koalisyonunun güvenoyu aldığı 30.11.1991 tarihine kadar göreve devam etmiştir.

[58] İçişleri Bakanı Mustafa KALEMLİ'nin açıklamasında şu ifade yer almaktadır: "Miktarı az olmakla beraber, mevzii bazı olaylar meydana gelmekteyse de, henüz, bir tehdit potansiyeli taşımamaktadır." T.D., 24.05.1988, C.11, B.69, s. 180.

[59] KALEMLİ: " Şer mihrakları, özellikle yurt dışında silahlandırdıkları militanlar vasıtası ile, ülkemizde yeniden terörün başladığı kanaatini uyandırmak istemektedirler. Güney Doğu Anadolu Bölgemizde görülen silahlı eşkiya faaliyetleri, bu uygulamanın en son örneğini teşkil etmektedir." T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 457.

sorunun tarihsel boyutudur: 'Terör sorunu'nun kökü geçmişe dayanmaktadır. OHAL bölgesinde yoğunlaşan terör, 12 Eylül 1980 Müdahalesi öncesi 'anarşi ve terör' olaylarının bir devamıdır[60]. Farklılık, 12 Eylül öncesi 'ideolojik maksatlı' eylemlerinin 'ülke bütünlüğüne yönelik' eylemler olarak yeniden organize olmasıdır[61]. 'Terör sorunu'nun ikinci boyutu ise 'dış destek'tir. 17. Dönemde olduğu gibi[62], 18. Dönem görüşmelerinde, ANAP hükümetleri terör sorunun 'dış destekli' olduğunu belirtmiştir[63]. Ancak, 'ülkeyi bölmek ve parçalamak isteyen dış düşmanlar', 'Anadolu toprağında gözü olan dış mihraklar' biçiminde belirsiz ifadeler kullanılması nedeniyle 'dış destek' ile neyin anlaşılması gerektiği açıklık kazanamamıştır[64].

1991 yılı ANAP Hükümetinin soruna yaklaşımında önemli bir değişim izlenmiştir. 1991'de ANAP Hükümeti, ilk kez, sorunun sadece bir 'güvenlik sorunu' olmadığı; 'sosyal, kültürel ve ekonomik' boyutlarının da bulunduğunu dile getirmiştir[65]. Hükümete soruna farklı açılardan yaklaşma mecburiyetini getiren başlıca üç sebep vardır. Birinci sebep, Kuzey Irak'tan göç dalgalarının olmasıdır[66].

---

[60] T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 456.

[61] T.D., 21.02.1989, C.23, B.61, s.231.

[62] 17. Dönemde yapılan OHAL görüşmelerinde ANAP Hükümetinin "dış destek" konusundaki yaklaşımına İçişleri Bakanı Yıldırım AKBULUT'un şu beyanatı açıklık getirmektedir: " Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgemizde cereyan etmekte olan terörist faaliyetler temelde dışarıdan kaynaklanmakta olup, teşvik görmekte ve yönlendirilmektedir." T.D., 20.05.1987, C. 41, B.108, s. 102.

[63] Hükümet sözcüleri OHAL görüşmelerinde "dış destek" üzerinde sıklıkla durmuşlardır. İçişleri Bakanı KALEMLİ'nin şu açıklaması buna tipik bir örnektir: " (...) geçmişte ülke bütünlüğümüzü ve devletimizin varlığını hedef alan şer mihrakları, bir taraftan terörü tırmandırırken, diğer taraftan da, milletimizi kamplara bölmeye çalışmışlardır. Yüce milletimizin desrteği ile güvenlik güçlerimizce ülke çapında gerçekleştirilen operasyonlar ile tatbikat sonucu, terör mihraklarının militan ve teorisyen kadroları yakalanarak, yurt içindeki müessiriyetine büyük çapta darbe vurulmuş olup, günümüzde de varlıklarını idame ettirmeye çalışan bu unsurlara karşı etkin operasyonlar yapılmaktadır. Ancak, yurt dışına kaçarak, bazı dış mihrakların eğitim ve lojistik desteklerini sağlayan terör gruplarının, metot ve taktiklerini geliştirerek, ülkemizde yeniden örgütlenerek, devletimizi yıkma ve milletimizi bölme faaliyetlerini tekrar canlandırmayı hedefledikleri müşahade edilmektedir." T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s.378-79.

[64] ANAP Hükümetleri devamlı olarak sorunun "dış kaynaklı", "dış destekli" olması üzerinde durmalarına rağmen, OHAL görüşmelerinde, sorunun bu boyutuna yönelik "ilgili devletlerle her türlü temaslarda bulunmaya devam edilmektedir" açıklamasıyla yetinilmiş, "ilgili devletler"in isimleri açıklanmamıştır.

[65] T.D., 07.03.1991, C.57, B.91, s.255; T.D., 06.11.1990, C.50, B.29, s.455.

[66] 20 Ağustos 1988'de İran'la ateşkes imzalayan Saddam Hüseyin, İran cephesinden çektiği askerleriyle 25 Ağustos 1988'de savaş sırasında denetimlerindeki bölgenin sınırlarını genişleten Kürtlere karşı saldırıda bulundu. Saldırıda Halepçe, Dohuk, Zaho ve Amadiye bölgelerinde kimyasal silahlar kullanıldı. Saddam'ın saldırısından kaçan onbinlerce Kürt, Türk Hükümetinin izni üzerine, sınırı geçtiler.

Kuzey Irak'tan 1988 ve 1991 yıllarında yapılan göçler, Türk kamuoyunda ilk kez Kürt kimliğinin açıkça dile getirilir olmasını sağlamıştır[67]. Değişimdeki ikinci sebep ise bölgede kitlesel eylemlerin meydana gelmesidir[68]. Üçüncü sebep ise yaklaşan seçim öncesi bölge seçmenine siyasi mesaj verilmesi gereğidir.

b) Çözüm Önerileri

18. Dönemde ANAP hükümetlerinin tercih ettikleri çözüm yolları sorunu tanımlama şekilleriyle doğru orantılı olmuştur. Özellikle 1991 yılına gelene kadar, sorun, salt 'güvenlik' bağlamında algılandığı ve 'terör sorunu' olarak nitelendirildiği için, çözüm yolları da güvenlik tedbirleri olarak somutlaşmıştır. OHAL Kanununun çıkarılması, OHAL Bölge Valiliği sisteminin kurulması, geçici köy koruculuğu uygulaması, Jandarma Asayiş Bölge Komutanlığının kurulması, Özel Harekat Timlerinin oluşturulması, Silahlı Kuvvetlerin modernizasyonu gibi güvenliğe yönelik tedbirlerin bölgede yaşanan sorunu çözeceği öngörülmüştür.

ANAP hükümetleri tarafından, sorunun 'güvenlik' dışında herhangi başka boyutunun olmadığının savunulduğu 1991 yılına kadar , güvenlik tedbirlerinin yanısıra, OHAL Bölgesinde altyapı hizmetlerine yönelik yatırımların yapıldığı[69] belirtilmiştir. Bu açıklamalarda sözü geçen altyapı çalışmalarının, sadece bölgeye yönelik bir yatırım politikası olmadığı, başka bölgelerde de yürütülen genel

---

İkinci göç dalgası, 1991 Martında, Körfez krizi sonrası yaşandı. Irak ordusunun saldırısından kaçmak amacıyla Türkiye ve İran sınırına yığılan Kürt sığınmacıların sayısı Mart ayı sonuna gelindiğinde bir milyona yaklaşmıştı. Baskın Oran, *Türkiye'nin Kürt Sorunu*, 1996: İstanbul, TÜSES, s.67

[67] Bu düşünceye örnek olması açısından bir yazarın tespiti şöyledir: "1988'deki göç dalgasından sonra, o zamana kadar Türkiye'de kimselerin telafuz etmeye cesaret edemediği " Kürt" sözcüğü artık gittikçe yaygın olarak kullanılmaya başlanacaktı." Baskın Oran, "*Türkiye'nin Kürt...*", s. 60.

[68] Özellikle 1990 yılının Mart ayında Nusaybin, Cizre, Silopi ve Silvan'da büyük katılım olan yürüyüşler, esnafın kepenk kapatması gibi eylemler, bölgede ilk defa gerçekleşen kitlesel hareketler olarak kamuoyunda büyük yankılar uyandırmıştır.

[69] İçişleri Bakanı Abdülkadir AKSU'nun açıklaması şöyledir: " Hükümetimiz bir taraftan, bölgedeki jandarma ve emniyet kuvvetlerini, personel, silah, araç-gereç ve techizat yönünden güçlendirirken, diğer taraftan da, kalkınmakta olan yörelerimize ve bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimize sağlık, eğitim, yol, su, elektirik gibi altyapı hizmetleri yatırımlarını götürmüş, bu meyanda teröristlerin, devletine küskün insanlardan yararlanabilme vasıtasını ortadan kaldırmış, "güçlü devlet" imajını hakim kılmıştır." T.D., 13.06.1989, C.29, B.100, s.50.

politikaların bir parçası olduğu açıkça ifade edilmiştir. Dolayısı ile bu tür beyanatlar ANAP hükümetlerinin sorunun 'ekonomik boyutunu' ön plana alan alternatif bir çözüm yolu izlediği ya da çok yönlü bir politika yürüttüğü şeklinde yorumlanamaz[70].

ANAP Hükümetlerinin, ancak 1991 yılına gelindiğinde, 'sorunun sadece zabıta vakası olarak görülmediği'; bu sebeple de, konunun, sosyal, kültürel ve ekonomik yönlerine de aynı ciddiyetle ele alınarak, 'tedbirlerin buna göre planlandığı'[71] şeklindeki beyanatlarına rastlanmaktadır. Ancak 'bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması temelinde uygulanan ekonomik ve sosyal politikaları, uzun vadede teröre karşı alınmış en önemli tedbir'[72] olarak niteleyen bu gerçekçi yaklaşım, sürekli 'kısa vade için güvenlik tedbirlerine öncelik verildiği'[73]nin belirtilmesiyle dengelenmiştir. Ayrıca, söz konusu ılımlı söylemde anılan ekonomik ve sosyal tedbirlerin -GAP projesi dışında- neleri kapsadığı detaylı olarak açıklanmamıştır[74].

c) OHAL Uygulamasına Bakış

18. Dönem, ANAP Hükümetlerinin OHAL uygulamasının 'varlık nedeni' konusundaki görüşlerinde önemli bir değişim gözlenmiştir. 17. dönemde dile getirilen OHAL'in Sıkıyönetimden olağan hale geçişte bir ara dönem olduğuna dair

---

[70] Özal Hükümetlerinin icraat yılları olan 1984-1989 döneminde Güneydoğu ve Doğu Anadolu illeri kamu yatırımlarından % 14.2'lik pay almışlardır. Bu yatırımların büyük bir çoğunluğu GAP projelerinden oluşan kamu yatırımlarıdır. Mustafa Sönmez, *Doğu Anadolu'nun Hikayesi: Kürtler*, Ekonomik ve Sosyal Tarih, Arkadaş Yayınevi, 1992, Ankara, s. 195-199.

[71] T.D.,06.11.1990, C.50, B.29, s.455; T.D., 07.03.1991, C.57, B.91, s.255.

[72] T.D., 06.11.1990, C.50, B.29, s.455.

[73] T.D., 07.03.1991, C.57, B.91, s.254.

[74] Konuyla ilgili bir araştırmacının tespiti ilginçtir: " Özellikle " Özal ekonomisi"nin "anti-kamu"cu yaklaşımı Doğu için "felaket" demekti. 1980'li yıllarda ekonominin sorumluluğunu üstlenenre göre, kamu kesiminin ekonomideki payı daraltılmalı ve özel girişim ekonominin öncüsü olmalıydı. Bu görüşü paylaşanlar, kamu kesimi kaynaklarının kıt olduğunu, herşeye yetişemeyeceğini, o nedenle kamu müdahalesinin kapsamının daraltılması gerektiğini biliyorlardı. Ayrıca devletin görevinin savunma, güvenlik, adalet ve altyapı hizmetleriyle sınırlı olması gerektiği de sık sık vurgulanıyordu. Ekonomide küçülmenin yanı sıra bu çerçevede kamunun yerinin azaltılması Doğu için bir başka darbeydi. Çünkü doğu'ya eksik ve yetersiz de olsa, 1980'lere kadar yapılan yatırımlar, devlet eliyle yapılmıştı. Altyapı yatırımları bir yana, yetersiz de olsa sanayi yatırımları devlet eliyle yapılmıştı. Şimdi devleti bu sahadan çekmek, hiçbir zaman özel sektör için çekici olmamış Doğu'ya "sanayi yasağı" getirmek demekti." Sönmez, "*Doğu Anadolu'nun ...*" s. 194.

görüş[75] tamamen terk edilmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde silahlı eylemlerin artmasıyla birlikte, 1988 yılından sonra, OHAL bir geçiş dönemi sayılmayıp, 'ülke bütünlüğünü, milli birlik ve beraberliği ortadan kaldırarak, rejimi değiştirmeyi hedef alan anarşi ve terör olayları ile daha tesirli mücadele yürütebilmek amacı' ile uygulandığı belirtilmiştir.

1990 yılına kadar, ANAP hükümeti, OHAL uygulamasının sürekli uzatılmasına taraftar olmadığını, ancak 'şartların gerektirdiği' ve 'devletin ve milletin bekası için' uzatmaya mecbur olunduğunu vurgulamıştır. Açıkça ifade edilmemekle beraber, OHAL'in geçici bir uygulama olduğu bilinci gözlenmektedir. Ancak, 1990 yılında artan silahlı eylemlerden sonra, OHAL'in uzatılmasının arzu edilmediğini belirten bir beyanata rastlanmamaktadır. Bu açıdan, 1990 yılı, ANAP Hükümetinin OHAL'i kaldırmak gibi bir ihtimali rafa kaldırdığı ve dolayısı ile OHAL'in 'olağanlaştığı' yıl olmuştur.

1990 yılında hükümetin OHAL'e yaklaşımı açısından bir başka köklü söylem ve eylem değişikliği daha gözlenmiştir. Gerek 17., gerek 18. dönemin[76] başlarında, OHAL'in temel hak ve özgürlükleri kısıtladığı, bu yüzden de geçici bir tedbir olması gerektiği düşüncesi dile getirilmiştir. Ancak 1990 yılı ile birlikte bu söylem yerini, 'OHAL'in anayasa ve yasalara uygun olduğu, dolayısı ile uygulamanın demokratik sisteme aykırı olamayacağı'[77] şeklindeki ifadelere bırakmıştır. ANAP Hükümeti, 1990 yılından sonra, OHAL'in temel hak ve hürriyetleri kısıtladığını dile getirenlerin ve dolayısı ile uygulamayı eleştirenlerin, Türkiye'yi 'uluslararası alanda yalnızlığa itmeye çalıştıkları'[78] şeklinde önyargılı ve şüpheci bir anlayış sergilemiştir.

---

[75] 1984 yılında İçişleri Bakanı Ali TANRIYAR 12 Eylül'den sonra ilk defa 8 ilde uygulanan Sıkıyönetimin kaldırılıp, OHAL ilan edilmesinin Genel Kurulda görüşülmesi sırasında OHAL'i şöyle yorumlamıştır: "OHAL askeri idareden sivil idareye geçiştir." T.D., 02.03.1984, C.3, B.41, s. 6.

[76] T.D., 02.03.1984, C.3, B.41, s. 6.; T.D., 13.06.1989, C.29, B.100, s. 50.

[77] T.D., 06.11.1990, C.50, B.29, s.455.

[78] AKSU: " Devletimizin, yasama, yürütme ve yargı gibi, devletin anayasal kurumlarının da antidemokratik uygulamalar içerisinde olduğu imajı yaratılarak, ülkemizin, uluslararası alanda yalnızlığa itilmesine çalışılmaktadır." T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s.436.

d) OHAL Bölgesine Bakış

ANAP Hükümetleri, eylemlerin OHAL bölgesinde yoğunlaşmasını 'coğrafi ve sosyal'[79] nedenlere bağlamışlardır. 'Coğrafi' nedeni, bölgenin sınır illerinden oluşması ve dağlık yapısı oluştururken; 'sosyal' nedenin ne olduğu konusunda açık bir tanımlama yoktur.

18. Dönem ANAP Hükümetlerinin bölgede yaşayanlar için kullandığı terimler bu hükümetlerin soruna bakışını yansıtır. Hükümetler sözkonusu bölgede yaşayanları 'bölge halkı', 'bölge insanı', 'bölgede yaşayan vatandaşlar' gibi genel ifadelerle tanımlamışlardır. 'Tanımlama' şekillerinde 'etnik' boyut tamamen göz ardı edilmiştir; dönemin OHAL görüşmelerinde, bölgede yaşayan Kürt kökenli vatandaşların varlığına dair hiçbir beyanata rastlanmamıştır.

Görüşmelerin çoğunda 'bölge halkı'nın devletinin yanında olduğu ifade edilmişse de, bölgede yaşayan insanlara karşı bir tedirginlik hissedilmiştir. OHAL görüşmelerine bakıldığında, 18. Dönem hükümetlerinin, bölgede yaşayan insanlara karşı duyduğu şüpheyi üstü kapalı şekilde ifade eden beyanatlara rastlanmaktadır[80].

1989 yılı başına kadar bölge halkının OHAL uygulamalarından hiçbir şekilde 'rahatsız olmadığını'[81] ifade eden hükümet, bu tarihten sonra 'devletine küskün insanlar'ın varlığını dile getirmiştir[82]. Ancak bu farklı yaklaşım çok kısa süreli olmuş, kitlesel eylemlerin baş gösterdiği 1990 yılında tamamen terk edilmiştir.

---

[79] KALEMLİ: " OHAL uygulanan sekiz ilimizin, serhat illeri veya bu illere mücavir olmaları sebebiyle sızma ve intikallere zemin teşkil etmesi, (...), sosyal ve coğrafi özellikleri itibarı ile, silahlı terörist faaliyetlere müsait zemin teşkil etmesi, (...)." T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s.380.

[80] KALEMLİ: "(....) Şimdi, bölgede devlet terörü estirildiğini ileri sürenlere sormak isterim: Bu kadar gıda maddesi ve erzak, ne için, hangi amaçla, kime karşı, kimler tarafından depolanmıştır; bu depolara kimler tarafından, nasıl taşınmıştır?" Yöre halkına kuşkuyla bakan ifadeler şu tutanaklarda gözlenmektedir: T.D., 24.05.1988, C.11, B.69, s.182.; T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s.439.

[81] T.D., 21.02.1989, C.23, B.61, s.231.

[82] Bkz. 69 numaralı dipnot

e) Demokrasi ve Kurumlarına Bakış

OHAL Görüşmeleri, 18. Dönemde ANAP hükümetlerinin 'demokrasi anlayışını' yansıtması açısından da aydınlatıcı beyanatlar kapsamaktadır. Bu dönemde ANAP hükümetleri, demokrasinin 'sakıncalı' olduğu görüşünü yansıtan bir tutum işlemişlerdir. Çeşitli kesimlerin 'demokrasinin sağladığı geniş serbestiden yararlanarak legal imkanlarını azami ölçüde kullandıklarını'[83] vurgulayan ANAP Hükümetleri, yasal demokratik hakların kullanımının denetlenememesinden ve bu denetimsizliğin getirdiği sakıncalardan şikayetçi olan bir anlayış sergilemiştir. 'Devletin demokrasi görüşünden istifade ederek, tartışma ortamının yaratılmaya çalışıldığı'[84] anlayışı ile, OHAL uygulamalarının, bölgenin ve sorunun tartışma dışı kalması tercih edilmiştir.

Demokratik çerçevede, hükümetlerin karar ve uygulamaları hakkında fikir beyan edenler veya eleştiri getirenler, 'yıkıcı ve bölücü propagandaların gerçek amacını kestiremeyen bazı çevre ve kuruluşlar' olarak nitelendirilmişlerdir. 18. dönem hükümetleri, daha da ileri giderek kendi görüşlerini paylaşmayanlar için, 'zaman zaman, yıkıcı faaliyeti tasvip eder bir tutum içerisinde olmak'[85] suçlamasını getirmişlerdir.

18. dönem OHAL görüşmelerinde, saptanan bir başka ilginç yaklaşım da Hükümetlerin 'işçi ve öğrenciye' yaklaşımıdır. Özellikle Turgut Özal Hükümeti döneminde, 'öğrenci' ve 'işçi'ye tehlike unsuru gözü ile bakıldığı gözlenmektedir. Bu görüşe somut bir örnek olarak, ANAP Hükümetinin, İstanbul'da OHAL'in uzatılmasına dair yaptığı açıklamalarda 'İstanbul ilinin, işçi ve öğrenci potansiyeli

---

[83] T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 456-457.

[84] KALEMLİ: " (...) aşırı mihraklar, devletimizin demokrasi görüşünden istifade ederek, tartışma ortamı yaratmaya çalışmakta, halkı tahrik ederek, görüşleri doğrultusunda, rejim karşıtı güçlerin teşkilini örgütlemeye gayret sarf etmektedirler." T.D., 24.05.1988, C.11, B.69, s.180.

[85] KALEMLİ: "(...), maksatlı, bazı çevrelerin de desteğiyle yaygınlaştırılan yıkıcı ve bölücü propagandanın gerçek amacını kestiremeyen bazı çevre ve kuruluşların da, zaman zaman, yıkıcı faaliyeti tasvip eder bir tutum içerisine girdiğini üzüntüyle belirtmek istiyorum." T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s.457.

yönünden yoğun olması' uygulamaya gerekçe olarak gösterilmesi verilebilir[86]. ANAP hükümeti işçi ve öğrenci kesimlerin 'illegal örgütlenmelere müsait olduğu'nu belirterek[87], bu kesimlere karşı duyduğu güvensizliği açıkça ifade etmekten çekinmemiştir[88].

f) ANAP Hükümetlerinin Genel Değerlendirmesi

18. Dönem boyunca ANAP Hükümetleri OHAL uygulamasını meşrulaştıran sorun/sorunları salt 'güvenlik' bağlamından ele alarak 'dış kaynaklı terör' olarak algılamıştır. 12 Eylül askeri müdahalesinin mantık ve söyleminden fazlasıyla etkilenmiş olan ANAP Hükümetlerinin bu tek taraflı yaklaşımı, sorunun 'diğer boyutlarının' dışlanması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Dolayısı ile ANAP Hükümetleri sorunun çözümünde OHAL uygulaması dışında hiçbir alternatif politika üretimine gerek duymamış, sorumluluğu tamamen devletin emniyet güçlerine yüklemiştir. Bu anlayışın doğal bir sonucu olarak, 18. Dönem hem sorunun hem de OHAL uygulamasının 'kemikleştiği' dönem olmuştur.

ANAP Hükümetlerinin 18. Dönemdeki OHAL uygulamasına ve soruna yaklaşımı, 12 Eylül askeri müdahalesi ve onun ürünü olan anayasanın Türkiye siyasal hayatı ve kültürü üzerine yaptığı olumsuz etkilerin bir yansıması şeklinde algılanabilir. ANAP Hükümetleri ısrarla OHAL uygulamasının anayasal ve -doğal

---

[86] KALEMLİ: "İstanbul ilimizde ise; hücresel ve kitleye dönük, kamuoyunu etkileyebilen ve yakından ilgilendiren ideolojik amaçlı eylemlerin, genellikle bu ilimizden organize edildiği görülmektedir. Önceki görüşmelerde de belirtildiği üzere, bu ilmizin, işçi ve öğrenci potansiyeli yönünden yoğun olması, yerleşim biçiminin metropoliten şehir olma özelliğini taşıması, bu itibarla diğer bölgelerden intikal edecek militan kadrolara gizlenme imkanı tanıması hususlarıyla birlikte, meydana gelen olaylar da göz önüne alındığında, İstanbul hassasiyeti olan bir il durumundadır." T.D., 24.05.1988, C.11, B.69, s.182.

KALEMLİ İstanbul'da OHAL'in kaldırılma gerekçesini açıklamaya şöyle başlamıştır: "İstanbul ilimiz, metropol bir alana sahip olması, işçi ve öğrenci potansiyelini bünyesinde taşımasına rağmen, ..." T.D., 08.11.1988, C.16, B.22 s. 380.

[87] AKSU: " Önümüzdeki dönemde, öğrenci gençlik içerisinde örgütlenme faaliyetlerine hız vereceği sanılan terörist unsurların, ..." T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s.439.

[88] KALEMLİ: " Değişik maske ve kisvelerle gençliğin dinamizm ve potansiyelini kendi amaçları yönünde kanalize etmek isteyen aşırı mihraklar, demokrasimizin sağladığı imkanlardan istifade ederek, bu kitleyi değişik maceralara sürüklemek istemekte ve eski müessiriyetini yeniden sağlamayı hedeflemektedir. Geçmişte olduğu gibi, işçi kitlesinin problemlerini istismar vasıtası olarak uyguladıkları eylem vasıtasını yaşatmaya çalışmaktadırlar." T.D., 08.11.1988, C.16, B.22 s. 379.

olarak- yasal bir kurum olduğunu vurgulamışlar, buradan da uygulamanın, 'demokratik' olduğu çıkarımını yapabilmişlerdir. Kendilerini Türkiye siyasal hayatına sunan anlayışın doğal bir uzantısı olarak, ANAP Hükümetleri, sorunun çözümünün 'güçlü devlet imajından' geçtiğini düşünmüşler, bu amaçla demokratik hayatın kısıtlanmasında bir sakınca görmemişlerdir.ANAP Hükümetleri, OHAL uzatılması işleminde tek somut denetim organı olan Mecliste, uzatma işlemini eleştiren görüşlerin dile getirilmesinden rahatsızlık duymuş, sözlü ifadeleriyle de antidemokratik anlayışını açığa çıkarmıştır.

B. T.B.M.M.'DE GRUBU BULUNAN SİYASAL PARTİLERİN İNCELENMESİ

1. ANAP'IN GÖRÜŞLERİ

18. yasama döneminde, siyasal parti olarak ANAP'ın konuya yaklaşımı dönemin Hükümetleriyle büyük benzerlik göstermiştir. Örneğin, güvenlik tedbirlerine dayalı çözüm yollarının savunulması, öğrenci ve işçinin tehdit unsuru olarak görülmesi, terörle demokrasi çerçevesinde mücadelenin zorluklarından yakınılması , hassas konuların toplumda açıkça tartışılmaması gerekliliğinin savunulması gibi birçok konuda, dönemin hükümetleriyle 'kusursuz söylem birliği' göstermiştir. Söz konusu 'söylem birliğine' rağmen, bir siyasal parti olarak ANAP'ın yaklaşımının ortaya konulması amacıyla, ANAP sözcülerinin beyanatları bu bölümde ayrıca ele alınmıştır. 18. Dönem boyunca Olağanüstü Hal'in uzatılması hakkında yapılan görüşmelerde, ANAP sözcülerinin yaptığı açıklamaları üç ana başlıkta toplamak mümkündür:

a) Sorunun Tanımlanması

ANAP'a göre de sorun 'terör sorunu'dur. ANAP, söz konusu sorunu, 'demokrasiyi koruma ve kollama harekatı'[89] olan 12 Eylül Müdahalesinden önceki terör olaylarının devamı olarak algılamaktadır[90]. ANAP 'geçmişten devir alınan

---

[89] ANAP adına söz alan Uşak Milletvekili Mehmet TOPAÇ'ın ifadesi; T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s.466.

[90] ANAP adına söz alan Antalya Milletvekili Hasan ÇAKIR'ın ifadesi şöyledir: " Bugün, sekiz ilde uzatılması istenen olağanüstü hal durumu, yeni meydana gelmemiştir, 1980 hareketlerinin neticesidir." T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s.389 ;

ÇAKIR: "12 Eylül 1980 öncesi, şehir gerillacılığı yöntemlerini deneyen terör mihrakları hüsrana uğratılırken, bu kez kırsal alanları faaliyet alanları seçerek, devlet güçlerinin kendilerine ulaşamayacağı gafletine kapılmışlardır." T.D., 21.02.1989, C.23, B.61, s. 243.

terör sorunu' üzerinde dururken, 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalecilerinin söylem ve mantığından etkilenmiş görünmektedir. ANAP, askeri darbenin yapılmasını, 12 Eylül öncesi siyasal partilerin uzlaşmamış olmasına bağlamaktadır[91]. ANAP'ın bu düşünceyi; muhalefetin, hükümetin sorunu salt 'güvenlik-asayiş' bağlamında ele aldığı yönündeki eleştirilerine karşı, bir uyarı/tehdit niteliğinde kullandığı gözlenmektedir.

Dönem boyunca ifade edilen ANAP görüşü, 'terör sorunu'nun temel kaynağının 'dış mihraklar'[92] olduğu yönündedir. Bu sorunun, sadece Güney Doğu Anadolu Bölgesinde yoğunlaşma sebebi 'coğrafi yapı', 'tabiat şartları' 'sınır illeri' olmasıyla açıklanmakta[93], ve sorunun 'ekonomik, sosyal, kültürel ve benzeri' boyutlarının olmadığı ifade edilmektedir[94]. Ancak bu düşünce ile çelişkili olarak, sosyal ve ekonomik farklılığı ortadan kaldıracağı düşünülen hizmetlerin sayılmasından sonra, 'bu hizmetlerin bölgeye refah, huzur ve mutluluk getireceği'[95] ifade edilmiştir.

---

[91] ÇAKIR: "Eğer, 12 Eylülden önce, ülkemizin bütünlüğü, milletimizin saadeti tehlikede olduğu zaman, iktidarıyla muhalefetiyle, gerçekten birleşilip, bu mühim olaylar üzerinde hakiki tedbirler alınmış olsaydı, Türkiye'nin, 12 Eylül sabahına gelmesi mümkün değildi." T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s. 388.

[92] "Dış mihraklar" söylemi bütün görüşmelerde dile getirilmiş olmakla beraber özellikle şu görüşmelerde konuya ağırlık verilmiştir: T.D., 09.03.1988, C.3, B.32; T.D., 24.05.1988, C.11, B.69; T.D., 21.02.1989, C.23, B.61; T.D., 07.03.1991, C.57, B.91; T.D., 28.05.1991, C.61, B.122

[93] TOPAÇ: " (Birincisi) Bu illerimizin bölücü eşkiyanın faaliyet ve eylemlerini yoğunlaştırmaya çalıştığı bir bölge olduğu, bir alan içerisinde kaldığı muhakkaktır. İkincisi, bu bölgede tabiat şartlarının ağır olduğu ve terörist faaliyetlere müsait bir zemin teşkil etiği, (...). Üçüncüsü ise, sınıra mücavir bulunmaları itibarı ile, bölgenin sızmalara uygun bir konumda bulunduğu meselesidir." T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 468.

[94] ÇAKIR: " Olağanüstü hal uygulanan 8 ilimizde, o illerimizin coğrağfi durumunu, arazi yapısını, o illerimizin nüfus çoğalmasını ve o illerimizden ülkemizin diğer bölgelerine göç durumlarını ve bölgede, ve bölgede bilhassa dört ilimizin güney komşularımızla hudut olmasını nazarı itibara almadan, olayları, doğrudan doğruya sosyal ve ekonomik faktörlere bağlamak, asla doğru değildir." T.D., 13.06.1989, C.29, B.100, s. 60.

ÇAKIR: "Buradaki olayların, halkın sosyal yönden, kültürel yönden, ekonomik yönden gelişmesiyle bir ilgisini kurmak, bağlantısını kurmak mümkün değildir." T.D., 23.05.1990, C.46, B.117, s.20.

[95] ÇAKIR: "Olağanüstü hal ilan edilen illerimizde geri kalmışlığın ortadan kaldırılması, orada yaşayan insanlarımızın daha mutlu, daha müreffeh hale getirilmesi için devletin bütün imkanlarının kullanılması o bölgeye refah getirecek, huzur getirecek, mutluluk getirecektir." T.D., 13.06.1989, C.29, B.100, s. 62.

ÇAKIR: " Bugüne kadar veya düne kadar devletin verdiği ile geçinmek mecburiyetinde kalan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, GAP'ın gerçekleşmesiyle, Dicle ve Zap Vadisi üzerinde kurulacak barajlarla, ekonomik yönden, sosyal yönden çok kalkınacak, gelişecek ve teröristlerin istismar konusu da ortadan kalkmış olacaktır." T.D., 23.05.1990, C.46, B.117, s. 20.

b) OHAL Uygulamasına Bakış

ANAP, 17. ve 18. dönemlerde, OHAL'i 'terörle mücadelenin gereği' kabul etmiştir. 1990 yılına kadar 'OHAL'in bir an önce kaldırılmasından yana' görünen ANAP, sürekli 'şartların müsait olmaması' nedeniyle bu arzusunu gerçekleştiremediğinden yakınmıştır. 1990 yılında, bölgedeki silahlı eylemlerin tırmanmasıyla beraber, ANAP OHAL'in kalkmasından yana olduğunu belirten klişeleşmiş söylemi terk etmiştir.

ANAP sözcülerinin OHAL ile ilgili yorumları, 12 Eylül Müdahalesi ya da OHAL Valiliği ekseninde olmuştur. Sözcüler, OHAL ile ilgili olumsuzlukların sorumluluğunu, uygulamanın 12 Eylül rejiminden devir alındığını vurgulayarak, askeri kanada yüklemiş; başarıları ise 1987 yılında, 1. Özal Hükümeti zamanında kurulan 'OHAL Valiliği' ile ilişkilendirmişlerdir. Bu anlayışın doğal bir sonucu olarak, çelişkili ifadelerle, bir yandan kaldırılması istenen OHAL uygulamasından bahsedilmiş, öte yandan 'OHAL Valiliğinin gerek sosyal ve ekonomik alanlarda, gerek terörizm ile mücadelede büyük başarılarına'[96] değinilmiştir.

ANAP sözcüleri, OHAL uygulamasının terörü önlemek amacının dışında, söz konusu illerin 'coğrafi yapısı, nüfus artışı, bölgenin göç vermesi ve sınır illerini kapsaması' konuları ile de ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir[97]. Ancak 'nufus artışı' ve 'bölgenin göç vermesi'nin OHAL uygulaması ile nasıl bir ilişkisi olduğu açıklanmamıştır.

---

[96] ÇAKIR: " 1987 yılı içerisinde kurulan Olağanüstü Hal Bölge valiliği kanalıyla, gerek güvenlik hizmetlerinde, gerek sosyal ve ekonomik alanlardaki hizmetlerde koordinasyon sağlanmış, daha etkili mücadele yöntemleri geliştirilmiştir. (...) Olağanüstü Hal Bölge Valiliği uygulamasından sonra, terörizmle mücadelede daha büyük başarılar elde edilmiştir." T.D., 21.02.1989, C.23, B.61, s. 244.

[97] Bkz. 79 numaralı dipnot

c) *OHAL Bölgesine Bakış*

1990 yılının başlarına kadar ANAP'ın, görüşmelerde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin gerikalmışlığına değinmemeye özellikle itina gösterdiği gözlenmektedir. ANAP sözcüleri 'gerikalmışlık' konusuna nadiren değindiğindiklerinde sorumluluğu ya geçmiş iktidarlara yüklemişler[98] ya da söz konusu bölgesel farklılığın tamamen 'coğrafi'[99] nedenlerden kaynaklandığını iddia ederek, benzer farklılıkların 'İsveç, Norveç, Kanada' gibi gelişmiş ülkelerde de görüldüğünü belirtmişlerdir[100]. 1990 yılının başında, yani Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olması ve Akbulut Hükümetinin göreve gelmesinden sonra, ANAP , üç görüşme[101] boyunca bölgenin geri kalmışlığını tamamen kabul etmiş, ancak, yine aynı konuşmalarda 'geri kalmışlık konusunun dile getirilmemesinin' gerektiğini ifade etmiştir[102]. Bu anlayışın doğal bir sonucu olarak, 1990 yılından 18. dönem sonuna kadar, bölgenin sosyal ve ekonomik farklılığı dile getirilmemiştir.

ANAP, bölgenin cografi konumundan ileri gelen sosyal ve ekonomik farklılığın giderilmesi için, 'gerekli bütün tedbirlerin alındığını'[103] ifade ederken,

---

[98] ÇAKIR: " Cumhuriyetimizin kuruluşundan 1980-1983'lere kadar, devletin ekonmik imkansızlığı sebebiyle, Güneydoğu Anadolu Bölgesine gerekli yardım yapılamamıştır." T.D., 23.05.1990, C.46, B.117, s.20.

[99] ÇAKIR: "Güneydoğu Anadolu Bölgesinin geri kalmışlığının sebep ve özelliklerini yine Güneydoğu Anadolu Bölgesinin şartları içerisinde aramak lazımdır.Güneydoğu Anadolu Bölgemiz, şartları itibariyle - siyasi ve coğrafi şartları itibarı ile- ülkemizin diğer bölümlerinden oldukça farklı karaktere, farklı hususiyetlere sahip bir bölgemizdir." T.D., 23.05.1990, C.46, B.117, s. 19.

Mehmet Sezai PEKUSLU: "Bölge, son derece dağlık, ziyarete ve tarıma elverişli olmayan, ulaşım imkanları son derece kısıtlı, iskan sahaları birbirinden ayrı ve dağınık vaziyettedir. Böyle bir coğrafi konumun çıkardığı tabloda, milli gelirden pay alma da, muhakkak ki, bir düşüklük, Türkiye ortalamasına göre nispet düşüklüğü gösterecektir." T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s. 453.

[100] PEKUSLU: " Kalkınmışlık veya kalkınmamışlık, dünyanın her ülkesinde vardır; coğrafi konum itibarıyle vardır. Mesela İsveç'in güneyi ve kuzeyi, coğrafi konumlarından dolayı, farklı gelir dağılımına sahiptir. Yine, Norveç ve Kanada gibi, gelişmesini tamamlamış ülkelerde dahi bu durum söz konusudur. Ancak bu, Türkiye'de çok istismar ediliyor." T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s.454.

[101] 14.11.1989, 06.03.1990 ve 23.05.1990 tarihli görüşmeler.

[102] PEKUSLU: " (...) buradaki sosyal ve ekonomik farklılığın giderilmesi için gerekli bütün tedbirler alınmıştır; devlet, bütün gücünü buraya seferber etmiştir. Çünkü, bu tür hareketler, tasvip görmesi ve haklılık kazanması durumunda başarıya ulaşır. Bu, vahim hadisedir. Onun için, buradaki farklılığı devamlı dile getirmek, onların yurt dışındaki ve yurt içindeki propagandalarına bir haklılık kazandırabilir; o farklılıkları dile getirirken, daha dikkatli olmak gerekir." T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s.452-3.

[103] PEKUSLU: " Bu bölgenin coğrafi konumundan ileri gelen sosyal ve ekonomik farklılık, konuya sadece bir asayiş ve disiplin yönünden bakmayan ANAP Hükümeti tarafından tespit edilerek, buradaki sosyal ve ekonomik farklılığın giderilmesi için gerekli bütün tedbirler alınmıştır. (...)" T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s.

söz konusu tedbirlerin içeriği GAP ve ulaşım, enerji ve haberleşme gibi altyapı çalışmaları olarak açıklanmıştır. Buna ek olarak TRT'nin bölgede yapmaya başladığı özel yayını (GAP TV) 'sosyal ve ekonomik farklılığın ortadan kaldıracak bir hizmet'[104] olarak ifade etmiştir.

ANAP, bölgenin ekonomik ve sosyal geri kalmışlığını açıkça kabul ettiği görüşmelerde bile 'işsizlik' sorununu gündeme getirmemiştir. Bu konudaki tutum değişikliği nedense 18. dönemin son OHAL görüşmesinde gözlenmektedir[105]. Seçim dönemi öncesine denk gelen bu görüşmede, 'işsizlik' sorunu kabul edilmiş ve hükümetin 'çözüme yönelik kadro tahsis ettiği' belirtilmiştir.

ANAP'ın, bölgede yaşayan vatandaşları tanımlaması ise, 18. Dönem Hükümetlerinin görüşlerinden farklı olmamıştır. Bu çerçevede'bölge halkı'nın, güvenlik güçleri ve terörist arasında kaldığı[106], ancak, bölge halkının 'çoğunluğunun' 'devletinin yanında olduğu' ifade edilmiştir. Ancak bu ılımlı ifadelerin samimiyeti, özellikle 1990'da terör olaylarının artış göstermesinden ve kitlesel destek görmesinden sonra, 'bölge halkının devleti arkadan vurduğunu'[107] düşünen bir anlayışın açıkça belirmesiyle gölgelenmiştir.

452; Bu alıntının yapıldığı kısımlar bir sonraki görüşmede, bir başka sözcü tarafından, Balıkesir Milletvekili Necat TUNÇSİPER tarafından aynen tekrarlanmıştır. T.D., 06.03.1990, C.41, B.85, s. 490.

[104] PEKUSULU: " TRT'nin burada yapmış olduğu özel yayın ve özel sistemde, belki bu sosyal ve ekonomik farklılığın ortadan kalkmasına sebep olacak hizmetlerdir." T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s. 453.

[105] Ali PINARBAŞI: " İşsizlere iş bulunması, bu amaçla özellikle bu bölgeye mahsus olmak üzere kadro tahsisi gerçekleştirilmiştir." T.D., 28.05.1991, C.61, B.122, s. 189.

[106] ÇAKIR: " (...) ; orada vatandaş olmak kolay değil. Orada, bir taraftan, devletin uyguladığı olağanüstü hal nedeniyle güvenlik güçlerinin aldığı tedbirler, diğer taraftan, hiçbir şart tanımayan, her türlü kötülükleri yapan ve yapmaya devam eden teröristlerin yarattığı olaylar arasında kalmıştır vatandaşımız." T.D., 23.05.1990, C.46, B.117, s. 21.

[107] 28.05.1991 tarihinde yapılan görüşmede sahsı adına söz alan İstanbul Milletvekili Ali EREN'in konuşması esnasında, hatibin "bölge insanına eşit muamele yapılmadığı" iddiası üzerine, ANAP Milletvekili Ülkü GÜNEY " Onlar da devlete sahip çıksınlar, devleti arkadan vurmasınlar" şeklinde bir sataşma yapmaktan çekinmemiştir. Bu ifadeler tutanağa geçmiş, ANAP yetkilileri bu ifadelerin kayıtlardan çıkarılması için herhangi bir girişimde bulunmamışlardır. T.D., 28.05.1991, C.61, B.122, s.196.

d) ANAP'ın Genel Değerlendirmesi

18. Dönemde ANAP'ın soruna yaklaşımı bünyesinden çıkan Hükümetlerden farklı olmamıştır. Ancak siyasal parti olarak ANAP, konu ile ilgili fikirlerini Hükümete oranla daha rahat ifade edebilmesi sebebiyle, siyasal kültürü hakkında daha somut ipuçları vermiştir. Bu ipuçlarının en önemlisi de ANAP-12 Eylül askeri müdahalesi arasındaki ilişkidir. Her vesilede 12 Eylül askeri müdahalesini öven ANAP, sorun hakkındaki alternatif düşüncelere karşı bu müdahaleyi bir uyarı şeklinde gündeme getirmekten çekinmemiştir. Bu tavır, bir iktidar partisinin demokratik hayata karşı, milletin iradesi dışındaki, parlamento-dışı bir müdahalenin övülmesi, savunulması ve daha da ileri gidilerek tehdit unsuru olarak kullanılması açısından ilginçtir.

Yukarıda ifade edilen yaklaşımı benimseyen ANAP'ın, Hükümetleri gibi, soruna salt güvenlik bağlamından yaklaşıp, 'dış kaynaklı terör' olarak yorumlaması şaşırtıcı değildir. ANAP, sorunun başka boyutlarının olmadığını, Hükümetlerinden daha katı bir şekilde savunmuş; çözüm için sürekli güvenlik tedbirleri önermiştir. ANAP'ın yaklaşımında gözlenen bir başka önemli nokta da, bölgede yaşayan Kürt kökenli vatandaşlara karşı duyduğu güvensizliktir.

2. SHP'NİN GÖRÜŞLERİ

a) Sorunun Tanımlanması

SHP, soruna ANAP Hükümetlerinin getirdiği 'terör' bağlamındaki tanımını sürekli eleştirmesine rağmen, kendi tanımını açık bir şekilde ortaya koyamamıştır. SHP, sorunu bir yandan, 'ulusal bütünlüğe yönelik bir numaralı sorun'olarak nitelendirmiş, öte yandan 'etnik kökeni olmayan bir sorun' şeklinde çelişkili ifadeler kullanmıştır[108]. Sorunun 'sadece asayiş ve güvenlik sorunu olmadığını'[109] belirten SHP, başka hangi boyutlarının olduğunu parlamento kürsüsünden, sistematik bir şekilde ifade edememiştir[110].

SHP, soruna getirdikleri tanım açısından ANAP Hükümetlerinden, anlamlı farklılıklar gösterememiş, daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sorunları üzerinde durmuştur. 18. Dönem OHAL görüşmelerinde SHP sözcüleri, bölgenin, 'feodal yapısı, sanayileşmenin geri olması, iş ve istihdam olanaklarının kısıtlı olması, tarım ve hayvancılığın ilkel metodlar ile yapılması, öğrenim olanaklarının

---

[108] SHP İstanbul Milletvekili Hasan Fehmi GÜNEŞ: "(...) konuyu bir numaralı sorun, ülke bütünlüğüne, ulusal bütünlüğümüze yönelik sorun olarak ortaya getirip, eni boyu bütün siyasi partilerle beraber konuşup, buna bir çözüm üretmek, bir ulusal politika üretmek ve öyle üzerine gitmek, öyle bunu önlemek zorundayız." T.D., 24.05.1988, C.11, B.69, s.184.

GÜNEŞ: " Bölgedeki sorunun etnik bir sorun olduğunu ileri sürmek isteyen görüşe haklılık verecek yanlışlıkları devam ettirirsek, içeride de dışarıda da, özellikle dışarıda çok başımızı ağrıtırlar." T.D., 24.05.1988, C.11, B.69, s. 186.

[109] GÜNEŞ: " Olağanüstü Hal bölgedeki sorunlar, sadece güvenlik sorunu değildir, sadece asayiş sorunu değildir." T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s. 381.

Kenan SÜZER: "Buradaki sorun, yanlız bir asayiş sorunu değil, sefalet sorunudur. Sefalet içine batmış bir insanın, diğer özgürlüklerle hiçbir ilgisi yoktur, o özgürlüklerin önemi de yoktur. Öyleyse sorun nedir? Sorun, bugüne kadarki haksızlıkların ve adaletsizliklerin, haksız uygulamaların, haksız gözaltına almaların ve insanlarımızı kitle halinde suçlu görmenin, vazgeçilecek bir politika olduğunun kabul edilmemesindendir." T.D., 07.03.1991, C.57, B.91, s. 256.

[110] SHP TBMM'de 18. Dönem boyunca yapılan görüşmelerde "sorunu" sistemli bir şekilde ortaya koyamamıştır. SHP, parti olarak yaklaşımını ancak 1991 Temmuz ayında Merkez Yürütme Kurulunca hazırlanan "SHP'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri" adlı raporunda ortaya koyabilmiştir.

Raporda sorunun tanımı şöyle yapılmaktadır: " Ülkenin sorunları içinde Doğu ve Güneydoğu sorunları öncelikli bir yer tutmaktadır. İnsan hakları ihlalleri, terör ve şiddet olayları, ekonomik gerilik, yoksulluk, yoğun işsizlik, güvensizlik ve kimlik bunalımı bu sorunların başlıcalarını oluşturmaktadır." *Türkiye ve Güneydoğu, Türkiye'nin Sorunları Dizisi-3*, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, s.21.

kısıtlı olması, ulaşım sorunu, bölgenin gelir dağılımındaki dengesizliği, sağlık hizmetlerinin yetersizliği' gibi 'tüm ekonomik ve toplumsal olumsuzlukların birleştiği bir bölge' olduğunu sıklıkla belirtmişlerdir[111].

b) Çözüm Önerileri

Soruna getirilen çözüm önerileri açısından, SHP'nin Hükümete ve diğer siyasal partilere göre farkı; vurguyu 'güvenlik tedbirleri' üzerine yapmamış olmasıdır. SHP konuyu 'demokrasi sorunu' olarak açıkça ifade etmemiş olmasına rağmen, çözümün 'demokrasi'den geçtiğini ifade etmiştir. SHP 'toplumun ve bölgenin demokratikleşmeye ve özgürleşmeye' [112] olan ihtiyacını açıkça ifade etmiş, çözümün ise 'halkın demokratik katılımı'[113] olduğunu belirtmiştir. SHP sözcüleri, 'bölgenin insanlarının kendi kültürleri ile yaşamaları ve kendi anadilleriyle konuşabilmeleri gerektiğini' savunarak 'demokrasinin yasaklardan arındırılması' üzerinde durmuşlardır[114].

SHP, bölge halkının, demokratik haklarının yanı sıra, ekonomik haklarını da kullanamadığını belirtmiş[115], çözümün 'ekonomik, toplumsal, kültürel, beklentilerin

---

[111] Bu görüşler özellikle şu tutanaklarda incelenebilir. T.D., 21.02.1989, C.23, B.61, s. 240-241; T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s.441-442; T.D., 06.03.1990, C.41, B.85, s. 487.

[112] GÜNEŞ: " O bölgenin tek sorunu, eylemci grubun çıkardığı olaylar değildir, o bölgede yaşan 4 milyon insanın sıkıntıları söz konusudur. (...) Bu dört milyon insan, mutlu olabilmelidir, rahat olabilmelidir, özgürlüklerini kullanabilmelidir, demokrasiyi tadabilmelidir." T.D., 05.06.1990, C.46, B.122, s. 119.

[113] GÜNEŞ: "Bölge halkı, çözümü bizim gibi aramaktadır; özgürleştirilmiş bir ortamda, iradesini tam ifade edecek koşulların sağlandığı bir ortamda, bölge halkının önereceği, kabul edeceği, çözümler, Yüce Meclisin kabul edeceği, aradığı çözümlerden farksızdır. Öyle ise, kompleksten kurtularak, bir an evvel korkuyu azaltarak, güven duygusunu egemen kılarak, bölge halkının katılımını sağlayarak çözüm aramalıyız." T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s. 382.

GÜNEŞ: " Şuna inanıyoruz ki, o bölgede bulunacak gerçek, çözüm, kalıcı çözüm ve bozulmayacak çözüm, yine o bölge halkının, eylem baskısı olmadan, kolluk kuvvetleri baskısı olmadan, özgürleştirilmiş bir ortamda vereceği demokratik karar ve katkısıyla bulunabilir." T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s. 442.

[114] Onur KUMBARACIBAŞI: "Sorunların demokrasi içinde çözülemeyeceğine inanan bir TBMM kabul etmiyoruz. (...) Demokrasinin simgesi olan yerde, "Olaylar, demokrasi ile çözülemez" diyen insanlar bulunamaz, bulunmamalıdır. Bırakınız, insanlarımız, artık çok komik olan, çok çağdışı olan bir anlayışın baskısından kurtulsunlar, ana dillerini konuşabilsinler." T.D., 23.05.1990, C.46, B.117, s. 13.

Kenan SÜZER: " Anadilini konuşan insana suçlu gözüyle bakamayız; herkes, dilini anasından öğrenir. Ö bölgenin insanları kendi kültürleriyle yaşamalıdır ve demokrasimiz, bu yasaklardan ve bu ayıplardan süratle arındırılmalıdır." T.D., 07.03.1991, C.57, B.91, s. 257.

[115] T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s.440.

karşılanmasından geçtiğini' vurgulamıştır[116]. SHP bu 'ertelenmiş beklentilerin' karşılanması için devlet yatırımlarını kapsayan 'bölgesel bir planlama've 'kapsamlı önlemler paketi'[117] hazırlanması gerektiğini ifade etmiş, ancak, 'tüm bölgeyi kapsayacak hızlı bir iyileştirme ve kalkınma planı'nın neleri kapsaması gerektiğini ayrıntılarıyla dile getirmemiştir.[118]

c) *OHAL Uygulamasına Bakış*

SHP, 18. Yasama Dönemi boyunca, OHAL uygulamasını eleştirmiş ve her görüşmede kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. OHAL'in 'bölge sorunlarına' çare olmadığını, aksine bölgede iyileşme yerine daha sıkıntılı gelişmelerin olduğunu ifade etmiştir[119]. Olağanüstü rejimlerin doğasında 'şiddet, baskı, kısıtlama ve korku' nun bulunduğunu ifade eden SHP , bu yönetimin uzun süreli uygulanması halinde 'demokrasinin kurumsallaşmasının' imkansız olacağının altını çizmiştir[120].

d) *OHAL Bölgesine Bakış*

SHP'nin 'etnik kimlik' konusundaki yaklaşımı 18. Dönemin genel karakteristiğine uyum göstermiştir. 'Bölge insanının kültürü', 'bölge halkının

---

[116] T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 462.

[117] GÜNEŞ: " a) Bölge insanının ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları, bölgesel bir plana bağlanarak ve mutlaka devlet yatırımlarıyla, hızla iyileştirilmelidir. b) Bugüne dek ertelenmiş beklentileri karşılanmalı, temel hak ve özgürlükleriyle, demokratik tercihlerini gerçekleştirecek koşullar yaratılmalıdır. c) Örgüt saldırılarından korunmuş, kolluk baskılarından arınmış bir ortamda, bölgesel sorunların çözümüne, halkın demokratik katılımı sağlanmalıdır." T.D., 21.02.1989, C.23, B.61, s. 242.; Bölgesel planlama ve kapsamlı önlemler paketine dair açıklamalara şu tutanaklarda da rastlanmaktadır: T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s. 381. ; T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s. 444.

[118] SHP, 18. Dönem boyunca yapılan 12 OHAL görüşmesinin hiçbirinde bu planın neleri kapsaması gerektiğini açıklamamıştır. SHP, bu konudaki ayrıntıları, ancak genel seçimlere üç ay kala, 1991 yılının Temmuz ayında hazırladığı " Doğu ve Güneydoğu" raporu ile kamuoyuna açıklamıştır.

[119] T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s. 381; T.D., 13.06.1989, C.29, B.100, s. 52. , T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s. 441.

[120] GÜNEŞ: " Baskı ve şiddet olağanüstü yönetimlerin doğasında vardır; kısıtlama vardır. Baskı, şiddet ve kısıtlama ile demokrasi beraber yaşamaz; biri varsa, diğeri yoktur. Baskı ve şiddet kurumlaşırsa, demokrasi kurumlaşmaz. Öyle ise, biz, o bölgede on yıldır demokrasinin kurumlaşmasını önleyen, demokrasiye alanı kapatan bir uygulama içindeyiz." T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s. 382.

anadili' gibi ifadeler kullanılmış 'etnik farklılıklar'dan söz edilmiş, ancak hiçbir zaman 'etnik farklılıklar' ifadesinin açılımı açıkça yapılmamıştır. Böylece, SHP de parlamentodaki 'sessiz mutabakata' uyum göstermiştir.

e) SHP'nin ANAP Hükümetlerini Eleştirdiği Noktalar

SHP'nin konuyla ilgili ANAP Hükümetlerine getirdiği eleştirilerin altı ana grupta yoğunlaştığı gözlenmektedir.

(1) Sorunun doğru ve zamanında algılanmaması

18. Dönemde SHP, soruna Hükümetlerden farklı yaklaştığını savunmuş; ANAP Hükümetlerinin sorunu gerçek boyutları ile algılayamadığını ileri sürmüş ve eleştirilerini bölgedeki sorunun nasıl tanımlandığı sorusu üzerine yoğunlaştırmıştır[121]. SHP'ye göre, ANAP Hükümetleri soruna salt 'asayiş/güvenlik sorunu' bağlamında yaklaşmışlardır[122].

SHP, ANAP Hükümetlerinin 'sorunu', yapısal olarak, 12 Eylül öncesi olayların bir devamı şeklinde nitelendirme yaklaşımlarını 'gerçekçi ve geçerli' bulmamaktadır. SHP sözcüleri, 12 Eylül öncesi 'ülke genelindeki terör olayları' ile 'bölgedeki terör olaylarının' bir bağlantısı olmadığını, aksine bu iki dönem arasında yapısal farklılıklar olduğunu belirtmiştir[123].

---

[121] GÜNEŞ: " Hükümetle farklı yaklaşımları savunuyoruz. İlk eleştirimiz, bu bölgedeki sorunun tanımı ile ilgilidir." T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 459.

Fuat ERÇETİN: " Biz Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da meydana gelen olaylara farklı yaklaşmak, farklı çözümler düşünmek gerektiğini ileri sürüyoruz." T.D., 06.03.1990, C.41, B.85, s. 485.; benzer beyanatlara şu tutanaklarda da rastlanmaktadır: T.D., 28.05.1991, C.61, B.122, s. 180.

[122] Ahmet Rüştü KURT: " Hükümetimiz, bölgedeki sorunlara, bir asayiş, bir güvenlik sorunu olarak bakmakta ve bu bakış açısında devam ettirmektedir. İşte, yanlış buradan kaynaklanmaktadır. Zira sorun sadece bir asayiş, bir güvenlik sorunu değildir. Böyle bir anlayış ve yaklaşımla bölgenin sorunlarının çözümlenebileceğine inanmıyor, aksine, bu yaklaşımın yeni yeni sorunlar ortaya çıkaracağına inanıyoruz." T.D., 13.06.1989, C.29, B.100, s. 53.

[123] GÜNEŞ: " Bilmeliyiz ki, olağanüstü hal bölgesindeki olaylar, 12 Eylül öncesi olaylardan farklıdır. 12 Eylülden önce demokratik düzenimize yönelik genel bir kalkışma söz konusu idi. (...) Bölgedeki olayların amacı ise, topraklarımızın o bölümü üzerinde ayrı bir devlet kurmaktır. O bölgedeki olaylarla, 12 Eylül öncesi

(2) Terörist ile halkın ayırt edilmemiş olması

SHP, 18. Dönem boyunca, ANAP Hükümetlerinin, 'halk ile bölücü örgüt arasında fark gözetmediğini' ve 'bölge insanlarına potansiyel suçlu gözüyle baktığını' iddia etmiştir[124]. ANAP Hükümetlerinin terör ile mücadele ederken, 'bölgede yaşayan insanları hedef seçerek, onları sorumlu tutuğunu'[125] iddia eden SHP bölge halkının 'iki şiddet arasında kaldığını'[126] belirtmiştir. SHP, bölgedeki halkının 'sorunun kaynağı değil; mağduru olduğu'[127] savunmuştur. SHP sözcüleri OHAL yönetimleriyle bölge halkının 'yüreğine korkunun sindiğini'[128] ve devletin vatandaşla olan bağının Güneydoğu Anadolu'da 'çözüldüğünü'[129] ileri sürmüşlerdir.

(3) Kalkınma hamlelerinin yapılmaması

SHP doğru tanımlanmamasından dolayı soruna yönelik doğru önlemlerin alınmadığı yolunda eleştirilerde bulunmuştur[130]. ANAP Hükümetlerinin, bölgenin ekonomik ve sosyal gerçeklerini göz ardı ettiğini belirtmiştir[131]. SHP, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yapılan yatırımların 'askeri lojman, polisevi, karakol' gibi

---

olayları aynı çizgiye oturtan değerlendirmeler, gerçekçi ve geçerli olamaz. Bu yaklaşım yararsızdır da. Çünkü, bugünün sorunlarını geçmişte aramak, akıllılık değildir" T.D., 21.02.1989, C.23, B.61, s.239.

[124] KUMBARACIBAŞI: " Bölücü örgüt ile halk ayırt edilmemiş; halka, örgüt üyesi gibi davranılmış; halkın, devlete yardımcı olmasını sağlayacak pisikolojik dayanışma kurulamamıştır." 21.02.1989, C.23, B.61, s. 242.; konu ile ilgili açık ifadeler şu tutanaklarda da gözlenmektedir: T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 462.; T.D., T.D., 06.03.1990, C.41, B.85, s. 488.; T.D., 07.03.1991, C.57, B.91, s. 256.; T.D., 28.05.1991, C.61, B.122, s. 180.

[125] KURT: " Terör örgütü ile mücadele verirken, o bölgede yaşayan insanların tümünü veya önemli bir bölümünü hedef seçerseniz, o bölgedeki bir olaydan dolayı bölgenin tümünü veya önemli bir bölümünü sorumlu tutmaya dönük bir yaklaşım içine girerseniz, sorunu asla çözemezsiniz, aksine çok daha sıkıntılı bir noktaya getirirsiniz." T.D., 13.06.1989, C.29, B.100, s. 53.

[126] GÜNEŞ: " Bölge halkı, iki şiddet arasında kaldığına inanmaktadır. Eylemcinin şiddetinden müstariptir, güvenlik güçlerinin uygulamalarından şikayetçidir; iki şiddet arasında kalmıştır ve ikisi de onu sorumlu tutmaktadır; en büyük sorun budur." T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s. 383.

[127] T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s. 442.

[128] T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s. 382.

[129] T.D., 28.05.1991, C.61, B.122, s. 183.

[130] T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s. 443.

[131] T.D., 13.06.1989, C.29, B.100, s. 54.

güvenlik tedbirlerine yönelik olduğunu ve dolayısı ile üretime yönelik, gelir dağılımındaki dengesizliği düzeltici etkilerinin olmadığını vurgulamıştır[132].

(4) Güvenlik tedbirlerinin yanlışlığı

SHP, OHAL uygulamasına getirdiği eleştiriler kapsamında, ANAP Hükümetlerinin tercih ettiği güvenlik tedbirlerinin hem seçiminin hem de uygulamasının yanlış olduğunu ileri sürmüştür. Güvenlik güçlerininin, 'eğitim noksanlığı' ve 'hoşgörüsüzlük' nedeni ile bölge halkıyla teröristler arasında fark gözetmediğini[133]; bunun da bölge insanını devletten soğuttuğunu savunmuştur.

SHP'nin en çok eleştirdiği güvenlik tedbiri, 'Köy Koruculuğu' olmuştur. Köy Koruculuğu sistemi ile, devletin asli görevi olan, toplumun huzur ve güvenini sağlamanın 'özelleştirildiği'[134] ifade edilmiştir. Eğitimsiz insanlara silah verilmesinin 'ürkütücü'[135] olduğunu ifade eden SHP, koruculuk müessesesini, 'istihdam' kaynağı olarak görmenin de yanlış olacağını belirtmiştir[136]. Koruculara ödenen paranın 'katma değer yaratmadığını' savunan SHP, bu sisteme ayrılan kaynak ile yeni yatırımların yapılabileceğini ve yeni iş alanlarının açılabileceğini

---

[132] T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 461.

[133] GÜNEŞ: "Güvenlik güçlerimizin bazen hoşgörüsüzlüğü, bazen eğitim noksanlığı nedeniyle, bölge halkıyla örgüt üyeleri arasında fark gözetmemesi, halk arasında kasıtlı bir uygulama olarak değerlendirilmektedir." T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s. 383.

[134] KURT: " Sizler, kendi siyasal ve ekonomik tercihlerinizi kullanır; bir kamu iktisadi kuruluşunu özelleştirir, yerli ve yabancı kişi ve kuruluşlara devredebilirsiniz, yap-işlet-devret modelini uygulamaya sokabilirsiniz; ancak, toplumun huzurunu ve güvenini sağlama görevini hiçbir kişi ve kuruma devredemessiniz. Bu konuda herhangi bir tercih ve takdir hakkınız da yoktur. Aksi hal, devletin aczinin ifadesidir ki, Türk Devleti, hiçbir devirde, asayiş sağlamayı özel kişilere devredecek kadar acz içine düşmemiştir, bundan sonra da düşmeyecetir." T.D., 13.06.1989, C.29, B.100, s. 55. ; Benzer beyanatlar şu tutanaklarda da gözlenmiştir: T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s.462 ; T.D., 23.05.1990, C.46, B.117, s.13.

[135] GÜNEŞ: " Hiç eğitilmemiş, işsiz kalmış vatandaşın ayağına postal, sırtına parka, omuzuna tüfek veriyorsunuz, topluma salıyorsunuz ve silah kullanma yetkisi veriyorsunuz. Bu ürkütücü bir olaydır. (...) Çağdaş bir toplumda bu kadar kolay silah vermek, hele eli tetiğe çok çabuk giden bir toplumda bu kadar kolay silah kullandırmak çok büyük yanlıştır. Her tarafını bırakın, bu açıdan bakarak bunu hemen düzeltmek lazım." T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 461.

[136] SÜZER: " Hükümet, güvenliğimizi ihale etti, müteahhit ve taşeron çalıştırmayı yeğledi ve köy koruculuğu gibi, çağdışı olan, hiçbir yararını da görmediğimiz bir sistem geliştirdi. Köy koruculuğu yeni bir kamu yönetimi biçimi olarak geliştirildi ve icat edildi. Bu yanlış... Eğer bununla oradaki insanlara para vermek isteniyorsa, bu paranın üretime de yararı olmamaktadır; çünkü o para katma değer yaratamamaktadır ve bölgenin geri kalmışlığı pekişmektedir." T.D., 07.03.1991, C.57, B.91, s. 257. ; T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 461.

belirtmiştir. 18 Dönem boyunca SHP, OHAL ile birlikte Köy Koruculuğunun da kaldırılmasını istemiştir.

(5) Sorunla ilgili izlenen dış politika

SHP, ANAP Hükümetlerinin terörün 'dış destekli' olduğunu belirtmesine rağmen, uluslararası platformda, 'ticari ilişkilerin zedelenmemesi uğruna ulusal çıkarları feda ettiğini' ifade etmiştir[137]. SHP, bu çerçevede, Suriye, Irak ve İran'nın teröristlere destek verdiğine de işaret etmiştir.

(6) OHAL uygulamasının hukuki yönü

OHAL'in ana özelliğinin 'geçici' olması ve 'krizlerle sınırlı olması' görüşünü benimseyen SHP, uygulamanın kalıcı hale gelmesini eleştirmiştir[138]. SHP'nin eleştirileri OHAL uygulamasının hukuki yönü üzerinde yoğunlaşmıştır. SHP, 1990 yılının Nisan ayında çıkartılan 424 ve 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) ile uygulamanın 'hukukun ve anayasanın dışına' çekildiği iddia etmiştir[139]. KHK'lerin 'eylemciye ve eyleme yönelik olmadığını, tam tersine bölgede yaşayan insanlara yönelik'[140] olduğunu belirten SHP, özellikle OHAL Kanunu, 424 ve 425 sayılı KHK'ler ile OHAL'in 'sıkıyönetim üstü bir yönetim '[141] şekline dönüştüğünü dile getirmiştir.

---

[137] GÜNEŞ: " Dış destek odakları tespit edildiği ve bu söylendiği halde, uluslararası ilişkilerde gündeme getirilmemiş; ticari ilişkilerin zedelenmemesi uğruna, ulusal çıkarlar feda edilebilmiştir." T.D., 21.02.1989, C.23, B.61, s. 242.

[138] T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 464.; T.D., 24.05.1988, C.11, B.69, s. 186.; T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s. 382.; T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s. 440.

[139] KUMBARACIBAŞI: " 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 7nci maddesi " Olağanüstü Hal Bölge Valiliği bölgesinde, bu kararnamedeki yetkilerin kullanılmasına ilişkin idari dava açılamaz" diye, olayı zaten kestirip atmış. Neresinden bakarsanız bakınız, tamamen bölgeyi, hukukun dışına, Anayasanın dışına, giderek dünyanın, çağın dışına çıkartan yaklaşımları içeriyor bu kararnameler." T.D., 23.05.1990, C.46, B.117, s. 12.

[140] GÜNEŞ: " 413, 424 ve 425 sayılı kanun hükmünde kararnameleri lütfen inceleyin. Hiçbiri, eylemciye, eyleme yönelik değil; halka, orada yaşayan düz insanlarla ilgili." T.D., 05.06.1990, C.46, B.122, s. 120.

[141] BAYAZIT: " ANAP iktidarı, olağanüstü hali, sözde, sıkıyönetimden normal yönetime geçişin; sözde, daha yumuşak, daha demokratik, hak ve özgürlüklere daha sıcak bakan bir yönetime geçişin yöntemi olarak göstermektedir. Halbuki gerçek böyle değildir. Bugünkü olağanüstü hal uygulaması, Anayasaya aykırı hükümleriyle, fiili durumla ve nihayet 424 ve 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerle, sıkıyönetime rahmet okutan, sıkıyönetim üstü bir yönetim halini almıştır." T.D., 06.11.1990, C.50, B.29, s. 463.

SHP'nin, eleştirilerini KHK'ler üzerinde yoğunlaştırmasının bir başka sebebi de, bu uygulamalar ile ANAP Hükümetlerinin yasama, yürütme ve yargı arasındaki ilişkileri bozduğunu düşünmesidir. SHP, KHK'lar ile 'TBMM'nin, yani halkın iradesinin yok sayıldığını' savunmuş[142] ve böylece yasama-yürütme dengesinin yasama aleyhine bozulduğunu tespit etmiştir. SHP, aynı şekilde, KHK'ler vasıtası ile OHAL yönetiminin hukuki çerçevesinin, 'yürütme ve yargı erkinin iç içe girmesine sebep olduğunu' ve bu yüzden kuvvetler ayrılığı prensibinin ihlal edildiğini de ifade etmiştir[143].

f) SHP'nin Genel Değerlendirmesi

18. Dönemde 'soruna' en etraflı ve objektif yaklaşımı gösteren siyasal parti görüntüsünü vermekle beraber, SHP, 'sorunun tanımını' açık ve somut bir şekilde yapamamıştır. 18. Dönemin genel konjonktürünün de etkisiyle, daha çok Güneydoğu Anadolu'nun sorunları üzerinde durmuştur.

Çözüm önerilerine bakıldığında SHP'nin tavrı, sorunu tanımlama aşamasına oranla, daha açık olmuştur. Sorunu, sistemli bir şekilde 'demokrasi sorunu' olarak ortaya koymasa da, çözüm önerilerini 'demokratikleşme' çerçevesinde yoğunlaştırmıştır. Buna paralel olarak, sorunun çözümünde 'ekonomik, kültürel, toplumsal' boyutları da vurgulamıştır. Ancak, SHP bu olumlu yaklaşımını sistemli bir şekilde yapmamış, bu yüzden de haklı eleştirileri, salt 'muhalefet etme' eylemi şeklinde algılanmıştır. Bu dönemde SHP'nin en net tavrı, OHAL uygulaması üzerine olmuştur. SHP, bütün görüşmelerde, OHAL'in sorunun çözümünde etkili olamayacağını belirtmiş ve uygulamanın uzatılmasına -her oylamada- red oyu vermiştir.

---

[142] T.D., 06.11.1990, C.50, B.29, s. 462.

[143] SÜZER: " O bölgede adliye, olağanüstü hal yönetiminin bir bürosu haline geldi. Kuvvetler ayrılığı ilkesi, Anayasanın 19uncu maddesine göre esas olduğu halde, güneydoğu bölgesinde yürütme ile, yargı erki, iç içe görülmeye başlandı." T.D., 28.05.1991, C.61, B.122, s. 181.

3. DYP'NİN GÖRÜŞLERİ

a) Sorunun Tanımlanması

DYP, 18. Yasama Dönemi boyunca tüm OHAL görüşmelerinde sorunu, 'dış kaynaklı terör' olarak tanımlamıştır. DYP, sorunun 'basit bir anarşi olayı olmadığı, her türlü maddi ve manevi desteği dışarıdan alan bölücü/yıkıcı terör' olduğu fikrini savunmuştur. Bu yaklaşım detaylı bir şekilde incelendiğinde, DYP'nin 'yurt dışındaki mihrakları', parlamentoda hiçbir siyasi partinin almadığı kadar geniş bir perspektifte ele aldığı gözlenmiştir: 'Atina kaynaklı, Rum kaynaklı, Ermeni kaynaklı', 'tüm NATO ve AT ülkelerinin himaye ve teşvik ettiği', 'komşu devletlerden beslenen', 'Rusya'nın desteklediği' gibi açıklamalar ile sorunun dış kökenli 'kaynağı' üzerinde önemle durulmuştur[144].

DYP'nin 'dış kaynak' boyutunu ANAP Hükümetlerinden bile fazla vurgulamasının 'sorundan bağımsız' olduğunu düşündüğümüz bir nedeni vardır. AP'nin siyasal mirasçısı DYP'nin, sorunun bu boyutunu 12 Eylül 1980 Müdahalesi ile hesaplaşma vesilesi yaptığı gözlenmiştir. DYP, AP'nin 12 Eylül öncesinde yaşanan 'anarşi ve terör' olaylarının arkasında 'dış destek' olduğu iddiasının, 1980 sonrası yaşanan terör olaylarıyla ispatlandığını savunmuştur. DYP bu anlayışla, zamanında 'sorunun siyasal iradenin basiretsizliğinden güç alan basit anarşik olaylar olduğu, ve 12 Eylül İhtilalinin meşruiyet zeminine oturduğunu söyleyenlerin yüzlerinin kızarması gerektiğini'[145] açıkça ifade etmiştir.

---

[144] İsmail KÖSE: " Bunlar dış kaynaklıdır. Bu olaylar, Atina kaynaklıdır, Rum kaynaklıdır, Ermeni kaynaklıdır. " T.D., 24.05.1988, C.11, B.69, s. 187.

KÖSE: " Gerek sıkıyönetim, gerek olağanüstü hal ilan gerekçelerinde, bu olayların Rusya'nın, Suriye'nin, Ermeni ve bir miktar da Rumların desteği ile PKK, TKP gibi örgütler tarafından yürütülmekte ..." T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 465.

KÖSE: "Türk Devletini yıkmak ve bu milleti bölmek için kurulmuş toplam 408 bölücü örgüt vardır. Bu 408 bölücü örgüt, yalnız NATO ittifakı içinde olan ve "AT" dediğimiz, her ümidimizi onlara bağladığımız Hristiyan ülkeler içerisinde barınmaktadır. Bir o kadar da, güneyimizde ve güney doğumuzda olan devletlerin içerisinde vardır." T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s. 451.

[145] KÖSE: " Milli birliğimizi bozmak, devletimizi yıkmak rejimi değiştirmek için, komünist düşünceye sahip vatan hainlerinin ve onlarla elbirliği yapmış yabancı unsurların 1980 yılından önce yüklendikleri bütün vatan

b) Çözüm Önerileri

DYP, sorunun çözümüne -ağırlıklı olarak- 'güvenlik tedbirleriyle' ulaşılacağını öngörmüştür. DYP, ANAP Hükümetlerinin aldığı her türlü güvenlik tedbirini desteklediğini belirtmiş[146] ve bunlara ek olarak yeni tedbirler önermiştir. Bu çerçevede, sınır bölgelerinde görevin jandarmadan alınarak Türk Silahlı Kuvvetlerine devredilmesi ; güçlü silahlarla donanmış 'profesyonel güvenlik gücü'nün kurulması; istihbarata ağırlık verilmesi ve bunun için iller arası koordinasyon sağlanması; güvenlik güçlerinin silah, araç, gereç yönünden modernizasyonu; güvenlik güçlerinin ihtiyaçlarının temini için havaalanlarının yapılması gibi güvenlik tedbirlerini önermiştir[147]. Bütün bu güvenlik tedbirleri ile DYP'nin de, tıpkı ANAP Hükümetleri gibi, sorunun çözümü aşamasında 'güçlü devlet' kavramına verdiği önem ortaya çıkmaktadır. DYP 'güvenlik güçlerinin başarıya ulaşmasının, devletin otoritesi ve saygınlığı bakımından önemli olduğu'[148] düşüncesiyle, 'daha güçlü devlet'in sorunu çözeceğini farz etmiştir.

---

sathındaki hareketleri ne ise, bugün Güneydoğu'daki hadiseler de bunun aynısıdır. O gün, yani 11 Eylülden önce hadiselere bu nazarla bakılmadığı, görevliler istenen bu şekildeki tedbirleri anında almadıkları için dediğimiz noktaya gelinmiştir." T.D., 24.05.1988, C.11, B.69, s. 187.

KÖSE: " Yıllardan bu yana, DYP olarak, her yerde olduğu gibi, bu kürsüden de defalarca söyledik: Bu olayların kaynağı dış boyutludur. 12 Eylül öncesi, bu meselelerin, basit anarşik olaylar oduğunu ve 12 Eylül İhtilalinin meşruiet zeminine oturduğunu bu kürsüden söyleyenler - hiç mi yüzleri kızarmıyor şimdi- "bu olaylar dış boyutludur" demek suretiyle, DYP'nin dediği noktaya gelmişlerdir. Biz, on sene önce de bunu söylüyorduk; ülkemizi bölmek, milletimizi parçalamak için, dün İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'deki olay neyse, bugün güneydoğudaki olay da odur; ama, o gün işinize öyle konuşmak geliyordu, bugün de işinize böyle geliyor; çünkü bunun hesabını vermekten uzaksınız." T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s. 447.

[146] KÖSE: " DYP olarak, milli birlik ve bütünlüğümüzün ve devletimizin bekası için, Yüce Mecliste bu meselerle ilgili konuşmalarda, parti olarak, hem konuşmalarımızla destek olmuşuzdur, hem de, gerekli mevzuat Yüce Heyetin huzuruna getirildiğinde destek vereceğimizi beyan etmişizdir." T.D., 06.03.1990, C.41, B.85, s. 481.

KÖSE: " Parti olarak da, konuşmalarımızda, oylarımızda, bu meselede, sürekli olarak, iktidarın, Hükümetin getirmiş olduğu bütün meselelerde müspet düşündüğümüzü ve müspet oy kullandığımızı da ifade etmişizdir. Bu bizim milli meselemizdir, milli görevimizdir, parti görevimizdir." T.D., 05.06.1990, C.46, B.122, s. 127.

[147] T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 466. ; T.D., 24.05.1988, C.11, B.69, s. 188. ; T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s. 451. ; T.D., 06.03.1990, C.41, B.85, s. 484.

[148] KÖSE: " Her zaman olduğu gibi, devletimizin güvenlik güçlerinin muhakkak surette başarıya ulaşması, devletin otoritesi ve devletin saygınlığı bakımından önemlidir." T.D., 06.03.1990, C.41, B.85, s. 483.

DYP, güvenlik tedbirlerinin yanı sıra, sorunun çözümünde 'siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmanın' gereğine de değinmiştir[149]. DYP'nin çoğu görüşmede dile getirdiği bu 'toptan kalkınma hamlesinin' açılımı ise çok yetersiz görünmektedir. Örneğin, kalkınmanın 'siyasal ve kültürel' boyutlarından ne kastedildiği hiç belirtilmemiştir. 'İktisadi kalkınma' ile 'AP'nin başlattığı GAP'ın ivedilikle bitirilmesi'[150] ve 'devletin bölgeye yatırım yapması' gibi klişeleşmiş önerilerden öteye gidilmemiştir. Kalkınmanın 'sosyal' boyutu üzerinde ise diğerlerine oranla daha fazla durulmuştur. 'Sosyal kalkınma'nın, 'devletin imkanlarının bölgeye eşit ve adil olarak götürülmesi'[151] ile gerçekleşeceğini savunan DYP, devletin özellikle 'eğitim' konusunda bunu başaramadığını ısrarla vurgulamıştır.

DYP, 18. Dönem boyunca, sorunun çözümü yolunda, bölgenin sosyal kalkınmaya olan ihtiyacı ve bu kalkınmayı sağlayacak olan 'eğitim' üzerinde durmuştur. Eğitim konusunun 'doğuda ve güneydoğuda' çok önemli olduğunu belirten DYP, 'bölgede yaşayan insanların milli birliğini temin edecek eğitim ve öğretim imkanları'nın sağlanması gerektiğini savunmuştur. DYP, ilginç bir şekilde, bu noktada eğitim kurumlarından çok TRT'ye sorumluluk payı vermiştir. TRT'yi 'komünist düşünce mesajı veren, milli bünyenin ahlak yapısını, inançlarını altüst eden müessese'[152] olarak nitelendiren DYP sözcüleri, TRT'nin 'bir numaralı eğitim aracı' olması gerektiğini belitmişlerdir. DYP'ye göre TRT, 'milli birliği sağlayıcı', 'milli ve manevi değerlere ağırlık veren', 'milli terbiyeye yönelik ', 'milli hüviyetli

---

[149] DYP sözcüleri bu konuya şu görüşmelerde değinmişlerdir: T.D., 09.03.1988, C.3, B.32 ; T.D., 21.02.1989, C.23, B.61 ; T.D., 13.06.1989, C.29, B.100 ; T.D., 14.11.1989, C.33, B.32 ; T.D., 23.05.1990, C.46, B.117 ; T.D., 05.06.1990, C.46, B.122 ; T.D., 07.03.1991, C.57, B.91

[150] KÖSE: " 1980 yılından önce, ideolojik yönden dış güçlerin de desteğini alarak, bu bölgede yaşayan insanımıza yapılan olayların ve tahriklerin, ileriki yıllarda telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurması ihtimalini düşünerek, o gün iktidarda bulunan Adalet Partisi, bu bölgedeki insanımızı istismar edecek düşünce sahiplerinin düşüncelerini kafalarında parçalamak maksadıyla, Güneydoğu Anadolu Bölgesini kalkındırmak amacıyla, GAP dediğimiz o dev projeyi ortaya çıkarmıştır." T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 465. ; Benzer bir beyanat için: T.D., 24.05.1988, C.11, B.69, s. 188.

[151] T.D., 21.02.1989, C.23, B.61, s. 236.

[152] KÖSE: " (...) bırakın Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesini, 55 milyon insanımızın azamisini rahatsız eden, komünist düşünce mesajını veren, milli bünyenin ahlak yapısını, inançlarını altüst eden bu milli müessese, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki insanlarımıza da hiçbir şey götürememiştir." T.D., 21.02.1989, C.23, B.61, s. 237.

', 'moral değerleri yükseltecek ' eğitici program ve yayınlar hazırlamalıdır153 . DYP, devlet televizyonunun, 'eğitim'in yanı sıra, 'devletin icraatlarını müspet istikamette propaganda olarak vermesi'[154] gerektiğini belirtmiştir.

c) OHAL Uygulamasına Bakış

DYP, 18. Dönem boyunca OHAL'i tasvip etmediklerini ifade etmiştir. Ülkenin olağanüstü tedbirlere ihtiyaç olmadan yönetilmesini istediklerini belirten DYP sözcüleri, 'yıllarca süren OHAL ile' sorunun çözülemeyeceğini dile getirmişlerdir. OHAL çerçevesinde, DYP'nin en fazla eleştiri getirdiği uygulamalar 'OHAL Valiliği' ve 'Köy Koruculuğu' olmuştur. DYP, bölge valiğinin 'kanun gereğince verilen tüm yetkileri tek elde topladığı için il ve ilçe mülki idare amirlerinin yetkisizliğinden'[155] şikayetçi olmuştur. DYP, 'uyduruk güvenlik tedbiri'[156] olarak nitelendirdiği Köy Koruculuğunun olumsuz yönleri üzerinde durmuştur. DYP, eleştirilerinde, Köy Koruculuğunun 'aşiretler arasında sıkıntı yarattığı', 'silah verilerek vatandaşın birbirine kırdırıldığı' ve 'silah kaçakçılarının bu sistemden faydalandıkları'[157] gibi önemli iddialarda bulunmuştur. Ancak bütün bu eleştirilere rağmen, DYP 'bölücü terör' ile mücadelede 'Anayasa ve kanunların tanıdığı tüm tedbirlerin alınmasını desteklediğini'[158] de belirtmiştir.

---

[153] T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 466. ;T.D., 24.05.1988, C.11, B.69, s. 189. ; T.D., 21.02.1989, C.23, B.61, s. 237. ; T.D., 23.05.1990, C.46, B.117, s. 15.

[154] KÖSE: " Eğer, kısa bir zaman içerisinde, bu eğitim müessesemiz vasıtasıyla (televizyon vasıtası ile) devletin yapmış olduğu icraatları müspet istikamette propaganda olarak vermemiz gerekir." T.D., 23.05.1990, C.46, B.117, s. 15.

[155] T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s. 386. ; T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s. 451.

[156] T.D., 08.11.1988, C.16, B.22, s. 385.

[157] KÖSE: " ANAP iktidar, maalesef, herşeyde olduğu gibi, anarşi ve terör olayını, doğu ve güneydoğudaki çok ciddi meseleyi, maalesef koruculuk müessesesine havale etmiştir, maalesef ona ihale etmiştir. Üzüntümüz budur. Kanunlarımıza, Anayasamıza, her türlü imkanlarımıza rağmen, tedbirler, hem yeterli değildir, hem akla ve mantığa uygun değildir. Ö bölgede rahatsızlık vardır. Koruculuk sistemi, aşiretler arasında rahatsızlık yaratmıştır. Arkasından, yeni kanunlar getirmek suretiyle, silah ruhsatları verilmiştir. Silah ruhsatları, silah kaçakçıları ile mermi kaçakçılarını ihya etmekten başka hiçbir fayda temin etmeyecektir. Türk Devletinin, kendi gücü ile, Türk Devletinin kendi güvenlik güçleri ile, o bölgede asayiş temin etmek mecburiyeti vardır. Vatandaşı silahlandırmak suretiyle, bugün olmazsa, yarın birbirine kırdırmanın bir manası yoktur." T.D., 06.03.1990, C.41, B.85, s. 483.

[158] T.D., 09.03.1988, C.3, B.32, s. 465.

DYP, bu dönemde OHAL'e karşı önemli eleştirilerde bulunarak, taraftar olmadığını belirtmesine ve uygulamayı çeşitli açılardan doğru bulmamasına rağmen, her oylamada müspet oy vermiştir. OHAL'in uzatılmasına dair Bakanlar Kurulu tezkeresinin ardında 'MGK'nun lüzumlu gördüğüne dair kararı olduğunu'[159] vurgulayan DYP, kararı 'güvenlik güçlerinin moral gücünü sağlamak'[160] amacıyla desteklediğini belirtmiştir.

d) OHAL Bölgesine Bakış

DYP, ANAP Hükümetlerine benzer bir yaklaşım ile bölge ahalisini 'bölge halkı', 'bölge insanı', 'böldede yaşayan insanlar' olarak adlandırmıştır. 18. Dönemde etnik çeşitliliğin dile getirilmemesi kuralına uyan DYP, daha da ileri giderek 'Dünyada, etnik yapısı Türkiye kadar sağlam bir ülke olmadığını'[161] açıkça ifade ederek, bölgede yaşayan herkesin 'özbeöz Türkoğlu Türk'[162] olduğunu ileri sürmüştür.

18. Dönem boyunca, DYP'nin, 'bölge halkının devletine bağlılığı' konusuna yaklaşımlarında kesin bir değişim izlenmiştir. Devlete bağlılığı 'bayrağa, vatana ve ezana' bağlılık şeklinde yorumlayan DYP, 06.03.1990 tarihinde yapılan 7. OHAL görüşmesine kadar, bölge halkının bu bağlılığa sadık kaldığını belirtmiştir[163]. Ancak

---

[159] KÖSE: " Elimizdeki tezkerenin arkasında, MGK'nun, lüzumlu gördüğüne dair kararı var. Devletin bekası, milletin birlik ve bütünlüğünün muhafazası için, oradaki güvenlik kuvvetlerimiz moral gücünün devam etmesi bakımından, DYP olarak, olağanüstü halin, 10 ilimizde, dört ay süreyle uzatılmasına müspet oy kullanacağız." T.D., 07.03.1991, C.57, B.91, s. 266.

Bu beyanat parlamentoda ilk defa, OHAL'in uzatılması aşamasında MGK'nun etkisinin dile getirilmesi açısından önem taşımaktadır.

[160] KÖSE: " (...) güvenlik kuvvetlerimizin moral güçlerinin yerine getirilmesi bakımından, olağanüstü halin devam etmesi için müspet oy kullanacağız." T.D., 23.05.1990, C.46, B.117, s. 14.

[161] KÖSE: " Dünyada, etnik yapısı Türkiye kadar sağlam bir ülke yoktur. Türk Devleti, ırkçı bir devlet değil, üniter bir devlettir. Anadoluda binlerce yıldan bu yana meydana getirilen milli kültür, 57 milyon vatandaşımıza, birlikte yaşamayı sağlamıştır." T.D., 06.11.1990, C.50, B.29, s.468.

[162] KÖSE: " Özbeöz Türkoğlu Türk olan ve Türk Devletine bağlılıklarından şüphemiz olmayan bu insanların bir an önce can güvenliklerinin sağlanması; sağlık, eğitim ve ekonomik problemlerinin giderilmesi gerekmektedir. Ö bölgedeki insanlara, Türk'ün, bir ırk değil, bir millet adı olduğu anlatılmalıdır." T.D., 14.11.1989, C.33, B.32, s. 450.

[163] Bu konudaki beyanatlar şu tutanaklarda gözlenmektedir: T.D., 08.11.1988, C.16, B.22 ; T.D., 21.02.1989, C.23, B.61 ; T.D., 13.06.1989, C.29, B.100 ; T.D., 14.11.1989, C.33, B.32

bu tarihten sonra eylemlerin artması ve kitlesel hareketlere dönüşmesi üzerine 'Türk Devleti'ne' bağlı olan bölge halkının 'yavaş yavaş başkalarının yanında yer alma noktasına geldiğini' ve 'bağlılık zemininin kayganlaştığını' ifade etmeye başlamış ve bu görüşlerini dönem sonuna kadar korumuştur[164].

e) DYP'nin Genel Değerlendirmesi

18. Dönemde DYP, ANAP'a benzer bir tavırla, sorunu salt güvenlik bağlamında ele alarak 'dış kaynaklı terör' olarak yorumlamıştır. DYP'nin soruna getirdiği ve özellikle 'dış mihraklar' edebiyatı üzerinde yoğunlaşan bu yaklaşımın üzerinde 12 Eylül askeri müdahalesinin etkileri gözlenmektedir. Dönem boyunca DYP, 12 Eylül öncesinde yaşanan terör olaylarının da 'dış mihraklar' tarafından organize edildiği, dolayısı ile siyasal mirascısı olduğu AP'nin 12 Eylül askeri yönetimi tarafından sorumlu ve suçlu gösterilmesinin 'ne kadar' yanlış olduğunun ortaya çıktığını savunmuştur. DYP, 12 Eylül askeri müdahalesi ile hesaplaşma uğruna, sorunu, diğer boyutlarını görmezden gelerek, 'dış destekli terör' olarak tanımlamıştır. DYP bu 'tek yönlü' yaklaşımıyla, Türkiye siyasal yaşamında, özellikle 1993 yılından sonra 'şahinleşme' olarak adlandırılan sürecin tarihi temellerini atmıştır.

DYP'nin bir yandan 12 Eylül yönetimi ile hesaplaşırken, öte yandan da müdahalenin öngördüğü 'devlet anlayışını' özümsediği görülmektedir. Bu düşünceyi

---

[164] KÖSE: " Ö bölgede yaşayan insanlarımızı veya güvenlik güçlerimizi şehit edip gittikleri halde, maalesef, son yıllarda, o bölgede yaşayan insanlarımızın içerisinde yuvalanmaya başlamışlardır. İşte asıl korkunç olay budur. Yani, PKK örgütüne istihbarat veren, maddi ve manevi destekte bulunan oradaki vatandaş bu noktaya getirilmişse, bunların sebeplerini araştırmak ve bunları ortadan kaldırmak mecburiyetindeyiz." T.D., 06.03.1990, C.41, B.85, s. 482.

KÖSE:" Bölgedeki vatandaşımızın, halen Türk Devletinin yanında olduğu, Türk Devletine bağlı olduğunu, güvenlik kuvvetlerinin orada yapmış olduğu mücadelede, onunla birlikte olduğunu ve beraberce yapmış olduğu mücadelenin içerisinde olduğunu görmekteyiz. Ancak, zemin kayganlaşmıştır ve gerek korku, gerek baskı, gerek çok kötü şekilde basın yoluyla yapılan propagandalar sonucunda, oradaki, Türk Devletine bağlı olan vatandaşlarımız, yavaş yavaş başkalarının yanında yer alma noktasına getirilmiştir." T.D., 23.05.1990, C.46, B.117, s. 15.

KÖSE: " En çok bizi sıkıntıya sokacak olan da, devlet, millet kaynaşmasını önleyen ve devletimizin temsilcisi olan güvenlik kuvvetlerimize karşı, orada tamamen düşmanca bir zihniyetin yerleştiğine şahit olduğumuz günleri yaşıyor olmamızdır." T.D., 07.03.1991, C.57, B.91, s. 265.

doğrulayan en somut olgu DYP'nin dönem boyunca, tıpkı ANAP gibi, sorunun 'güçlü devlet imajı' ile çözüleceğini iddia etmiş olmasıdır. Söz konusu anlayışı ele veren bir başka ilginç nokta da, DYP'nin 'OHAL'i uzatma kararının arkasında MGK'nın olduğunu' ve bunun da oylamada kabul oyu vermek için yeterli bir neden olduğunu belirtmesidir.

IV. 19. YASAMA DÖNEMİNDE TBMM'DE OHAL GÖRÜŞMELERİ

19. Yasama Dönemine geçildiği sırada, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Siirt, Elazığ, Bingöl, Tunceli ,Van, Batman ve Şırnak illeri olmak üzere toplam 10 ilde OHAL uygulandığı görülmektedir. 19 Mart 1993 tarihinde Elazığ ili, OHAL bölgesi kapsamı dışına çıkarılmış, mücavir il konumunda bulunan Bitlis'te OHAL ilan edilmiştir. Elazığ ili 4 Nisan 1993 tarihli Başbakanlık onayıyla mücavir il konumuna getirilmiştir.

19. Yasama dönemi 20.10.1991 tarihinde yapılan Genel Seçimler sonucu oluşturulan parlamentonun 06.11.1991 de yapılan ilk oturumuyla başlamıştır. Bu dönem, 24.12.1995 tarihinde yapılan erken genel seçimler sonrası yapılan ilk oturuma, yani 12.01.1996 gününe kadar sürmüştür.

19. Yasama Döneminde TBMM'de OHAL'in uzatılmasına dair 13 görüşme yapılmıştır. Bunlardan ilki Mesut Yılmaz geçici hükümeti zamanında, dördü I. DYP-SHP Koalisyonu zamanında, beşi II. DYP-SHP Koalisyonu zamanında, son üçü ise DYP-CHP koalisyonu zamanında gerçekleşmiştir. 19. Dönem boyunca, Hükümetler adına İçişleri Bakanının açıklama yaptığı görüşmelerde, Parlamentoda grubu bulunan siyasal partiler, görüşlerini, seçtikleri bir sözcü vasıtasıyla aktarmışlardır. Ekler kısmında Tablo 2'de 19. Yasama Döneminde TBMM'de yapılan OHAL Görüşmelerinin tarihleri, hükümetler ve siyasal partiler adına söz alan sözcüler, partilerin oylamaya yönelik grup kararları belirtilmiştir.

TABLO II: OHAL GÖRÜŞMELERİNDE SÖZ ALAN MİLLETVEKİLLERİ

OHAL GÖRÜŞ-MESİNİN TARİHİ	SÖZCÜLER	GRUP KARARI
14.11.1991 ***(GEÇİCİ ANAP HÜKÜMETİ)***	HÜK: İçiş.Bak. Sabahattin Çakmakoğlu	-
	ANAP: Hasan Çakır	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	RP: Oğuzhan Asiltürk	EVET
	SHP: Seyfi Oktay	HAYIR
17.03.1992 ***(I. DYP-SHP KOALİSYONU)***	HÜK: Baş Bak. Süleyman Demirel	-
	ANAP: Hasan Çakır	EVET
	DYP: Bekir Sami Daçe	EVET
	RP: Oğuzhan Asiltürk	HAYIR
	SHP: Mehmet Dönen	EVET
26.06.1992	HÜK: İçiş.Bak. İsmet Sezgin	-
	ANAP: Hasan Korkmazcan	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	RP: Görüş bildirmedi	HAYIR
	SHP: Aydın Güven Gürkan	EVET
11.11.1992	HÜK: İçiş.Bak. İsmet Sezgin	-
	ANAP: Mehmet Keçeciler	EVET
	DYP: Görüş bildirmedi	EVET
	RP: Görüş bildirmedi	HAYIR
	SHP: Mehmet Dönen	EVET
09.03.1993	HÜK: İçiş.Bak. İsmet Sezgin	-
	ANAP: Hasan Çakır	EVET
	DYP: Sezal Özbek	EVET
	RP: Ahmet Remzi Hatip	HAYIR
	SHP: Cemalettin Gürbüz	EVET
29.06.1993 ***(II. DYP-SHP KOALİSYONU)***	HÜK: İçiş.Bak.B. Mehmet Gazioğlu	-
	ANAP: Eyüp Aşık	HAYIR
	DYP: Halil Başol	EVET
	RP: Oğuzhan Asiltürk	HAYIR
	SHP: Cemal Şahin	EVET
09.11.1993	HÜK: İçiş.Bak.Nahit Menteşe	-
	ANAP: Hasan Korkmazcan	EVET
	DYP: Nevzat Ercan	EVET
	RP: Şevket Kazan	HAYIR
	SHP: Ural Köklü	EVET

TABLO II (Devamı)

OHAL GÖRÜŞ-MESİNİN TARİHİ	SÖZCÜLER	GRUP KARARI
24.02.1994	HÜK: İçiş.Bak. Nahit Menteşe	-
	ANAP: Hasan Korkmazcan	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	RP: Zeki Ergezen	HAYIR
	SHP: Ural Köklü	EVET
07.06.1994	HÜK: İçiş.Bak. Nahit Menteşe	-
	ANAP: Yücel Seçkiner	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	RP: Hüsamettin Korkutata	HAYIR
	SHP: Ural Köklü	EVET
16.11.1994	HÜK: İçiş.Bak. Nahit Menteşe	-
	ANAP: Hasan Korkmazcan	HAYIR
	DYP: İsmail Köse	EVET
	RP: Ahmet Cemil Tunç	HAYIR
	SHP: Ural Köklü	EVET
14.03.1995 ***(DYP-CHP KOALİSYONU)***	HÜK: İçiş.Bak. Nahit Menteşe	-
	ANAP: Eyüp Aşık	HAYIR
	DYP: Orhan Kilercioğlu	EVET
	RP: Hüsamettin Korkutata	HAYIR
	CHP: Ural Köklü	EVET
27.06.1995	HÜK: Dev.Bak. Nahit Menteşe	-
	ANAP: Mustafa Balcılar	HAYIR
	DYP: İsmail Köse	EVET
	RP: Hüsamettin Korkutata	HAYIR
	CHP:Ural Köklü	EVET
28.10.1995	HÜK: Dev.Bak. Nahit Menteşe	-
	ANAP: Mustafa Balcılar	EVET
	DYP: İsmail Köse	EVET
	RP: Fethullah Erbaş	HAYIR
	CHP: Ural Köklü	EVET

A. HÜKÜMETLERİN İNCELENMESİ

19. Dönem'de Hükümetlerin[165] OHAL uygulamasına ve ona gerekçe olan soruna yaklaşımı[166] incelendiğinde iki alt dönemin varlığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle 1993 yılı, öncesi ve sonrası itibarıyle farklı değerlendirmelerin yapıldığı bir dönüm noktası olmuştur. 1993 yılında, ağırlıklı olarak yürütmenin, sonra da yasamanın soruna yaklaşımının daha da 'sertleştiği', kamuoyunda adlandırıldığı şekliyle 'şahinleştiği' gözlenmektedir[167]. Bu olgunun iki değişim ile paralel ve/veya sonucunda geliştiği gözlenmektedir: Bunlardan birincisi 1993 yılında, bölgedeki silahlı eylemlerin artış göstererek, resmi makamlarca 'düşük yoğunluklu çatışma'[168] şeklinde nitelendirilecek kadar ciddi boyutlara ulaşmasıdır. Eşzamanlı ikinci değişim, Türkiye siyasal hayatının aktörlerinde olmuştur: Bu yılda, Turgut Özal'ın ölümü üzerine Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı seçilmiş, DYP'nin yeni

---

[165] 19. Dönem boyunca 3 ayrı hükümet kurulmuştur. 20.10.1991 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde DYP %27.0 oy oranı ile 178 milletvekilliği, ANAP % 24.0 oy oranı ile 115 milletvekilliği, SHP % 20.8 oy oranı ile 88 milletvekilliği, RP 16.9 oy oranı ile 62 milletvekilliği, DSP ise 10.8 oy oranı ile 7 milletvekilliği kazanmıştır. 49. Hükümet, DYP-SHP koalisyon ortaklığı ile Süleyman Demirel'in başbakanlığında kurulmuştur. I. DYP-SHP Koalisyon Hükümeti, diğer bir adıyla Demirel Hükümeti, T.M.B.B.'de 30.11.1991 tarihinde yapılan oturumda güvenoyu almıştır.

13.04.1993 Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü üzerine, Süleyman Demirel DYP Genel Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinden istifa etmiş, 16.05.1993 tarihinde de T.B.M.M. tarafından Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 13.06.1993 tarihinde DYP Genel Başkanı seçilen Tansu Çiller'in başbakanlığında kurulan II. DYP-SHP Koalisyon Hükümeti (50. Hükümet) 05.07.1993 tarihinde güvenoyu almıştır.

T.C.'nin 51., 19. Dönemin 3. Hükümeti ise SHP'nin kendisini fes ederek CHP ile birleşmesi üzerine, yine Tansu Çiller'in başbakanlığında kurulmuştur. DYP-CHP Koalisyon Hükümeti dönem sonuna kadar görevini sürdürmüştür.

[166] 19. Yasama Döneminde Hükümetlerin OHAL görüşmelerindeki açıklamalarını teamül olduğu üzere İçişleri Bakanları yapmıştır. Koalisyon protokollerine göre İçişleri Bakanlığının DYP'ye ait olması sebebiyle, yapılan açıklamalar hükümetin DYP kanadından bir milletvekili/bakan tarafından yapılmıştır. Ancak açıklamaları hükümet sözcüsünün yapması nedeniyle koalisyonun iki ortağı açısından bağlayıcı nitelik taşımaktadır.

[167] Özellikle 1993 Mart ayından sonra bölgede yaşanan terör olaylarının artması sebebiyle, başta Silahlı Kuvvetler olmak üzere, devletin güvenlik ile ilgili kurumları, hükümetin ve sağ kanadın 'sert bir söylem' kullandıkları gözlenmiştir. Konuya değinen Saybaşılı'nın yorumu önemlidir: 'Sertleşen kurumların başında Silahlı Kuvvetler gelmekteydi. Demokratik yaşamın temel ögeleri ile hemen tüm kurumların işleyişinden rahatsızlık duyan S.K. artık 'sivil siyasi irade'nin kendilerine, 'terörü kendi yöntemlerinle, bildiğince yok et emrini vermesini' belirtiyordu.' Kemali Saybaşılı, *"DYP-SHP Koalisyonu'nun Üç Yılı"*, 1995, İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 75.

[168] 1993 yılında gelinen durumu, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş, İngilizce 'Low-intensity Conflict'in tercümesi olan 'Düşük Yoğunluklu Çatışma' terimiyle açıklamıştır. Mehmet Ali Kışlalı, *Güneydoğu: Düşük Yoğunluklu Çatışma*, 1996, Ankara: Ümit Yayıncılık, s. 26

genel başkanı Tansu Çiller başbakanlık görevini devir almıştır. İncelemede görüleceği gibi, Tansu Çiller Hükümetinin iş başına gelmesi 'sertleşme' süreci *üzerinde etkili olmuştur* [169].

Bunun yanı sıra, OHAL görüşmelerinde sözkonusu sorunun hükümetler tarafından ele alınışında hükümetleri oluşturan koalisyonun küçük kanadı SHP'nin geçirdiği yapısal değişikliklerin[170] etkili olmadığı gözlenmiştir. Bir başka deyişle, genel başkanı kim olursa olsun, partinin adı ve kadroları her ne olursa olsun, hükümete ortak olan SHP veya CHP'nin , söz konusu 'sertleşme' sürecini engellemek yönünde etkili olamadığı gözlenmiştir.

Yukarıda açıklanan sebeplerden dolayı Hükümetlerin soruna yaklaşımı incelenirken iki ayrı alt dönem Demirel Hükümeti (I. DYP-SHP Koalisyon Hükümeti) ve Çiller Hükümetleri (II. DYP-SHP ve DYP-CHP Koalisyon Hükümetleri) şeklinde adlandırılmıştır.

a) Sorunun Tanımlanması

19. Dönem'de gerek Demirel Hükümetinin, gerek Çiller Hükümetlerinin OHAL'i ve bu uygulamaya gerekçe olan 'sorun'u ele alış şekli, 18. Dönem ANAP

---

[169] Saybaşılı'nın bu konudaki yorumu ilginçtir: 'Başbakan Tansu Çiller, sorunların çözüm yeri olarak başlangıçta yalnızca T.B.M.M.'ni görürken, zaman içinde M.G.K.'nun ağırlığını kabul etme yolunu seçmiş, hatta bir adım daha atarak, bir karar alma ve uygulama kurumu olarak sık sık toplanacak olan Güvenlik Kurulu'nu oluşturmuştu.' Kemali Saybaşılı, *"DYP-SHP Koalisyonu'nun..."*, s.76. Çiller'in daha da sertleşeceği gazete manşetlerinden anlaşılıyordu: 'PKK'yı Meclis'ten atacağız. Meclis'te PKK'ya tahammülümüz kalmadı. Bazı DEP'lilerin dokunulmazlıklarının kaldırılması için oy kullanacağım.' *Hürriyet*, 14.11.1993

Aslında DEP-PKK ilişkisi ve bu konuda ne yapılması gerektiği ilk defa Silahlı Kuvvetler tarafından gündeme getirilmiştir. Türkiye Gazetesi yazarı Sabahattin Özkibar'ın köşe yazısında yer alan 'Genelkurmaydan üst düzeydeki çok önemli bir kişinin' açıklamaları şöyledir: ' DEP mensupları milletin değil, PKK'nın vekilleridir. (...) Eğer Meclise sızan bu PKK uzantılarını T.B.M.M. üyeleri kapı dışarı etmez ise kesinlikle T.B.M.M.'nin saygınlığı ve vatandaş üzerindeki kredisi yaralayacaktır.' *Türkiye*, 02.11.1993

[170] SHP'nin geçirdiği ilk yapısal değişiklik genel başkanlık konusunda olmuştur. 11.09.1993 tarihinde SHP Olağan Kongresinde Erdal İnönü genel başkanlığa adaylığını koymamış, yapılan seçimde yeni genel başkan olarak Murat Karayalçın seçilmiştir. İkinci yapısal değişiklik ise SHP'nin kendisini fes ederek CHP ile birleşmesidir. Bu değişiklik, aynı zamanda genel başkanlığın Murat Karayalçın'dan Deniz Baykal'a geçmesini de beraberinde getirmiştir.

Hükümetlerinin yaklaşımı ile büyük benzerlikler göstermiştir. Bu benzerliklerin başında OHAL uygulamasına gerekçe olan 'sorunun tanımlama' şeklinin geldiği görülmektedir. Hükümet sözcülerinin beyanatlarından, yürütme erkinin, sorunu salt güvenlik açısından ele aldığı ve 'terör sorunu' olarak tanımladığı gözlenmektedir. Yine önceki Dönem'de görülen, 'terör sorunu'nun ve dolayısı ile 'sorun'da tek açıklayıcı değişkenin dış destek' boyutu olduğu düşüncesi her görüşmede dile getirilmiştir[171].

b) Çözüm Önerileri

19. Dönem genelinde Koalisyon Hükümetleri, icranın sorunun çözümünde 'sorumluluğu' üzerine almamak yönündeki geleneğini devam ettirmişlerdir. Hükümetler, geçmiş ANAP Hükümetleri gibi, sorunun 'partiler üstü-siyaset üstü'[172] olduğunu vurgulamış, bu anlayışın parlamento genelinde tasvip edilmesi ise, 'ulusal mutabakat'[173] olarak nitelendirilmiştir. Sözkonusu 'siyaset üstü sorun' söylemi ile

---

[171] Başbakan Süleyman DEMİREL: 'Evvela, Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı bu büyük olay nedir? Dağlarında, sınırlarında, kasaba ve şehirlerinde, başka ülkelerdeki kamplarda ve vadilerde eğitime tabi tutulmuş; tüfeği, topu, uçaksavar silahı, roketi bulunan; arkasında , Türkiye'nin güçlenmesinden rahatsız olan devletlerin parası, taktiği, tekniği; arkasında, soygunlardan ve çeşitli kaynaklardan elde ettikleri para; arkasında, yabancı ülkelerin servisleri bulunan bir örgüt var. Olay bu.' T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s.5.

İçişleri Bakanı Nahit MENTEŞE: 'Meseleyi Kıbrıs Harekatından sonra birtakım çevrelerin toparlanması ve Türkiye'yi (büyüyen ve gelişen Türkiye'yi) bölme, parçalama hevesleri olarak mütalaa etmek gerekmektedir. O zaman başlamıştır bir takım ittifaklar. Bunun içinde Ermenisi de var; bugün hudutlarımızdan içeriye giren kişiler arasında, terörizme katılanlar arasında Ermeniler de var; iç ve dış mihraklar var.' T.D., 09.11.1993, C.43, B.25, s.61.

[172] DEMİREL: 'Bu bir terör sorunudur. Binaenaleyh, çare aradığımız sorunu çok iyi bilmeye mecburuz. Bu sorun, siyaset üstü bir sorundur; bu sorun, bir partinin veya bir siyasi iktidarın sorunu değildir. Bu sorun, ülkenin sorunudur, milletin sorunudur, devletin sorunudur. Size bunu söylemeye geldim.' T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s.5.

MENTEŞE: 'Bu sorun, artık devletin önemli bir sorunudur, ulusal uzlaşmanın en çok ihtiyaç duyduğu sorundur, her türlü siyasi çıkarların üstünde olan bir sorundur.' T.D., 09.11.1993, C.43, B.25, s.26.

[173] İçişleri Bakanı İsmet SEZGİN: ' Bugün, ortaya çıkan siyasi kararlılığın ve ulusal mutabakatın desteğinde, (...) sorunun bir devlet sorunu olduğunda birleşen, ilgi ve desteklerini esirgemeyen siyasi partilerimize de huzurlarınızda teşekkürü bir borç biliyorum.' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s.134.

SEZGİN: ' Başta Yüce Meclisimiz olmak üzere, tüm ulusumuzun yine bu bilinçle ortaya koyduğu o engin sağduyu ve destekten aldığımız moral ve güçle, her türlü sorunun üstesinden gelmekteyiz ve geleceğiz. Bu konuda oluşan ulusal mutabakat, her türlü övgünün üstündedir. T.D., 09.03.1993, C.31, B.78, s.469.

'sorun'un ele alınma sürecini, parlamento dışı kurumlara havale eden bir tavır sergilemişlerdir[174].

(1) Demirel Hükümeti'nin Çözüm Önerileri

19. Dönem'de Demirel Hükümetinin çözüm önerilerinde, OHAL uygulamasının ağırlıklı yer aldığı gözlenmektedir. Koalisyon Protokolünde, uygulamanın kaldırılıp yerine daha uygun bir çözüm bulunacağını belirten Hükümet[175], göreve geldikten sonra, konu hakkında bilgilenmek amacıyla 'devleti dinledikten sonra bir çözüm üretilecektir' denmiştir[176]. 'MGK'dan ve 'güvenlikle ilgili makamlar'dan, OHAL uygulamasıyla sağlanan 'birlikteliğin bozulmaması'[177] yönünde telkinler alan Hükümet, OHAL'in yerine yeni bir çözümün bulunamadığını ve dolayısıyla uygulamanın kaldırılamayacağını belirtmiştir.

19. Dönemin başında, Demirel Hükümeti, gerek seçim öncesi vaat ettiklerinin, gerekse koalisyonun küçük ortağı SHP'nin baskısıyla 'sorunu'nun çözümünde 'insan

---

[174] Bu anlayışın doğal bir sonucu olarak, Silahlı Kuvvetler'in, zaten var olan, siyaset üzerinde belirleyici bir 'gözetim' anlayışının kemikleştiği gözlenmektedir. Bu görüşe somut bir örnek olarak, Silahlı Kuvvetlerin 'Güneydoğu'da yapılacak yerel seçimlere DEP dışındaki partilerin ortak aday çıkarmaları'nı istemesi gösterilebilir. *Milliyet*, 16.11.1193.

[175] I. DYP-SHP Koalisyon Protokolünde konu ile ilgili maddeler şöyledir: 'Güneydoğu Anadolu Bölgemizdeki terörü, Hükümetimiz, kesinlikle önlemeye kararlıdır. Bunun için de, demokratik rejim içinde kalınarak, olağanüstü hal ve bölge valiliği düzenlemesi ve koruculuk sistemi gözden geçirilecek, suçsuz yöre halkına şefkatli davranılacak, devlet ile halkın güven bağı yeniden kurulacaktır.' ; ' Demokratik bir hukuk devletinde de, olağanüstü hal ve benzeri kurumlara başvurmak zaman zaman gerekli olabilir; ancak, bu kurumlar, yıllarca sürerse, etkinliklerini yitirebilirler. Devletin resmi bilgileri elde edildikten sonra, Hükümet, bu konuyu temelden ele alacak ve çözüme kavuşturacaktır.' ; ' Olağanüstü hal rejimi, yetki boşluğu yaratmayacak yeni yasal düzenlemelerin yapılmasıyla birlikte yürürlükten kaldırılacaktır. Koruculuk sisteminin tasfiyesi ilke olarak benimsenmektedir. Ancak, bunun yaratacağı istihdam ve güvenlik sorunları zaman içinde çözülerek bu hedefe ulaşılacaktır.' *Doğruyol Partisi ile Sosyaldemokrat Halkçı Parti Arasında imzalanan Ortak Hükümet Protokolü ve Ekleri*, 19 Kasım 1991.

[176] DEMİREL: 'Geçen dört ay zarfında, bu meseleler üzerinde gayet dikkatle durduk. Esasen, bizim Hükümetimizin Koalisyon Protokolünde, olağanüstü halin, bir hukuk rejimi olduğu; ancak, bunca sene uygulama gördükten sonra bir netice alınmayışının üzerinde durulması ve bir çözüm üretilmesi gerektiği hususu yer almıştır. ''Bu çözümü üretirken, devleti dinledikten sonra, bu çözüm üretilecektir'' denilmektedir. Binaenaleyh, huzurunuza gelirken, üç defa Milli Güvenli Kurulu ve beş altı defa da, devletin güvenlikle meşgul makamlarını dinledikten ve bu işleri yapanları dinledikten, bölgeyi gezdikten ve meseleyi çok dikkatle araştırdıktan sonra, şu anda yeni bir çözüm bularak gelmedik. Yani, olağanüstü hal rejimine veya olağanüstü hal tedbirine ilave edecek veya bu tedbiri şu anda ıslah edecek yeni bir çözüm bulamadık.' T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s. 6.

[177] MENTEŞE: 'Ben, İçişleri Bakanınız olarak, bu vilayetten bazılarında, acaba, olağanüstü hal kaldırılır mı, kaldırılmaz mı; buna bir adım atsak mı, diye düşündüm. İlgililerle, güvenlik güçleri yetkilileriyle görüşmelerimde, bu birlikteliği bozmamak gerektiği ifade edildi.' T.D., 14.03.1995, C.81, B.85,3 s.246.

haklarına duyarlı' bir söylem kullanmıştır. Koalisyon Hükümetinin açıklamalarında, 'terör sorunu'nun ancak demokrasi kurum ve kurallarına uygun, hukuka bağlı ve insan haklarına saygılı kalınarak çözülebileceği vurgulanmış[178], ancak yine de, hukukun 'devleti zedelememesi'[179] vurgulanarak, vatandaşların hakları ikinci planda tutulmuştur.

Süleyman Demirel'in başbakanlığı döneminde OHAL'in sadece güvenlik tedbirlerinden ibaret kalmayacağı, bölgede siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda yeni hamlelerin yapılacağı vurgulanmıştır. Bu çerçevede siyasal alanda yapılacak hamlelerin 'demokratikleşme'de odaklandığı, bu kavramın açılımında ise 'devletle halkın münasebetlerinin yeniden ayarlanması, insan haklarına saygılı olunması, OHAL yasasının iyileştirilmesi'[180] gibi ifadelerin yer aldığı gözlenmektedir. Sosyal ve ekonomik tedbirler konusunda ise 'Doğu ve güneydoğu için özel bölgesel kalkınma planı' hazırlanacağı belirtilmişitir[181]. Bu kalkınma planı kapsamında, 'yeşil kart ve işsizlik sigortası uygulamalarına bu bölgeden başlanması, bölgede asgari ücretten vergi alınmaması, yarım kalmış yatırımların tamamlanması, sınır ticaretinde kolaylıklar getirilmesi, eğitim ve sağlık alanlarında iyileştirmelerin gerçekleştirilmesi'[182] gibi tedbirlerin yer alacağı dile getirilmiştir.

---

[178] SEZGİN: ' Her türlü sorunu olduğu gibi, terör sorununu da, demokrasinin kavram, krum ve kurallarına ve hukuka bağlı ve insan haklarına saygılı kalarak çözme politikamız, hiçbir zaman zafiyet olarak gösterilmemelidir ve gösterilemez; çünkü, devlet, halkı için vardır ve devletin hukuktan ayrılması, varlık nedenine aykırı düşer.' T.D., 11.11.1992, C.20, B.25, s.288.

[179] DEMİREL: ' Devlet, hukuku çiğneyerek iş göremez; hukuk da, devleti zedeleyecek şekilde olmaz. Binaenaleyh, hukuk ve devlet, birbirinin ayrılmaz parçasıdır, birbirini tamamlar.' T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s.5.

[180] DEMİREL: 'Hükümetin hedeflediği, demokratikleşme, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü tam anlamıyla gerçekleştirmek, olağanüstü hal durumu ve buna bağlı olarak yürürlükteki kararnameleri kaldırıp, normal hukuku tesis etmektir.' T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s.9.

[181] SEZGİN: 'Hükümetimiz, gerekli güvenlik önlemlerinin yanı sıra, yöreyle ilgili sosyoekonomik yaklaşımını belirlemiş, gereken önlemleri planlamış ve uygulamaya koymaya başlamıştır. Bu cümleden olarak, son on yılda artan bölgelerarası gelişmişlik farkını ortadan kaldırarak, toplumsal ve ekonomik bütünleşmeyi sağlamak için, bölgesel gelişme politikası uygulama kararlılığındayız. Doğu ve güneydoğu için genel ve bölge kalkınma planı çerçevesinde, özel bölgesel kalkınma planı hazırlamaktadır.' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s.135.

[182] Bu konuda Hükümetin en izahatlı açıklamaları, bizzat Başbakan Süleyman Demirel tarafından yapılmıştır. T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s.8-9; 19. Dönem OHAL görüşmelerinde Demirel Hükümetinin benzer ama yüzeysel açıklamalarına da rastlanmaktadır: T.D., 11.11.1992, C.20, B.25, s.288.; T.D., 09.03.1993, C.31, B.78, s.470.

(2) Çiller Hükümetleri'nin Çözüm Önerileri:

Tansu Çiller Hükümetiyle birlikte, Demirel Hükümetinde görülen duyarlı yaklaşım -ya da kamuoyuna duyarlı bir görüntü verme kaygısı- tamamen terk edilmiş, tersine 'terörle hukuk içerisinde mücadelenin zorlukları' vurgulanmıştır. OHAL uygulamasının anayasal olduğu, dolayısı ile demokratik olduğu anlayışı Çiller Hükümetinin açıklamalarında sıklıkla dile getirilmiştir[183]. OHAL'in güvenlik güçleri için 'hukuki bir şemsiye'[184] olduğu ve bu hukuki kalkanın kaldırılması ile doğacak 'sakıncalar'a[185] dikkat çekilmiştir.

Demirel Hükümeti ile Çiller Hükümetinin yaklaşımlarında gösterdikleri önemli bir farklılık da sorunun çözümünde alınması düşünülen tedbirlerin çeşitliliğidir. OHAL Görüşmelerinde Demirel Hükümeti güvenlik dışındaki tedbirleri sıklıkla vurgularken, Çiller Hükümeti sadece 'ezeceğiz, yok edeceğiz'[186] şeklinde ifade bulan salt güvenliğe dayalı tedbirlerini dile getirmiştir. Beyanatlarda 'demokratikleşme'nin adı anılmamış, ekonomik ve sosyal tedbirlere de hemen hemen hiç değinilmemiştir. Tersine, Çiller Hükümeti bölgede, demokratik hakların özüne dokunulmadığını savunmuş[187], bölge halkının da OHAL uygulmasından rahatsız

---

[183] MENTEŞE: ' Ülkenin bir anayasası mevcuttur ve yürürlüktedir. Bu anayasada, ülkenin yönetim esasları ile birlikte olağandışı yönetim şekillerinin sınırları belirlenmiştir. Türkiye'nin şu anda bulunmuş olduğu durum, belli bir bölgesinde anayasal hakların belli oranlarda sınırlandırılarak demokratik yapı içerisinde bu sınırlamaların normal düzene dönülünceye kadar devamı da yine anayasanın öngördüğü ölçülerde mümkündür.' T.D., 09.11.1993, C.43, B.25, s.25.

MENTEŞE: 'Hadisenin olağan durumda olmadığı; normal hukuk kuralları dönemi içerisinde hadiseyle mücadelenin imkansızlıkları ortadadır. (...) Türkiye'nin şu anda bulunmuş olduğu durum, belli bir bölgesinde, Anayasal hakların belli oranlarda sınırlandırılarak, demokratik yapı içerisinde, bu sınırlamaların, normal düzene dönülünceye kadar devamı da, gene Anayasanın öngördüğü ölçülerde mümkündür.' T.D., 24.02.1994, C.54, B.76, s.82.

[184] MENTEŞE: 'Olaylar artmıştır; fakat, arz ettiğim gibi, devletin mukavemeti güçlendirilmektedir. Devlet, kararlılık içindedir; bu teröristleri ezecektir, yok edecektir. Güvenlik güçlerinin bu kış dönemi içerisinde planladıkları önemli operasyonlar mevcuttur. Bu operasyonlar için ihtiyaç duyulan hukuki şartlar, olağanüstü hal mevzuatı kapsamındadır. Devlet, böylesine atılım haline getirilmiş olduğu bir dönemde, Yüce Meclisten bu sürenin uzatımını gerçekçi bir görüşle talep etmektedir.' T.D., 09.11.1993, C.43, B.25, s.26.

MENTEŞE: 'Böyle bir hava içerisinde görevlerine sarılmış bulunan güvenlik güçlerimiz, OHAL gibi, hukuki bir şemsiyeye bir müddet daha ihtiyaç duyacaklardır.' T.D., 27.06.1995, C.90, B.130, s.21

[185] MENTEŞE: 'Bütün bölgelerimizde oturmuş bulunan mücadelenin hukuki bir çerçeveden soyutlanmış olması halinin sakıncaları düşünüldüğünde, mezcut hukuki çerçevenin bir müddet daha uygulamada kalmasının faydalı olacağı izahtan varestir.' T.D.,28.10.1995,C.95, B.17, s.293.

[186] Bkz. 184 numaralı dipnot

[187] MENTEŞE: ' Bazı çevrelerin iddia ettiği gibi, olağanüstü hal uygulaması döneminde, demokratik hakların özüne dokunulmamıştır.' T.D., 27.06.1995, C.90, B.130, s.22.

olmadığını ileri sürmüştür[188]. Demirel ve Çiller Hükümetlerinin yaklaşımlarındaki bu farklılığın doğal bir uzantısı da 18. Dönem ANAP Hükümetlerinin konu ile ilgili icraatlarına getirilen eleştirilerin dozajı ve niteliği olmuştur. Özellikle Demirel Hükümeti ANAP'ın sorunun 'sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarını ihmal ettikleri' eleştirisini sıklıkla dile getirirken, Çiller Hükümetinden bu yönde bir eleştiri gözlenmemiştir.

c) OHAL Bölgesine Bakış

19. Dönem Hükümetlerinin Türkiye'nin etnik ve kültürel yapısı hakkında çelişkili yaklaşımlar sergilediği gözlenmiştir. Çelişkili yaklaşımların başında Hükümetin 'bölgeye' ve 'bölge halkı'na bakışı örnek gösterilebilir. Bir yandan 'bölge halkının devlete bağlılığı'[189] dile getirilmişken, öte yanda 'terör' olgusunun tarihsel perspektifte yine bu 'bölgeden' başladığı vurgulanmıştır[190]. 'Kürt' adı altında ayrı bir etnik grubun olmadığı iddia edilirken[191], 'Kürt kökenli vatandaşlar'[192] ifadesi kullanılmıştır; aynı şekilde, ülkenin monolitik bir kültürel

---

[188] MENTEŞE, 'Anayasamızın gösterdiği olağanüstü hal rejimi, bölgede, sekizinci yılını doldurmaktadır. Olağanüstü halden, bölge halkının rahatsızlık duymuş olduğunu söylememiz de mümkün değildir.' T.D., 28.10.1995, C.95, B.17, s.293.

[189] DEMİREL: ' Bu güzel bölgemizin halkı, devlete, milletin bütünlüğüne, demokrasiye ve cumhuriyete sadıktır ve bu sadakatlarını kerratla ispatlamışlardır.' T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s.7. Ancak Demirel Hükümeti zamanında vurgulanan Bölge halkının devletine bağlılığı düşüncesi, Tansu Çiller'in başbakanlığından sonra hiç dile getirilmemiştir.

[190] SEZGİN: 'Bilindiği gibi, politik şiddet gösterisinin temel ögesi olan terör, yakın geçmişimizde, ilk kez 1968 yılında, doğu mitingleriyle kendini göstermeye başlamıştır. Hatırlanacağı gibi, bu mitinglerde, özellikle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizin geri bırakılmışlığı, yaygın işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, devletin halka yaklaşımındaki olumsuzluklar ve benzeri temalar işlenmişti. Bu yolla, devletine bağlı olan bölge halkı ile devlet arasındaki bağın zayıflatılmasına çalışılmış, zaman içerisinde geniş halk kitlelerinin devlete karşı tavır almaları amaçlanmıştır.' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s.130.

[191] SEZGİN: 'Türkiye'deki terörün temelinde bölücülük yatmaktadır. Ülkemizin özellikle doğu ve güneydoğu bölgesinde yaşayan halkımızın ayrı bir ırk oldukları propagandasıyla yürütülmek istenen bölücülük faaliyetleri, Atatürkümüzün milliyetçilik ilkesine tamamen ters düşmektedir.' T.D., 11.11.1992, C.20, B.25, s. 286.

MENTEŞE: 'Türk Devletinin karşısında etnik grup yok, hepsi de Türk vatandaşıdır, ayırım yoktur.' T.D., 09.11.1993, C.43, B.25, s.27.

SEGİN: ' Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde yaşayan vatandaşlarımızın Kürt adıyla ayrı bir ırka mensup olduğunu iddia eden ....' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s. 130.

[192] T.D., 11.11.1992, C.20, B.25, s.288. ; T.D., 07.06.1994, C.62, B.112, s. 87.

yapıya sahip olduğu[193] vurgulanırken, 'farklı kültürel motif'lerin varlığı[194] ifade edilmiştir.

Kanımızca hükümetlerin bu tutarsız ve çelişkili söylemi, konuya yönelik 'tutucu resmi politikanın' gönülden benimsenmesinin yanında 'demokratik görüntü verme kaygısı'nın da var olmasından kaynaklanmaktadır.

d) Koalisyon Hükümetlerinin Genel Değerlendirmesi

18. ve 19. Yasama Dönemlerinde hükümetlerin 'sorunu ele alışlarında' büyük bir benzerlik gösterdikleri gözlenmiştir. Yaklaşımdaki bu benzerlik, Hükümetin DYP kanadı açısından ele alındığında şaşırtıcı değildir: 18. Dönemin incelenmesi göstermiştir ki, ANAP ve DYP, konuya en başından itibaren salt güvenlik bağlamında yaklaşmışlardır. Ancak Koalisyonların küçük kanadı SHP -ve daha sonra CHP- açısından bakıldığında hükümetler arasındaki bu benzerliğin bir açıklaması yoktur. Zira SHP, 18. Dönem'de ANAP Hükümetlerine gerek OHAL uygulaması, gerekse 'sorun'un ele alınışı açısından ağır eleştiriler getirmiş, tamamen zıt görüşler savunmuştur. SHP'nin yaklaşımdaki bu değişim, hem siyasal karar mekanizmalarında söz sahibi olan organların neler olduğunu, hem de siyasal iktidarların mevcut yapıya olan direncini ortaya çıkartması açısından dikkat çekicidir.

19. Dönem koalisyon hükümetlerinin soruna 'terör' bağlamında yaklaşmaları, sorunun ele alınacağı/alındığı organların, parlamento dışında olmasını meşrulaştırmış, dolayısı ile yasamanın güçsüzlüğünü kemikleştirmiştir. Sorunun ele

---

[193] SEZGİN: ' Bugün, Türkiye Cumhuriyeti içinde yaşayan insanlar -bir kısmı değişik kaynaklardan gelse bile- kültürleriyle tek bir yapıdadırlar. T.D., 11.11.1992, C.20, B.25, s.287.

[194] SEZGİN: 'Yurdumuzun çatısı altında birleştirdiği farklı kültürel motiflerden oluşan ve etnik özelliklerin kaynaştığı tarih ve kültür zenginliğini, bu yeni demokratikleşme ve insan haklarının geliştirilmesi sürecine katkı sağlayan olumlu bir unsur olarak değerlendirmekteyiz. Üniter devlet yapımız içinde çeşitli kültür özelliklerinin geliştirilip özgürce ifade edilebilmesini, toplumda demokratikleşmenin temel unsurları olan çoksesliliği ve katılımcılığı gerçekleştirerek pekiştirecek unsurlar olarak görmekteyiz.' T.D., 11.11.1992, C.20, B.25, s.288.

alınma sürecini parlamento yerine 'güvenlikle ilgili kurumlara' yükleyen bu anlayış, ve bu anlayışın parlamento genelinde bir 'milli mutabakat' oluşturduğu düşüncesi, aynı zamanda, söz konusu kurumların 'siyasal' kararlar almasının meşru zeminine de katkıda bulunmuştur.

B. T.B.M.M.'DE GRUBU BULUNAN SİYASAL PARTİLERİN İNCELENMESİ

1. SHP'NİN GÖRÜŞLERİ

SHP'nin OHAL'e yaklaşımında, 19. Dönem'de Hükümet ortağı olmasıyla birlikte, büyük bir değişim gözlenmektedir[195]. 18. Dönem boyunca OHAL'in kaldırılması gerektiğini savunan ve bu görüşle oylamalarda sürekli 'red' oyu veren SHP, Hükümet ortağı olmasından sonra OHAL'in uzatılmasında sürekli olumlu oy vermiştir. 19. Dönemin başında bile -ANAP Geçici Hükümeti zamanında- OHAL uygulamasını 'bölücülük' olarak nitelendirebilen SHP[196], iktidar ortağı olunca söylemini ve OHAL oylamalarındaki tavrını tamamen değiştirmiştir. Bu değişimin açıklamasında SHP'nin ileri sürdüğü en temel iddia Koalisyon Hükümetinin 'soruna' farklı yaklaşım sergilediği, dolayısı ile bu yeni yaklaşımın yeni çözümleri getirmesi için zamana ihtiyaç olduğudur[197].

---

[195] SHP ile CHP beraber incelenmiştir.

[196] Fehmi IŞIKLAR, 'Olağanüstü halin kendisi bizzat bölücülüktür ve olağanüstü hale ve bu uygulamalara karşı çıkmak, birliği savunmaktır; hem de gönüllü birliği savunmaktır.' T.D., 14.11.1991, C.1, B.2, s.68.

[197] Mehmet DÖNEN: 'Biz ülkemizin içinde bulunduğu bugünkü koşullarda, bu Hükümetin işbaşına geldikten sonra, oradaki olağanüstü hali uygulamadan kaldırmak, o insanları olağan halde yaşatmak için bir sürece, bir zamana ihtiyacı olduğunu düşünerek, ''evet'' oyu veriyoruz.' T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s.13.

Aydın Güven GÜRKAN: 'Hükümet, gerçekten sorunu hak ettiği önemde, boyutta, genişlikte ve kapsamda değerlendiriyorsa, bugünkü durum karşısında kendisine 4 ay daha olağanüstü hali sürdürme yetkisini vermekte bir sakınca görmemek lazımdır.' T.D.,26.06.1992, C.14,B.89, s.147.

a) Sorunun Tanımlanması

(1) Demirel Hükümeti Döneminde Sorunun Tanımlanması

SHP, 19. Dönemin başında sorunu 'demokrasi' ekseninde tanımlamaya özen göstermiştir. SHP'nin sorunun adlandırılması konusunda parlamentoda gözlenen en zengin jargona sahip olduğu ve başta 'demokrasi sorunu' olmak üzere, 'Kürt sorunu, terör sorunu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu sorunu'[198] gibi farklı kavramlar kullandığı gözlenmektedir. 'Dünyada etnik bilinçlenmelerin arttığı ve etnik demokratik taleplerin yükseldiği'[199] bir konjonktürün Türkiye üzerine yansımaları olarak ifade edilen 'sorun', 'çok boyutlu, kapsamlı, evrensel, geçmişi olan'[200] gibi sıfatlarla açılmaya çalışılmıştır. Sorunun en açık ifadesi 'Kürt kökenli vatandaşların' başta yaşam güvencesi olmak şartıyla, insan hakları doğrultusunda çağdaş demokrasinin nimetlerinden yararlanmadıkları'[201] şeklinde dile getirilmiştir.

---

[198] GÜRKAN: 'Bunu gerçekleştiren bir hükümet Kürt sorununu da, terör sorununu da, Doğu ve Güneydoğu Anadolu sorununu da, bundan çok daha ağırlıklı olabilecek sorunları da çözebilecek doğru hedeflere ve doğru saptamalara yönelmiş bir hükümet demektir.' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s.149.

Cemalettin GÜRBÜZ: 'Geçmişte, etnik ve mezhepsel kırgınlıklar konusunda duyarlı olunsaydı, politik malzeme yapılmak yerine, demokratik süreçler rahat işletilebilseydi, bugün belki de Güneydoğu ya da Kürt sorunu gibi bir sorunumuz, büyük olasılıkla olmayabilirdi.' T.D., 09.03.1993, C.31, B.78, s.455.

[199] GÜRKAN: 'Nedir bu sorun?.. Son yıllar, dünyada etnik bilinçlenmelerin arttığı, etnik demokratik taleolerin yükseldiği, etnik huzursuzlukların boyutlandığı bir dönemdir. Kendi içinde de birçok etnik grubu barındıran Türkiye mozaiğinin de bu yeni gelişmelerden kendini saklı tutabilmesi mümkün olmamıştır.' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s.146.

[200] GÜRKAN: 'Çünkü, önümüzdeki sorun, basit bir terör hareketi karşısında, olağanüstü hali bir dört ay daha uzatmaktan ibaret basit bir sorun değildir. Eğer sorun bu kadar basit olmuş olsaydı, kamuoyunda oluşan, partilerde oluşan ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde oluşan duyarlılıklar haksız ve temelsiz olurdu. (...) Sorun, boyutlu, sorun kapsamlı, sorun evrensel, geçmişi olan ve sorun, çözülmesi çok zor ve çetin bir sorun.' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s.146.

[201] T.D., 09.11.1993, C.43, B.25, s.34.

(2) Çiller Hükümeti Döneminde Sorunun Tanımlanması

Demirel Hükümeti zamanında sorunun 'sosyal, kültürel, siyasal' boyutları yerine güvenlik boyutuna ağırlık verilmesi durumunda OHAL'e onay vermeyeceklerinin[202] altını çizerek ifade eden SHP'nin, Tansu Çiller Hükümetiyle beraber tırmanan 'şahinleşme' olgusundan etkilendiği gözlenmektedir. Bu değişime verilebilecek örneklerin başında, bu tarihten sonra SHP'nin OHAL görüşmelerinde 'terör sorunu' üzerinde durmaları gelmektedir. Demirel Hükümeti zamanında, 'terör sorunu'nun 'dış, sosyal, ekonomik gibi pek çok boyutu olduğunu'[203] ifade eden SHP sözcülerinin, Çillerin başbakanlığından sonra terör sorununun özellikle 'dış destek' boyutu üzerinde durdukları ve 'teröre karşı militarist hareketi'[204] ön planda tuttukları gözlenmiştir[205].

---

[202] GÜRKAN: 'Eğer bügün bu Hükümet gelse dese ki, ''meseleyi ben küçümsüyorum, meselenin demokratik boyutu falan yoktur, ögürlük boyutu falan yoktur; Kürt de kimdir? Mesele, yalnızca oradaki bir avuç teröristi yok etmek meselesidir; onun için, olağanüstü hali istiyorum'' demiş olsaydı, sanıyorum, Türkiye Büyük Millet Meclisinden bu onayı alamazdı. Çünkü, böylesine basit ve yanlış bir yaklaşım, olayın çözülmesini kolaylaştırmaz zorlaştırırdı.(...) Şimdi ''Ben hiçbir boyut tanımıyorum. Türkü, Kürdü falan yok, böyle şeyler yok, orada da hiçbir şey yok. Olayın sosyal boyutu da yok, kültürel boyutu da yok, siyasal boyutu da yok, hiçbir şey yok; orada bir avuç insan sadece devlete silah çekiyor ve devlet buna karşı silahla yanıt verecektir'' biçimindeki bir anlayışın eline, olağanüstü hal uzatması elbette verilmemelidir.' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s.147.

[203] DÖNEN: 'Biliyoruz ki, terörün birçok boyutu vardır -arkadaşlarımız da az önce söylediler- dış boyutu, sosyal boyutu, ekonomik boyutu, silahlı boyutu vardır; ama, bunların çözümünü bugünden yarına sağlayamazsınız, bunları bügünden yarına çözemezsiniz.' T.D., 11.11.1992, C.20, B.25, s.301.

[204] Ural KÖKLÜ: 'Bu terör hadisesinin çözümü için gerekli olan iki husus vardır: Bir tanesi, kesinlikle, terör örgütüne karşı yürütülecek militarist harekettir, bundan tırnak kadar taviz verilmez, devamlı üzerine hücum edilecektir. İkinci bir hareketi de gözden uzak tutmayalım. Diyorum ki, bu memleket hepimizin; bu memlekette bu terörizim, bu halkla yenilecekse, bu halk da demokratik yaşamaya layıktır.' T.D., 24.02.1994, C.54, B.76, s. 88.

[205] KÖKLÜ: ' (Türkiye) Ortadoğuyu sömüren süperler için tehlikeli bulunmaktadır; İslami bir devlet kurmuş olan İran tarafından tehlikeli bulunmaktadır, su sorunuyla karşı karşıya kalırım endişesiyle Suriye tarafından tehlikeli bulunmaktadır; izlediğimiz dış politika nedeniyle, hiç yoktan, Irak tarafından tehlikeli bulunmaktadır. Bir koyup da on alma politikalarının neticesinde neler olduğunu şu an görüyoruz!.... Kıbrıs konusunda çözüme, güçlü bir Türkiye ile yanaşmak istemeyen Yunanistan tarafından tehlikeli bulunmaktadır, Azerbaycan sorunundan ve doğu bölgelerindeki hesabından dolayı Ermenistan tarafından tehlikeli bulunmaktadır.' T.D., 09.11.1993, C.43, B.25, s. 35.

KÖKLÜ: 'Sorun nedir?.. Sorun, her şeyden önce, Türkiye Cumhuriyetini yok etmek isteyen ırka dayalı bir terör örgütünün mücadelesiyle ve yaptıklarıyla karşı karşıya kalışımızdır.' 'Kaynaklar nelerdir?.. Herkesin hemen hemen mutabık olduğu iki kaynak üzerinde durmak istiyorum; dış kaynaklar, ve tabii, içten kaynaklanan iç kaynaklar.' T.D., 16.11.1994, C.71, B.36, s.497.

b) Çözüm Önerileri

(1) Demirel Hükümeti Döneminde Çözüm Önerileri

Demirel Hükümeti zamanında, sorunun çözümünde SHP'nin'demokrasi'yi ön planda tuttuğu gözlenmektedir[206]. 'Demokratik çözüm'ün açılımında 'kültürel hakların' ve 'siyasal isteklerin' karşılanması gerektiği ifade edilmiştir[207]. Bu çerçevede insan haklarının ve çağdaş demokratik hakların güvencesi altında kültürel kimliğin tanınması, demokratik olarak örgütlenebilme, kendi kültürünü geliştirebilme, kendi dilinde kitaplar yazabilme ve eğitim görebilme, Kürtçe radyo ve televizyon yayınlarının uygulanması gibi taleplerin karşılanması gerektiği vurgulanmıştır[208]. Bunun yanı sıra 'dış politikanın revizyonu', 'ekonomik tedbirler'[209] gibi tedbirler de dile getirilmiştir. Bütün bu tedbirlerin Koalisyon Protokolünde belirtilmiş olması[210], iktidarın, sorunu 'demokratik yöntemlerle'

---

[206] DÖNEN: 'Olaylara, demokratik anlayışla, demokratik kuralların zorunlu kıldığı politikalarla yaklaşarak, bu politikalar esas alınarak sorunun çözülmesi sağlanmalıdır.' T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s.13.

GÜRBÜZ: 'Sorunun gelişimi dikkatlice izlenmeli ve yine çözümü konusunda gerekli toplumsal ve demokratik süreç başlatılmalıdır.' T.D., 09.03.1993, C.31, B.78, s.455.

[207] GÜRKAN: 'Bu koalisyon protokolünün güneydoğu bölümü, tüm siyasal isteklerin barışçıl yollardan ifade edilebileceğinin güvencesini vermektedir. (...) bunun bir süreç olduğunu, ama asıl önemli olanın, niyet ve siyasal karalılık olduğunun unutulmamasını diliyorum.' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s.150.

[208] DÖNEN: 'Şimdi o bölgede, özellikle özgürce kendi kültürlerini geliştireceği bir iklimin o insanlara sağlanması şarttır. Eğer, kendi kültürlerini, kendi kimliklerini geliştirmezlerse, ülkede bulunan etkin kültüre de düşmanlık beslerler, düşmanlık yaratırlar.' T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s.14.

GÜRBÜZ: 'Bir bölgenin halkına en önce devletinin sahip çıkması; onun, başta kimliği olmak üzere, anadil, kültür, tarih, folklor ve inançlarını koruma istemlerine fırsat tanıması gerektiği gerçeği unutulmamalıdır. Aksi taktirde, illegalite güçlenir ve haklılık kazanır.' T.D., 09.03.1993, C.31, B.78, s.455.

KÖKLÜ: 'Devlet, Kürt yurttaşlarımızın sevgi ve güvenini kazanmanın gereklerini derhal yerine getirmelidir. İnsan haklarının ve çağdaş demokratik hakların güvencesi altında kimliğinin tanınması, demokratik olarak örgütlenebilme, konuşabilme özgürlüğü, kendi kültürünü geliştirebilme,kendi dilinden kitaplar yazabilme ve eğitim görebilme, Kürtçe radyo ve televizyon yayınlarının uygulanması gibi talepleri olan Kürt halkımızın ihtiyaçlarının karşılanması ve normal görülmesi gerekmektedir.' T.D., 09.11.1993, C.43, B.25, s.37.

[209] DÖNEN: 'Demokrasi ve insan hakları, tüm boyutlarıyla o bölgede uygulanmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. Dış politikada Suriye, Irak ve İran ile ilişkilerimiz gözden geçirilmeli ve iyi ilişkiler içerisinde, teröre karşı birlikte hareket olanakları sağlanmalıdır. Ekonomik boyutta radikal yaklaşımlar öne çıkarılmalı,içme suyu, eğitim, sağlık, GAP, toprak reformu, işsizlik sorunu çözülmeli.' T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s.14.

[210] I. DYP-SHP Koalisyon Protokolünde kültürel haklarla ile ilgili maddesi şöyledir: '... kimlik özellikleri özgürce ifade edilebilir. Herkes, anadilini, kültürünü, tarihini, folklörünü, dini inançlarını araştırmak, korumak, geliştirmek hakkına sahiptir. Bunlar, insan hak ve özgürlüğünün kapsamı içindedir.' *Doğruyol Partisi ile Sosyaldemokrat Halkçı Parti Arasında imzalanan Ortak Hükümet Protokolü ve Ekleri*, 19 Kasım 1991.

çözmek için 'niyet ve siyasal kararlılık olduğunu'[211] iddia etmiştir. SHP, Koalisyon protokolünün sorunun çözümüne dair her tedbiri içerdiğini, ancak bunların 'bölük pörçük' ifade edilen bu tedbirlerin somut bir projeye dönüştürülmesi[212] gerektiğini belirtmiştir. SHP, ayrıca, çözümün askeri otorite tarafından değil T.B.M.M. [213] tarafından bulunması gerektiğini vurgulamıştır.

(2) Çiller Hükümeti Döneminde Çözüm Önerileri

SHP'nin Çiller döneminde iktidar ortağı olmasına rağmen, özellikle çözüm önerileri aşamasında, muhalefetmiş gibi beyanatlar verdiği gözlenmektedir. Bu çerçevede özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinin 'ekonomik, kültürel, demokratik, sosyal' kalkınma hamlelerine ihtiyacı olduğu dile getirilmiştir[214]. Ancak SHP, ortağı olduğu hükümeti eleştirmek ya da onu yönlendirmek yerine geçmiş iktidarları suçlamayı yeğlediği tespit edilmiştir[215].

---

[211] Bkz. 207 numaralı dipnot

[212] GÜRKAN: 'Bu Koalisyon Protokolunda ve Hükümet Programında her şey vardır; ama, her şey bölük pörçük olarak vardır. Bunların derli toplu bir hale getirilmesi, bir proje haline dönüştürülmesi, bir takvime bağlanması insanlara büyük şevk, büyük umut, büyük inanç verecektir. Eğer, bu Hükümetin, bu sorunu çözmede yeterince projeye sahip olmadığı düşünülüyorsa, bu bölük pörçük görüşlerin, Güneydoğu Anadolu' daki sorun karşısında somut bir projeye dönüştürülmemesinden kaynaklanmaktadır.' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s.151.

[213] GÜRKAN: ' (...) bu meselenin asli sahibi ne bir korgeneral, ne bir orgeneral, ne bir teğmen, ne bir validir; bu meselenin asli sahibi T.B.M.M. ve onun üyeleridir.' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s.152.

KÖKLÜ: ' Bu sorunu kimler aşacak? Türkiye'deki düşünen insanlar aşacak, Türkiye'deki düşünen insanların temsilcisi olan T.B.M.M. aşacak.' T.D., 07.06.1994, C.62, B.112, s.80.

[214] T.D., 09.11.1993, C.43, B.25, s.35.

[215] KÖKLÜ: 'Devletimiz, burada yaşayan halkımıza hizmetlerini ve demokratik açılımlarını zamanında uygulamamakla kalmamış, 1984'ten bu tarafa gelişen terör hareketlerini önemsemeyip, teşhis edememiştir. Sorunu askere havale etmenin dışında hiçbir ciddi adım atılmamıştır. (...) Soruna teşhis koymayıp, yanlış yaklaşımlarla, sorunun askere havale edilmesi sonucu, yurttaşların potansiyel suçlu görülüp çeşitli baskı haksızlıklara uğraması, vatandaş iki cami arsında kalmış beynamaza çevirmiştir.' T.D., 09.11.1993, C.43, B.25, s.36.

c) *OHAL Uygulamasına Bakış*

SHP, Demirel Hükümeti döneminde hem OHAL'in anayasal düzenlemesinin, hem de OHAL Yasalarının, 12 Eylül rejiminin antidemokratik ürünleri olduğu israrla vurgulamış[216] ve antidemokratik olan bu uygulama ile yaşanan sorunlara çözüm üretilemeyeceğini ifade edilmiştir[217].

SHP'nin bu düşüncelerle OHAL'in uzatılmasına 'evet' demesi büyük tutarsızlık olarak görülebilir. Ancak SHP'nin Çiller Hükümeti ile daha da büyük tutarsızlık içerisine girdiği gözlenmiştir. SHP, Çiller'in başbakanlığı ile güçlenmeye başlayan 'şahinleşme' olgusundan kendini sıyıramayarak yasal zeminini eleştirdiği OHAL uygulamasını savunma aşamasına bile gelmiştir.[218]

d) *SHP'nin Genel Değerlendirmesi*

18. Dönemde ANAP Hükümetlerine gerek OHAL uygulaması, gerek 'sorun'un ele alınışı açısından ağır eleştiriler getiren ve tamamen zıt görüşler savunan SHP, 19. Dönemde hükümet ortağı olarak daha önce savunduğu düşüncelere

---

[216] GÜRKAN: 'Bu Hükümet, sıkıyönetim ve olağanüstü Hal Yasalarını yenileme vaadinde bulunmaktadır. Bu vaadin bugüne kadar yapılmamış olmasını bir eksik sayıyoruz; ama, bu koalisyon protokolü ve bu hükümet programı, nihayet beş yıl içinde gerçekleştirilmesi düşünülen bir koalisyon protokolü ve hükümet programıdır. Bu eksikliği görüyor ve söylüyoruz; ama, bunun söylenmiş olması, bu niyetin açıklanmış olması ve çok yakın bir gelecekte, umuyor ve diliyorum ki, önümüzdeki olağanüstü hal uzatmasında Türkiye Büyük Millet Meclisinin önüne konulacak ve bugün var olan, 12 Eylül ürünü olan, olağanüstü hal ve sıkıyönetim rejimlerine asker gözüyle bakma alışkanlığını yasalaştırmış bulunan bu Olağanüstü Hal Yasası ve Sıkıyönetim Yasası, sivil ve demokratik bir hükümetçe bir hukuk yasası haline dönüştürülecektir.' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s.150.

[217] DÖNEN: 'Olağanüstü hal uygulamasıyla, o bölgelerin sorunlarına çözüm getirilmez. Ancak, bizim önerdiğimiz, bugüne kadar söylediğimiz şey şudur: Misaki milli sınırları içinde yaşayan tüm vatandaşlarımızın birinci sınıf vatandaş olarak yaşamasını, tüm insan hak ve özgürlüklerine kavuşmasını ve bu insanların, tün insanlarla kardeşçe bir arada yaşayabilmesini, ancak, demokratik bir iklim zorunlu kılar, mümkün kılar. Oradaki insanlarımızı baskısıyla olağanüstü koşullarda yaşatarak, ülkemizin birliğini, bütünlüğünü koruyacağımız kanısında olmadığımız için, olağanüstü hale hep karşı çıktık.' T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s.11.

[218] Cemal ŞAHİN: 'Her devlette, kendi kurum ve kuruluşlarını koruyabilmesi için -hangi demokrasi ülkesine giderseniz gidiniz, demokrasiyle idare edilen hangi ülkeye giderseniz gidiniz- mutlaka bu ve buna benzer tedbirler vardır; Almanya'sında var, Japonya'sında var terör, İtalya'sında oldu, İngiltere'de hala devam ediyor, İspanya bunu hala yaşıyor, Portekiz yaşadı, dünyanın birçok ülkelerinde bu terör olayı var. Onlar, yasaları çıkarmadan ya da idari ve mülki teşkilatlarını güçlendirmeden mi terörün üstesinden geliyorlar?' T.D., 29.06.1993, C.37, B.118, s.322.

tamamen ters düşmüştür. SHP'nin yaklaşımındaki bu tutarsızlık, parlamentodaki iktidar ve muhalefet kanatlarının, o anda bulundukları statüye göre, siyasal söylemi büyük ölçüde aynı kapsamıyla, birbirlerine devrettiği ya da devraldığı kanısını[219] desteklemektedir.

Özellikle ANAP iktidarları sonrası, soruna farklı bir bakış açısı , çözüme ise yeni bir soluk getirmesi beklenen SHP, siyasal anlamdaki basiretsizliği ile OHAL uygulamasının daha da sertleşerek kalıcı hale gelmesine, bir başka deyişle tabulaşmasına[220] katkıda bulunmuştur. Gerek seçim propagandalarında, gerek Koalisyon Protokollerinde ifade bulan, özelde 'soruna' yönelik, genelde ise 'demokrasiye' yönelik vaatlerin hemen hemen hiçbiri hayata geçirilmemişitir. Aksine Çiller Hükümeti ile güçlenen 'şahinleşme' eğilimine direnç gösterilmemiş ve bir oranda da bu eğilim benimsenmiştir.

SHP'nin, sorunun çözümü için, özelde DYP'nin, genelde ise sağ kanatın yaklaşımını özümseyerek 'ulusal mutabakat'[221] söylemini benimsemesi, savunucusu olduğu 'demokrasi' için ters etki yapmıştır. SHP bu tutumuyla, her ne kadar aksini dile getirse de, sorumluluğu parlamento yerine 'güvenlikle ilgili kurumlara' yükleyen geleneksel anlayışın bir parçası olmuş, böylece siyasal sistemdeki antidemokratik yapının kemikleşmesine katkıda bulunmuştur.

---

219 Mehmet Semih Gemalmaz, *Anayasada Olağanüstü Rejim Demokratikleşmede Sivil Toplum*, 1995, İstanbul: Kavram Yayınları, s. 142.

220 *İbid.*

221 DÖNEN: 'Biz bugün, özellikle silahlı mücadele yönünde başarı kazanmış Silahlı Kuvvetlerimizin başlattığı sınır ötesi harekata, burada alacağımız bir siyasi kararla gölge düşürmek istemiyoruz; onların kazandığı morali, onların kazandığı heyecanı köreltmek istemiyoruz; onun için, olağanüstü halin 4 ay daha uzatılmasından yana oy kullanacağız. Bu sorunun çözüebilmesi için, özellikle ulusal bir mutabakat gereklidir ve şarttır. Bütün parti çıkarlarının ve kişisel çıkarların ötesinde, ulusumuz genel bir mutabakat sağlamalıdır; belirli, yerleşmiş, pekişmiş değer yargıları kırılmamalıdır.' T.D., 11.11.1992, C.20, B.25, s.301.

2. RP'NİN GÖRÜŞLERİ

a) Sorunun Tanımlanması

19. Dönem boyunca RP'nin, sorunu tanımlama ve isimlendirme aşamasında diğer siyasal partilerden farklı bir yaklaşım ortaya koyduğu gözlenmiştir. RP sözcüleri, genelde, sorunu 'terör' sorunu olarak ortaya koymamış, bunu yerine 'Doğu/Güneydoğu Anadolu sorunu/sorunları' ifade ederek bölgesel bir sorun gibi algılamışlardır. RP'ye göre sorunun başlıca sebebleri, 'dış güçler', 'ülke genelinde temel ahlaki ve manevi değerlere saygılı olunmaması' ve 'bölgenin geri bırakılmış' olmasıdır[222].

RP'nin de sorunun 'dış destek' boyutuna ağırlık verdiği, ancak bu vurguyu diğer siyasal partilerden farklı bir açı ile yaptığı gözlenmiştir. Diğer siyasal partiler dış desteğin özellikle 'Suriye, İran ve Irak'tan geldiğini' vurgularken, RP teröre dış desteğin 'ABD, Fransa, İngiltere, Danimarka, Almanya, Belçika, Finlandiya gibi Batılı ülkelerle, bu ülkelerin kontrolündeki Çekiç Güç' ten geldiğini' israrla vurgulamıştır[223]. RP, sorunu özellikle Çekiç Güç ile ilişkilendirmiştir[224]. OHAL görüşmelerinde, Türkiye'de yaşanan terör olaylarının arkasında 'Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan Batılı güçlerin' olduğu[225] iddia edilmiş ve 'Batı'nın

---

[222] Ahmet Remzi HATİP: 'Huzursuzluğun bize göre iki sebebi vardır: Gerek bölge halkına gerekse bütün Türkiye'deki insanlara, temel ahlaki ve manevi değerlerin saygılı bir tatbikatı yapılmamaktadır. İkincisi, ekonomiktir. Bölge geri bırakılmıştır, bölgede yatırımlar yapılmamıştır, bölgede büyük bir istihdam sıkıntısı vardır.' T.D., 09.03.1993, C.31, B.78, s.464.

[223] Şevket KAZAN: 'İktidar partilerinden Doğru Yol Partisi, SHP, zaman zaman ANAP, dış desteğin Suriye'den, İran'dan ve Irak'tan geldiği konusunda sık sık açıklamalarda bulunuyorlar; Refah Partisi ise, baştan beri, Amerika Birleşik Devletleri ve özellikle bugünkü Çekiç Güç, Fransa, İngiltere, Danimarka, Almanya, Belçika, Finlandiya gibi Batı ülkelerine, milletin ve Parlamentonun dikkatini çekmeye çalışıyor.' T.D., 09.11.1993, C.43, B.25, s.42.

[224] Zeki ERGEZEN: ' Terörün arkasında Çekiç Güç'ün olduğunu söylüyoruz, bütün halkımız da bunu biliyor. "Gelin Çekiç Güç'ü geri gönderelim" dediğimiz zaman, siz, Çekiç Güç'ün görev uzatımına ilişkin oylamada ABD veya Batı'nın arzusu istikametinde oy kullanıyorsunuz.' T.D., 24.02.1994, C.54, B.76, s.96. ; RP hemen hemen her görüşmede Çekiç Güç'ün sorunun kaynağı olduğunu ve süresinin sona erdirilmesine yönelik beyanatta bulunmuştur.

[225] ERGEZEN: 'Osmanlı İmparatorluğunu kim parçaladıysa, hangi maksatla parçaladılarsa, Tükiye'deki terör olaylarının arkasında da o zihniyet yatmaktadır. Aynı zihniyet, bu hadiseleri körüklemekte; ama, maalesef iktidarlarımız da, ülkemizde oynanan bu çirkin oyunları tezgahlayan ve onları destekleyen Batı

Çekiç Güç ile 'Büyük İsrail' ve 'Büyük Ermenistan' için Türkiye'yi bölme planları içerisinde bulunduğu dile getirilmiştir[226].

b) Çözüm Önerileri

19. Dönem boyunca RP dile getirdiği çözüm önerilerinde sorunun 'salt güvenlik tedbirleriyle çözülemeyeceği' üzerinde durmuştur[227]. RP, 'güvenlik tedbirlerinin yanı sıra sosyal ve manevi tarafları gözetilerek', 'birlik ve beraberlik için İslam kardeşliğinin' ön plana çıkarılması[228] gerektiğini ve iktidar olmaları halinde sorunu 'İslam kardeşliği' çerçevesinde çözeceklerini beyan etmiştir[229]. RP 'kadro ve kadrolaşma'ya verdiği önem paralelinde, 'bölgeye inançlı kadroların gönderilmesiyle'[230] sorunun çözüleceğini iddia etmiştir. Bunun yanı sıra 'Çekiç Güç'ün gönderilmesi, bölgedeki yabancı ajanların yakalanması, Irak'a konulan

---

ülkelerini dost yapmak için, onların peşinde koşup, onlara şirin gözükmek için her türlü gayreti göstermekteler.' T.D., 24.02.1994, C.54, B.76, s.95.

[226] HATİP: 'Burada petrol vardır, burada su kaynakları vardır... Sevr muahedesiyle Anadolumuzdan bölünmüş olan bu yerleri, tekrar bize dost olan bu devletler, bölmeye, parçalamaya gayret etmektedirler... Batı zaten karar vermiş buraları bölmek için. Büyük İsrail için, büyük Ermenistan için hazırlık yapıldığı bir dönemde, bizim bunları, masum bazı hareketler gibi görmeye kalkmamız gayet yanlıştır.' T.D., 09.03.1993, C.31, B.78, s.465.

ERGEZEN: ' Yıllardır müttefikimiz olan, yıllardır dost diye bağrınıza bastığınız ABD ve Batı, Türkiye'yi küçültmek istiyor. Türkiye'nin batısını, Batının desteğinde Yunanistan'a; Türkiye'nin doğusunu, Rus desteğinde Ermenistan'a; Türkiye'nin güneydoğusunu da, Ortadoğu'da petrol çıkarları olan ülkeler arasında paylaştırmanın planları yapılıyor.' T.D., 24.02.1994, C.54, B.76, s.94.

[227] Hüsamettin KORKUTATA: '(...) bu meselenin halledilmesi mümkündür; ama, bu yükün tamamıyla askere yüklenmesiyle meselenin halledilmesi mümkün değildir. Biz, müteaddit defalar, yine burada söyledik; bu sorunun çözümünde askerin payı ancak yüzde 25'ler nispetindedir; yüzde 75'ler ise, ancak Hükümetin siyasal ve ekonomik kararlarıyla halledilebilir. (...) asker üzerine düşeni yapmış; hatta üzerine düşenden daha fazlasını yapmıştır, başka türlü de muvaffak olması mümkün değildir.' T.D., 27.06.1995, C.90, B.130, s.38.

[228] Oğuzhan ASİLTÜRK: 'Bu işin önlenmesi için, önce bölge insanına olduğu gibi, bütün insanımıza, onların ihtiyaçlarına saygı gösterecek bir tatbikatı göstermek, oradaki birliğimizin, beraberliğimizin de İslam kardeşliğinden olduğu şuuruyla bölgeye yaklaşmak gerek.' T.D., 29.06.1993, C.37, B.118, s.302.

ERGEZEN, 'Irkçılığın mutlaka önüne geçilmesi ve İslam kardeşliğinin ön plana çıkarılması gerektiğine inanıyoruz. Çünkü, tarihi tecrübelerimiz bunu ortaya koymuştur; 623 sene Osmanlıyla birçok ırk, birçok millet bir arada yaşamıştır. Bunlar, hangi düşünce, hangi zihniyetle bir arada yaşadılarsa, o kültürden, o düşünceden istifade ederek, ülkenin birlik ve beraberliğini sağlamalıyız.' T.D., 24.02.1994, C.54, B.76, s.99.

Ahmet Cemil TUNÇ: 'Bu sorunların tek çözümü, gönüllü, adil, onurlu ve kardeşçe birlikteliktir; yani, isteyerek, gönüllü olarak beraber olmak zorundayız. Bu ülkede yaşayan herkes, 'biz, bu ülkenin şerefli, onurlu çocuklarıyız' diye, şerefle övünebilmelidir. Bütün bunlar ise, bütün insanları bir tarağın dişleri gibi eşit gören bir anlayışla mümkündür; bunun adı da İslam kardeşliğidir.' T.D., 16.11.1994, C.71, B.36, s.496.

[229] Fethullah ERBAŞ: 'Biz kurtuluşun İslamda olduğunu, İslam kardeşliğinde olduğunu söylüyoruz. Eğer, iktidara gelirsek, inşallah, İslam kardeşliği çerçevesinde sorunu çözeceğimizi söylüyorum.' T.D., 28.10.1995, C.95, B.17, s. 283.

[230] T.D., 14.03.1995, C.81, B.85, s.265.

ambargonun kaldırılması, komşu ülkelerle iyi ilişkilerin kurulması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, KİT'lerin özelleştirilmemesi, yarım kalan yatırımların tamamlanması'[231] gibi tedbirler de, RP tarafından sistematik olmayan bir şekilde dile getirilmiştir.

RP, 19. Dönem boyunca ürettiği çözüm önerilerinde Köy Koruculuğunun kaldırılması gerektiğini ifade ederek, bu kuruma sert eleştiriler getirmiştir. Uygulamanın yanlış olduğu, bölgeye somut bir faydasının olmadığı ve hatta huzursuzlukların artmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Köy Koruculuğu uygulamasının 'korucu ağalık' sistemini doğurduğu[232] ve bu uygulama ile bölge halkının birbirine düşürüldüğü de iddia edilmiştir[233].

c) OHAL Uygulamasına Bakış

OHAL'in 12 Eylül Müdahalesinin ürünü olan 1982 Anayasasından kaynaklanması nedeniyle 'askeri idare mantığını'[234] taşıdığını dile getiren RP, OHAL Kanununun da masum vatandaşların özgürlüklerini kısıtlayıcı bir uygulama yarattığını vurgulamıştır[235]. Diğer illerde, başka yasal zeminlerde, terörle mücadele edilebildiğine işaret eden RP sözcüleri, Güneydoğu Anadolu'da da OHAL'siz aynı

---

[231] T.D., 24.02.1994, C.54, B.76, s.99; T.D., 16.11.1994, C.71, B.36, s. 495.

[232] TUNÇ: ' Olağanüstü Hal Bölgesinde uygulanan geçici köy koruculuğu sistemi de, terörün tırmanmasında etkili olmuştur. Olağanüstü hal uygulaması, nasıl olağanüstü bir sektör oluşturmuşsa, koruculuk sistemi de, bölgede, korucu ağalık sistemini doğurmuştur.' T.D., 16.11.1994, C.71, B.36, s.495.

[233] ASİLTÜRK: 'Bölgedeki tatbikatta korucu sistemiyle birlikte durum farklılaşmıştır. Gittiğimiz yerlerde dinlediğin şeyleri anlatıyorum sizlere; ''bu köy devletten yanadır, buralardan korucular çıkar; bunlar da devletten yana değillerdir...'' durumu yaratılarak, onlar ikiye ayrılıp, birbirlerini vurur hale gelmektedirler.' T.D., 29.06.1993, C.37, B.118, s.301.

[234] HATİP: 'Olağanüstü hal nereden neşet ediyor? Anayasanın 119 ve 120 nci maddelerinden... Hangi Anayasa bu? 1982 Anayasası. Değiştirilmesi için, Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilen partilerle üst üste toplantılar yapıldığı, tekliflerin alındığı bir Anayasa...Tam bir asker mantığı içerisinde, askeri idare mantığı içerisinde tesbit edilen bu olağanüstü halin uzatılması, şimdi bu Hükümet tarafından yeniden istenilmektedir.' T.D., 09.03.1993, C.31, B.78, s.462.

[235] ASİLTÜRK: 'Ortaya koyduğumuz düzenleme, anarşiste yönelik bir hüküm getirmiyor, doğrudan doğruya sade vatandaşa , doğrudan doğruya kanunlara saygılı vatandaşa müeyyide getiriyor ve bunu tatbik ediyoruz; işte bu da haksızlık oluyor.' T.D., 29.06.1993, C.37, B.118, s.299.

mücadelenin yapılabileceğini ileri sürmüşlerdir[236]. OHAL'in geçici olmak yerine uzun süreli uygulanması sebeyile 'caydırıcılığının kalmadığı' ve 'halkı terörizme ittiği'[237] yolunda eleştiriler getirilmiştir.

RP'nin, diğer siyasal partilerden farklı olarak, sistematik bir biçimde üzerinde durduğu bir başka nokta da OHAL uygulamasının ülkeye getirmiş olduğu hukuki düalism olmuştur. RP, OHAL uygulamasının yasal zeminde 'çifte standart' yarattığını ve bu düzenin devam ettirilmesinin bir 'demokrasi ayıbı' hatta 'delilik' olduğunu iddia etmiştir[238].

Çiller Hükümetinin işbaşına gelmesinden sonra RP'nin görüşmelerde ağırlık vermeye başladığı çok önemli bir konu daha görülmektedir. RP, OHAL uygulamasıyla 'bazı güçlerin sektörleştiği'ni iddia etmiştir. RP, Bu çerçevede Köy Korucularının ve Korucu ağalarının, itirafçıların, silah ve uyuşturucu kaçakçılığına karıştıklarını ve OHAL uygulamasından büyük rantların elde edildiğini belirtmiştir[239]. Oluşan bu sektörlerin OHAL'in kaldırılmasını istemediklerini, aksine kökleşmesi için çabaladıklarını, buna karşı gelenlerin ise çeşitli yöntemlerle saf dışı bırakıldığı dile getirilmiştir[240]. OHAL'in tabanda yozlaştığı, birçok insan için 'rant

---

[236] KORKUTATA: ' Olağanüstü hal bölgesi dışında, nasıl İstanbul'da, İzmir'de, Bursa'da güvenlik güçleri teröre karşı ciddi şekilde etkin oluyor, görevlerini yerine getiriyorsa, bu bölgede de yerine getirilmelidir.' T.D., 14.03.1995, C.81, B.85, s.268.

[237] T.D., 07.06.1994, C.62, B.112,s.70.; T.D., 16.11.1994, C.71, B.36, s.493.

[238] HATİP: 'Bu çifte standarttır; çünkü, Türkiye'nin büyük bir bölümünde sebest bir şekilde yaşayan vatandaşlara karşılık, bu bölge halkının bu sıkıntılara 15 inci defa -burada- maruz bırakılmak istenmesi, işte bu iktidarın, bu çifte standardı uygulaması büyük bir delilikdir.' T.D., 09.03.1993, C.31, B.78, s.463.

KORKUTATA: 'Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizdeki halkımız, maalesef, batıdaki, Trakya'daki kardeşleri gibi rahat değildir, huzurlu değildir; büyük bir sıkıntı içinde, şahsiyeti ve kişiliği de zedelenir.' T.D., 07.06.1994, C.62, B.112, s.70.

KORKUTATA: ' Bu yirmi yıllık dönem, yani, olağandışı bir sistemle bir bölgenin yirmi yıl yönetilmesi, dünyanın demokrasiyle yönetilen hiçbir ülkesinde görülmemiştir ve görülmesi de mümkün değildir. Ülkeyi, bir tarafında bir sistem, diğer tarafında başka bir sistemle idare etmek, bize göre, bir talihsizliktir ve demokrasinin bir ayıbıdır.' T.D., 27.06.1995, C.90, B.130, s.37.

[239] KORKUTATA: ' Bugün, bölgede, olağanüstü hal, başlıbaşına bir sektör olmuştur; korucusuyla, korucubaşı ağalarıyla, itirafçısıyla, yurtiçinde cirit atan ajanlarıyla, yurtiçi-yurtdışı destekçileriyle, gerçekten, trilyonların döndüğü bir sektör haline dönüşmüştür ve bu sektör, kendisine karşı gelenleri, ya iftira etmek suretiyle ya yıldırmak suretiyle, çeşitli şekillerde saf dışı bırakmaktadır. (...) Bu rantın elden gitmesi, ancak ve ancak olağanüstü hal çarkının da dönmesiyle mümkündür. İşte, bunu durdurabilmek için de, zaman zaman, bu insanlar, teröre çanak tutmaktadır.' T.D., 27.06.1995, C.90, B.130, s.36.

[240] KORKUTATA: ' Bu oluşan sektörler, kesinlikle olağanüstü halin kalkmasını istemiyorlar, hatta ve hatta, olağanüstü halin daha da kökleşmesi için ne gerekiyorsa yapmaktan çekinmiyorlar.' T.D., 07.06.1994, C.62, B.112, s.72.

kapısı olduğu'[241] ifade edilmiştir. Bu çerçevede, Parlamentoda ilk defa RP, OHAL'in ülke ekonomisine getirdiği büyük yükün altını çizmiştir[242].

d) OHAL Bölgesine Bakış

RP'nin üst kimlik olarak 'müslümanlığı' tanıması, etnik yapıyı diğer siyasal partilere oranla çok daha kolay kabul etmesi ve dolayısı ile bunu sıklıkla dile getirmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. 'Milleti inanç birliğinin sağladığı'[243] anlayışı ile millet kavramını din üzerine inşa eden bir anlayış gösterilmiştir. Bu zihniyetin doğal uzantısı olarak 'ümmetçi' bir anlayışın dışavurumları da gözlenmiştir[244].

e) Demokrasi ve Kurumlarına Bakış

RP'nin OHAL görüşmeleri sırasında yasama-yürütme ilişkisine dair saptamaları da dikkat çekicidir. Bu konudaki görüşleri iki noktada yoğunlaşmaktadır: Birincisi yürütmenin ülkenin en önemli sorunu konusunda sorumluluğu, üzerine almayarak yasamaya yüklemiş olmasıdır. RP, Hükümetlerin sorunu 'partilerüstü', 'devlet sorunu'[245] şeklinde sunarak siyasi sorumluluğu üzerlerine almadıklarını ve bu sorumluluğu özellikle silahlı kuvvetlere[246] devrettiklerini ifade etmiştir.

---

[241] KORKUTATA: ' Olağanüstü hal gerçekten, üst düzeyde değil; ama tabanda yozlaşmıştır. Birçok insan, bunu bir sektör haline getirmiş ve bundan rant ve kar elde etmektedir.' T.D., 14.03.1995, C.81, B.85, s.268.

[242] TUNÇ: ' Fevkalade masraflı bir uygulama olan olağanüstü hal, ekonomimize de çok büyük bir yük getirdiği için, hemen kaldırılmalıdır.' T.D., 16.11.1994, C.71, B.36, s.495.

[243] ASİLTÜRK: ' Elbette halk, vatanına bağlıdır, imanlı bir halktır, Müslüman bir topluluktur; bu imanlı halk, vatan sevgisini imandan bilir. (...) Niye Sayın Başbakan burada şunu cesaret edip söyleyemiyor: Bizim millet olmamızı sağlayan şey, inanç birliğimizdir.' T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s.29.

[244] ERGEZEN: 'Elbetteki düşman uyuyacak değil ya; Ortadoğu'da ümmetin liderliğini yapacak büyük bir Türkiye'yi elbette bu bölgede görmek istemez; elbette gelecekteki İslam aleminin liderliğini yapacak bir Türkiye'nin olmasını hazmedemez; fırsatını bulduğu gün terörü de körükler, Ermenileri de destekler.' T.D., 24.02.1994, C.54, B.76, s.97.

[245] HATİP: 'Hükümet, hadisenin bir Hükümet sorunu değil bir devlet sorunu olduğunu, partiler üstü bir sorun olduğunu söyleyip durdu; ama bir çözüm getiremedi. Hükümet çözüm müessesesidir.' T.D., 09.03.1993, C.31, B.78, s.463.

[246] ASİLTÜRK: 'Olağanüstü hal ilan edilince, bir nevi iktidarlar siyasi sorumluluktan da kendilerini kurtarıyorlar. Tam olmamakla birlikte, bir ölçüde bu iş orduya ihale ediliyor: ''İşte ordu var, ordu da bu işi

RP'nin yasama-yürütme ilişkisine dair yaptığı ikinci önemli saptama ise, yasamanın bir 'otomatik onama mekanizması'[247] haline dönüşmüş olmasıdır. OHAL'in her dört ayda bir Parlamentoya geldiği ve hiçbir yeni çözüm önerisi getirilmeden, muhalefeti hiçe sayarak 'otomatik' olarak uzatıldığı belirtilmiştir. RP'nin 'yasamanın etkisizliğine' dair bir başka eleştirisi de araştırma komisyonlarının verimsizliği üzerine olmuştur: Parlamentoda kurulan komisyonların raporlarının Hükümet tarafından hiçbir şekilde ciddiye alınmadığı, hatta 'devletin tepesindeki insanların Komisyon çalışmalarını engelledikleri'[248] belirtmişlerdir. RP'nin bu eleştirileri Parlamentonun etkinliği ve çalışma mekanizması hakkında önemli ipuçları vermesi açısından önemlidir.

f) RP'nin Genel Değerlendirmesi

19. Dönemde ilk defa görüşlerini dile getiren RP de, 'Osmanlıya olan özlemi' ve 'Batıya karşı duyduğu güvensizlik ile' sorunun 'dış güçler' tarafından yaratıldığını savunmuştur. RP, bu yaklaşımıyla sorunun 'yapaylığını'[249] savunan siyasal iktidarlardan farklı düşünememiştir. Buna rağmen RP'nin, 'sorunun' farklı ve önemli noktalarını gündeme getirmesi açısından kayda değer bir farklılık ortaya koyduğu gözlenmiştir. Bu çerçecede RP, özellikle OHAL'in ülkede yarattığı çifte hukuk sistemi üzerinde durması, uygulama ile 'bazı güçlerin sektörleştiği'ni vurgulaması, uygulamanın ülke ekonomisine getirdiği büyük yükün belirtilmesi, sorunun çözümünün Silahlı Kuvvetlere devredildiğinin açıkça ifade edilmesi, yasama

---

yapmak için çalışıyor'' deniliyor ve böylece iktidarların siyasi sorumluluğu yarı yarıya, belki de daha fazla ortadan kaldırılmış gibi bir hava veriliyor.' T.D., 29.06.1993, C.37, B.118, s.301.

ERGEZEN: ' Ülkeyi öyle bir noktaya getirdiniz ki, askere ihale ettiniz; "Asker bu işi önlerse önlesin, önleyemezse "ne yapalım" deyip, işin içinden çıkmaya çalışıyorsunuz.' T.D., 24.02.1994, C.54, B.76, s.96

[247] ASİLTÜRK: 'Bu talep Hükümet tarafından adeta bir otomatik düğmeye basma şekline dönüştürüldü... Meclis bize göre adeta hiçe sayılıyor, Mecliste yapılan bütün bu konuşmalardan, ortaya konulan fikirlerden kesinlikle en ufak bir şekilde yararlanma düşünülmüyor; çoğunluk var, otomatik olarak 4 ay sonra bir daha gelsin...' T.D., 29.06.1993, C.37, B.118,1 s.298.

[248] KORKUTATA: ' Hiçbir komisyon raporu, Hükümet tarafından zerre kadar dikkate alınmamıştır; aksine, çoğu zaman, bu raporların tam aksi istikametinde hareket edilmiştir.' (...) 'Bu konular için komisyon kurulmuş, çalışıyor; ama, söylediklerini kale alan yok. Hatta, komisyonları, bizzat devletin tepesindeki insanlar engellemeye kalkıyor.' T.D., 07.06.1994, C.62, B.112, s.71-73.

[249] Cumhur Keskin, *Türkiye'nin Kürt Sorunu*, 1996, İstanbul: TÜSES Yayınları, s.82.

güçsüzlüğünün altının çizilmesi gibi doğru ve eleştirel tespitleri sistemli bir şekilde dile getirmiştir.

RP'nin 'ümmetçi millet' anlayışı özünde her nekadar antidemokratik bir nüve taşısa da, 'demokratik' bir kazanımı da beraberinde getirmiştir. 'Müslümalığı' üst kimlik olarak algılayan RP, genelde etnik farklılıkların, özelde ise 'Kürt realitesi'nin parlamentoda dile getirilmesini sağlamıştır.

3. ANAP'IN GÖRÜŞLERİ

a) Sorunun Tanımlanması

ANAP, 19. Dönem'de iktidar olduğu bir önceki Dönem'de soruna karşı gösterdiği yaklaşımı sürdürmüş ve görüşmelerin çoğunda bu yaklaşımı savunmuştur. ANAP'ın sorunu tanımlama şekli değişmemiştir: 'sorun' yine 'dış destekli terör sorunu'dur. Terörün 'milletlerarası yeni bir savaş türü'[250] olarak tanımlayan ANAP, sorunun 'uluslararası' boyutu üzerinde durmuş ve yine 'dış güçler tarafından Ortadoğu haritasının değiştirilmek istendiğini[251] vurgulamıştır.

ANAP'ın 18. Döneme oranla gösterdiğ ikinci farklılık ise sorunun niteliğidir. 18. Dönem'de sorunu 'siyasetüstü, devlet sorunu' olarak nitelendiren ANAP, 19. Dönem'de sorunla ilgili sorumluluğun Hükümette olduğunu ısrarla vurgulamıştır[252].

---

[250] T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s. 15.

[251] Hasan ÇAKIR: ' Ortadoğu'da çok büyük oyunlar oynandı ve oynanmaya devam ediliyor. Ortadoğu'da, potansiyeli bulunan, gelişmeye müsait, kaynakları zengin olan üç devletten İran, Irak ve Türkiye'nin yolunun kesilmesi için, çok büyük çaba sarf edildi.' (...) ' Türkiye'nin bütünlüğünü yıpratmak, birçok çevreye büyük gelen bu devleti küçültmek ve bir bakıma Ortadoğu haritasını değiştirmek gibi bazı düşüncelerin bulunduğunu, hatırdan asla çıkarmamak lazımdır.' T.D., 17.03.1992, C.7, B.53, s.15-16.

[252] Hasan KORKMAZCAN: ' Anayasamıza göre, olağanüstü hal uygulamalarında temel görev ve yetkiler hükümetlere aittir. Olağanüstü hal ilan etme yetkisi hükümete aittir, süre uzatılmasına ilişkin istemde bulunma yetkisi hükümete aittir, olağanüstü hal süresince özel kanun hükmünde karaname çıkarma yetkisi hükümete

ANAP sözcüleri, iktidarın 'devlet ve hükümet kavramlarını Makyavelist yöntemlerle siyasi amaçlar doğrultusunda karıştırdıklarını'[253] ileri sürmüşler ve Hükümetin bu kavram kargaşası ile sorunun çözümünü tamamen 'güvenlik güçlerine' havale ettiğini iddia etmişlerdir[254].

b) Çözüm Önerileri

ANAP'ın 19. Dönem boyunca da getirdiği çözüm önerileri salt güvenlik bağlamında olmuştur. 'Ekonomik, sosyal, kültürel' boyutları somut bir şekilde içermeyen çözüm önerileri tamamen yeni 'güvenlik tedbirleri paketi' şeklinde sunulmuştur. Bu çerçevede, güvenliğe yönelik çeşitli yasal düzenlemelerin yapılması, yeni bir güvenlik müsteşarlığının kurulması, istihbarat birimlerinin yeniden düzenlenmesi, teröristler için özel cezaevlerinin yapılması gibi tedbirler önerilmiştir.

c) OHAL Uygulamasına Bakış

19. Dönem boyunca muhalefet konumuna düşen ANAP'ın söyleminde iki konuda -bir önceki Dönem'den - farklılık gösterdiği gözlenmiştir. ANAP, her ne kadar kendi iktidarı zamanındaki OHAL uygulamasına yönelik yaklaşımını savunmuşsa da, yine kendi icraatıyla uygulamaya konulan bazı kurumların kaldırılması gerekliliğine işaret etmiştir. Bu çerçevede 'sorunun sadece güvenlik

---

aittir ve nihayet, uygulamayı -devletin her türlü güç ve imkanlarını kullanarak- yürütme yetkisi hükümete ve onun dayandığı iktidara aittir.' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s.136.

253 KORKMAZCAN: ' Devlet ve Hükümet kavramlarını birbirine karıştırarak minder dışı şovlara kalkışmak, mügalatadan başka birşey değildir.' (...) ' Bu durumda, hepimiz, bir süre daha, Hükümet, devlet ve Meclis kavramları üzerine Makyavel'i bile sollayan çeşitlemeler dinlemeye hazır olmalıyız.' T.D., 26.06.1992, C.14, B.89, s.137-138.

254 Eyüp AŞIK: ' Bu Hükümet, maalesef, güneydoğu sorununu, olağanüstü hal bölgesindeki asayiş sorununu kendi sorunu olarak görmemiştir; askerin sorunu, polisin sorunu olarak görmüştür; asıl yanlışda buradadır. T.D., 29.06.1993, C.37, B.118, s.306.

güçlerine devredildiği'[255] savı ile OHAL'in kaldırılması dahi önerilmiş[256] ve bu doğrultuda ANAP 19. Dönem OHAL uzatma oylamasında 4 defa ret oyu vermiştir. Benzer bir yaklaşımla, ANAP, bir önceki dönem büyük savunucusu olduğu ve kendi uygulamalarından olan OHAL Valiliğinin kaldırılması[257] ve Köy Koruculuğunun da islah edilmesi gerektiğini vurgulamıştır[258].

d) ANAP'ın Genel Değerlendirmesi

ANAP'ın soruna yönelik 'muhafazakar' tutumu 19. Dönemde de devam etmiştir. Ancak, 'iktidar-muhalefet' değişimi ANAP'ın 'resmi devlet politikası'ndan sıyrılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda ANAP gibi 'muhafazakar' olan bir siyasal partinin, OHAL'in kaldırılmasını önermesi ve bu yönde tavır alması Türkiye siyasal hayatının yapısı hakkında önemli ipuçları vermektedir.

---

[255] AŞIK: ' Olağanüstü hali uzatmaktan maksadınız, sadece olayı güvenlik güçlerine devretmektir. Bu şekliyle buna oy verip, bunun vebaline girmek de istemiyoruz.' T.D., 29.06.1993, C.37, B.118, s.308.

[256] Mustafa BALCILAR: ' Vatandaşımızın kafasında "olağanüstü kalkması halinde, terörde bir tırmanma olabilir, idarenin, terörle mücadelede sıkıntıları olabilir" diye bir soru işareti olabilir. (...) Olağanüstü hali kaldırmamız halinde, Hükümet, gerekli yasaları süratli bir şekilde Meclise getirmek zorunda kalacaktır.' T.D., 27.06.1995, C.90, B.130, s. 29.

[257] AŞIK: ' Olağanüstü Hal Bölge Valiliği sistemi kaldırılmalıdır. Terörle mücadelede boşluk doğmaması için, il sınırları içinde, valilere yeni yetkiler veren bir siyasal düzenlemeye gidilmelidir.' T.D., 14.03.1995, C.81, B.85, s.252.

[258] AŞIK: ' Köy korucusu sayısı 65 bine çıkmış. Bakınız, köy korucusu... Tahsili olmayan, rütbesi olmayan, üniforması olmayan, adam öldürme yetkisi olan 65 bin insan... Bunların müdürü yok, amiri yok, disiplini yok... Bunlar, bir düzene sokulmalıdır.' T.D., 14.03.1995, C.81, B.85, s.252.

V. SONUÇ

Çalışmada Türkiye ölçeğinde, insan haklarına dayanan demokratik bir rejime bağlılıkta ve bu rejimin savunulması ve kurumsallaştırılmasında bir 'anahtar ölçüt' olarak değerlendirilen 'olağanüstü rejimlerin' yasama tarafından nasıl ele alındığı incelenmiştir.

Çalışmanın birinci ekseninde, Türkiye'de olağanüstü yönetim şekillerinin ilanına karar veren, onaylayan ve uygulayan mekanizmaların daha açıkça anlaşılması amacıyla, Türkiye Anayasalarında öngörülen düzenlemeler ve beraberinde yasama-yürütme ilişkisi incelenmiştir.

Sivil parlamenter demokrasi anlayışında, siyasal temsil, karar alma ve anayasa yapma/değiştirme aşamalarında genel oyun, serbest seçimin, siyasal partilerden oluşan parlamento çoğunluğu anlaşılmaktadır. Ancak Türkiye Anayasalarının tarihsel gelişimine bakıldığında, bu anlayışın tamamen dışında bir gelişme tespit edilmektedir. 1961 (1971 ve 1973 değişiklikleri) ve 1982 Anayasalarının askeri darbeler sonucunda ve 'seçilmemiş/sorumsuz' askeri kadrolar denetiminde yapılmıştır.

Türkiye'de anayasasının yapılma/değiştirilme sürecinde yasama yolundan ayrılınmasının başlangıcı olan 1961 Anayasası'nın siyasal hayat üzerindeki çok önemli bir etkisi yasama-yürütme ilişkisini ve yürütmenin iç yapısını düzenleyiş şekli olmuştur. 1961 Anayasası genel olarak yasamanın üstünlüğünü zayıflatmış ve devlet bürokrasisini, özellikle -MGK vasıtasıyla- askeri bürokrasiyi, yürütmeye karşı güçlü bir konuma yerleştirmiştir. 1982 Anayasası daha da antidemokratik bir sistemi öngörmektedir. 1982 Anayasasıyla, özellikle askeri bürokrasinin gözetildiği 'güçlü yürütme' ile, 'yasamanın üstünlüğü' ilkesi zayıflatılmıştır.

Özellikle kişi hak ve hürriyetlerinin kısmen ya da tamanen ortadan kaldırılabilecek olağanüstü yönetim uygulamalarında, yasamanın güçsüzleştirilerek, halka karşı sorumsuz olan kişilerin karar alma yetkilerini ellerinde bulundurmaları ve uygulamalarını topluma dayatmaları demokratik hukuk devleti anlayışına aykırıdır. Türkiye örneğinde olağanüstü yönetimlerin anayasal düzenlemeleri incelendiğinde, sözü geçen antidemokratik yapının mevcut olduğu gözlenmektedir.

1982 Anayasası, olağanüstü yönetimlere dair karar alma mekanizmalarında da askeri kanada -MGK'na- ayrıcalıklı bir konum sağlamıştır.1982 Anayasa'sının Olağanüstü Hal ilanına ilişkin 120. Madde'si gayet açıktır. MGK'nun OHAL'e ilişkin kararı Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından öncelikle dikkate alınır ve Olağanüstü Hal ilan edilir veya uzatılır. Gerçekten de 1984 yılından bu yana süren Olağanüstü Hal ilanları ve uzatmaları incelendiğinde karar alma mekanizması öngörülenin dışında gerçekleşmemiştir.

Seçilmiş/sivil siyasetçiler açısından bakıldığında ise, sorun, bu antidemokratik yapının nasıl algılandığına ilişkindir. Bir başka deyişle, sorun yasamada, anayasanın öngördüğü antidemokratik yapıya karşı bir bilincin, ya da demokratikleşmeye yönelik bir 'siyasal istencin' bulunup bulunmadığında odaklaşmaktadır. Kanımızca, böyle bir istencin var olup olmadığını saptayabilmek için bu çevrelerin ürettiği 'siyasal eylem' ve 'siyasal söylem'e bakmak önkoşuldur. Bunu yaparken de, dile getirilen beklenti, yaklaşım ve anlayışın, hangi dönem ve koşullarda nasıl bir çizgi izlediği gözlemlenmelidir. Çalışmanın ikinci ekseni de, bu gözlemin yapılması ve tahlil edilmesi olmuştur. Bu amaçla, sırasıyla 18. ve 19. Yasama dönemlerinde, yani 1987-1996 yılları arasında, T:B.M.M.'de yapılan OHAL görüşmeleri taranmıştır.

Bu tarama sonucunda, Parlamento'nun, yani seçilmiş 'sivil' siyasetçilerin, Türkiye'nin ekonomisinden toplumun sosyal yaşantısına kadar her alanda yaşanan sorunların birincil kaynağını oluşturan bir soruna yaklaşımlarının incelenmesiyle, Türkiye'nin siyasal sistemi ve kültürü hakkında bazı önemli ipuçları elde edilmiştir.

İncelemede ilk dikkati çeken olgu, Parlamentonun, OHAL'e gerekçe olan 'sorun'a gösterdiği duyarsızlık olmuştur. Kanımızca, ülkenin bir bölümünde yıllardır temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanması yetkisiyle donanmış olağanüstü hal rejimini gerektiren bir sorunun, başta halkın temsilcisi olan parlamento olmak üzere, toplumun bütün katmanlarında irdelenmesi gerekmektedir. Ancak, Türkiye'de yasamanın, OHAL'e gerekçe olan 'sorun'u çok yetersiz bir şekilde ele aldığı gözlenmektedir[259].

1987-1996 yılları arasında, yasamanın genelinde, OHAL'e gerekçe olan 'sorun/sorunların' tanımlama sürecine, ağırlıklı olarak 'güvenlik' bağlamında yaklaşıldığı gözlenmektedir.

OHAL'e gerekçe olan 'sorun/sorunların' tanımlama sürecinde, sağ' kanat sorunu 'dış kaynaklı terör' olarak tanımlamış, böylece bir anlamda sorunun 'yapaylığını' savunmuştur. Bu süreçte 'sol' kanadın parlamentodaki tek temsilcisi SHP, muhalefetteyken, baskın devlet yapısı ve ideolojisini kıramayarak, sorunu 'açık ve sistemli' bir şekilde ortaya koyamamış, hükümet ortağı olunca, daha önce savunduğu düşüncelere tamamen ters düşmüştür. Soruna farklı bir bakış açısı, çözüme ise demokratik bir perspektif getirmesi beklenen SHP, siyasal anlamdaki tutarsızlığı ile OHAL uygulamasının daha da sertleşerek kalıcı hale gelmesine, bir başka deyişle tabulaşmasına[260] katkıda bulunmuştur.

1987-1996 yılları arasında, gerek hükümetlerin gerek muhalefetin soruna 'terör' bağlamında yaklaşmaları, sorunu ele alan organların, parlamento dışında olmasını meşrulaştırmış, dolayısı ile yasamanın güçsüzlüğünü kemikleştirmiştir. Sorunun ele alınma sürecini parlamento yerine 'güvenlikle ilgili kurumlara' yükleyen bu anlayış, ve bu anlayışın parlamento genelinde bir 'milli mutabakat' oluşturduğu düşüncesi, aynı zamanda, söz konusu kurumların 'siyasal' kararlar almasının meşru zeminine de katkıda bulunmuştur.

---

259 Bkz. Ek-1

260 *İbid.*

İncelemede saptanan önemli bir nokta da, yasamanın ülkenin etnik yapısı üzerine değerlendirmeleridir. Özellikle 18. Dönemde, 'Kürt Kimliğinin' açıkça tanınmaması geleneği devam etmiştir. 'Sağ' kanat ülkenin etnik yapısına dair 'resmi ideolojiyi' katı bir tutumla devam ettirmiş, 'sol' kanat ise bu tabuyu kıracak yenilikçi hareketi gerçekleştirememiştir. Bu geleneğin dışına çıkan parti ise, 19. Dönemde RP olmuştur. 19. Dönem boyunca, meşru Kürt siyasetinin boşluğunu doldurmaya soyunan RP'nin etnik kimlik üzerine getirdiği bu açılım ise, demokrasi bilincinin ötesinde, ümmetçi bir anlayışla müslümanlığı üst kimlik olarak tanımasından kaynaklanmaktadır.

İncelemede gözlenen bir başka nokta da, parlamentodaki siyasi jargonun ve o jargonu oluşturan siyasi kültürün zayıflığıdır. Özellikle Türkiye'nin 'sağ' kanadının 'yasal' ile 'demokratik', 'güçlü' ile 'baskıcı' kavramlarının arasındaki farkı özümseyemediği görülmektedir. Bu olgunun, 'Devletin bekası uğruna, özgürlüklerden vazgeçme' söylemini oluşturan, devleti birey karşısında kutsallaştıran zihniyetin doğal bir sonucu olduğu düşünülmektedir. 'Sol' kanadın ise 'siyasi haklar', 'kültürel haklar' gibi kavramların açılımını yapamayan, yeterince özümsenmemiş bir siyasal jargonu kullandığı gözlenmektedir.

18. ve 19. Dönemler (ve çalışma kapsamı dışında tutulan 20. Dönem) boyunca, siyasal partilerin OHAL'e yönelik tavırlarının muhalefet-iktidar eksenindeki konumlarına göre değiştiği gözlenmiştir. Bu çerçevede ANAP, muhalefet olunca, OHAL'in kaldırılmasını önermesi ve bu yönde tavır alması, OHAL'e karşı olan SHP ve RP'nin, hükümet kanadına geçince, uygulamayı onaylamaları Türkiye siyasal hayatının yapısı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Siyasal partilerde gözlenen bu tutarsızlık, parlamentodaki iktidar ve muhalefet kanatlarının, o anda bulundukları statüye göre, siyasal söylemi büyük ölçüde içeriğinde bir değişiklik yapmadan, birbirlerine devrettiği ya da devraldığı kanısını[261] desteklemektedir.

---

[261] Mehmet Semih Gemalmaz, "*Anayasada Olağanüstü...*", s. 142.

Sonuç olarak, normatif düzlemde bakıldığında, Türkiye Hukuk Düzeninin, olağan-olağanüstü rejim düalizmini kurumsallaştırdığı görülmektedir. Çalışma göstermektedir ki, genelde yasamanın, özel de ise tüm siyasal partilerin olağanüstü rejime, antidemokratik kapsama kavuşturulmuş normatif dokusuna ve uygulamasına, demokrasinin temelli bir sorun kaynağı olarak bakmamaktadırlar. Bir başka ifadeyle, Türkiye'de olağanüstü rejim, yasama düzleminde 'içselleştirilmiş/benimsenmiştir.' 1961 Anayasası ile temelleri atılan, ve daha sonra 12 Eylül askeri müdahalesi ve onun ürünü olan 1982 Anayasası ile şekillendirilen 'devlet yapısı' ve 'resmi ideoloji' siyasal sistem tarafından kanıksanmış gözükmektedir.

VI. EK-1: YASAMANIN OLAĞANÜSTÜ HAL GEREKTİREN "SORUNU" ELE ALIŞI ÜZERİNE İSTATİKSEL BİR İNCELEME

A. AMAÇ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında **"Olağanüstü Yönetim Usulleri"** altında normal hukuk düzeninden ayrı yönetim şekilleri kabul edilmiştir. Anayasaya göre, "*olağanüstü yönetim usullerine*"ne gerekçe olabilecek "*sorunun veya sorunların*"[262] varlığına yasama organı, yani *Parlamento* karar vermektedir. Durumun ciddiyetine göre "olağanüstü yönetim usulünün" ilanı, uzatılması ve kaldırılması ile ilgili tasarruflar Parlamentoya aittir.

Anayasa "Olağanüstü Hale" hangi durumlarda başvurulacağını belirtmiştir: "Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması". Ancak sözkonusu "şiddet olaylarının yaygınlaşması" bir sonuçtur, "sorunun kendisi" değildir. Anayasa Olağanüstü Hal ile "sorunun güvenlik boyutu" için bir çözüm modeli öngörmektedir. Peki sorunun başka boyutları yok mudur? Güneydoğu Anadolu'da yıllardır süren Olağanüstü Hal yönetimleri, Türkiye siyasal yaşamının karşı karşıya bulunduğu "sorunu " -anayasal bağlamda- somut olarak teyit etmektedir.

Kanımızca, Türkiye'nin siyasal gündeminde yer alan söz konusu "sorunun" Parlamento tarafından ele alınması sürecinde iki temel soru önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi "sorunun" ***"ne derece"*** Parlamento tarafından ele alındığına ve dolayısı ile resmi politikanın şekillenmesinde Parlamento'nun "ne ölçüde" etkili olduğudur. İkinci soru ise, Parlamentonun "soruna" yaklaşımı, bir başka deyişle sorunun algılanması ile ilgilidir: "Sorun", Parlamentoda ***'hangi bağlamda'*** ele alınmaktadır?

---

[262] Sözkonu "sorun ve ya sorunlar" çalışmanın devamında kısaca "sorun" olarak nitelendirilecektir.

Bu çalışma, yukarıda belirtilen soruların cevaplarını , istatistiksel verilere dayanarak sınamak amacını gütmektedir. Bir başka deyişle, Parlamento'nun Olağanüstü Hal'e gerekçe olan "soruna" "ne derece" ve "hangi bağlamda" yaklaştığını istatistiksel olarak incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda , Parlamentonun "soruna" yaklaşımındaki dönemsel değişimler de tespit edilmeye çalışılacaktır.

B. YÖNTEM

1. GÖRÜŞME TÜRLERİ VE KONU BAŞLIKLARI

Çalışmanın verileri TBMM Tutanak Bankasından temin edilmiştir. Sisteme 06/11/1983 yılında başlayan 17. yasama döneminden 20. yasama döneminin içinde olan 30/08/1996 tarihine kadar yapılan ve TBMM Tutanak Dergilerine geçen bütün görüşmeler girilmiştir. Tutanak Bankası görüşmeleri 9 ana başlık altında toplamaktadır:

1- Kanunlar (tasarılar ve teklifler);

2- Seçimler (TBMM Başkanlığı, Başkanlık Divanı, Cumhurbaşkanlığı, Daimi Komisyonlar, Geçici Komisyonlar);

3- Kararlar (Başkanlık Divanı);

4- Öneriler (Siyasal Parti Gruplarının verdiği, Başkanlık, Danışma Kurulu);

5- Usul Hakkında Görüşmeler;

6- Tezkereler (Başbakanlık, Cumhurbaşkanlığı, Komisyon Başkanlıkları, TBMM Başkanlığı);

7- Önergeler (Gensoru, Genel Görüşme, Meclis Araştırması, Meclis Soruşturması, Milletvekili);

8- Sorular ve Cevaplar (Sözlü, Yazılı);

9- Gündem Dışı Konuşmalar

Sistemde TBMM Tutanaklarında kayıtlı olan bütün görüşmelerin bir ve ya birden fazla "konu başlığı" vardır. "Konu başlığı", bir görüşmenin üzerinde durduğu temayı ifade etmektedir. Örneğin bir milletvekilinin Kontrgerilla iddialarına ilişkin Başbakandan sorusu, sisteme "Kontrgerilla" konu başlığı ile girilmiştir. Bir başka örnekte, Olağanüstü Hal'in 4 ay süreyle uzatılmasını öngören Başbakanlık Tezkerisinin TBMM Genel Kurulu tarafından görüşmelerinde, grubu ya da şahsı adına, söz alan milletvekilleri, ağırlıklı olarak anarşi ve terör , Güney Doğu Anadolu ve ekonomik yatırımlar konuları üzerinde durmuşlar ise, sisteme bu görüşmenin konu başlıkları "Olağanüstü Hal", "Anarşi ve Terör" , "Güney Doğu Anadolu" ve "Ekonomik Yatırımlar" olarak girilmektedir. Eğer aynı görüşmede Köy Koruculuğu üzerinde durulmuş ise, konu başlıklarına "Köy Koruculuğu" da eklenecektir. Böylece bu başlıklardan görüşmelerin ve konuşmacıların neler üzerinde durdukları çıkarılabilmektedir.

Çalışmada , Soruların (sözlü ve yazılı) , Gündem Dışı Konuşmaların ve Önergelerin (genel görüşme önergeleri, mecliş araştırma önergeleri, meclis soruşturması önergeleri ve gensoru önergeleri) konu başlıkları taranmıştır[263] . Bu taramada yoğunlukları incelenen başlıklar "Anarşi ve Terör" , "Güney Doğu Anadolu" ve "Kürt Sorunu" olmuştur. Bu başlıkların seçimi TBMM Genel Kurulunun yaptığı "Olağanüstü Hal" görüşmelerinin incelenmesi sonucu ortaya çıkmışlardır. Sözü geçen incelenme göstermiştir ki görüşmeler bu başlıklar çerçevesinde yoğunlaşmışlardır. Ayrıca kamuoyunda da konu, bu başlıklar çerçevesinde tartışılmaktadır.

---

[263] Parlamentoda "soruna" değinilmesi ancak dört görüşme türünde, yani "Tezkerelerin", "Önergelerin", "Sorular ve Cevapların" ve "Gündem Dışı Konuşmaların" görüşülmesinde mümkündür. Çalışmaya Genel Kurulun Tezkereler hakkında yaptığı görüşmeler de dahil edilmemiştir. Tekerelere dair görüşmelerin (özellikle "Olağanüstü Hal'in uzatılması" ve "Çekiç Güç süresinin uzatılmasına" dair Başbakanlık Tezkerelerinin görüşmelerin) hangi "konu başlığına" ağırlık verilerek görüşüldüğünün tespiti, ancak görüşme zabıtlarının taranması ile mümkün görünmektedir.

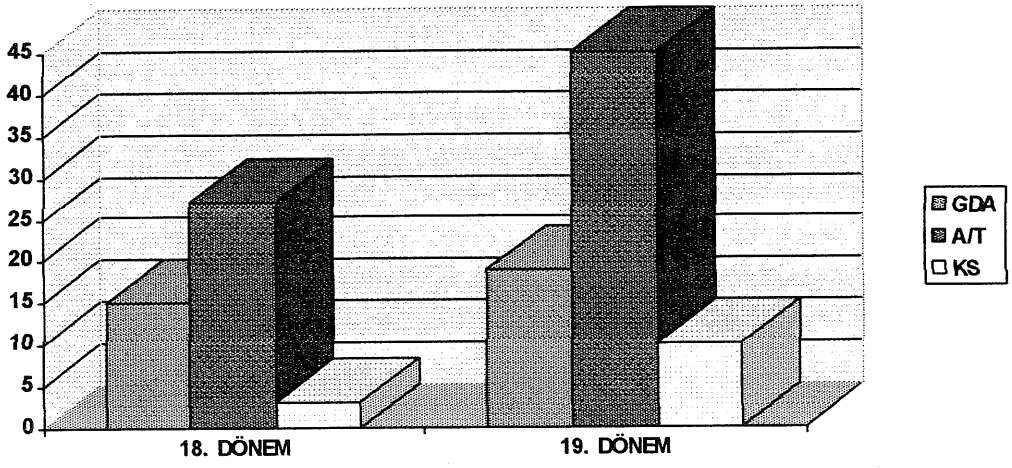
NOT: Verilerin incelenmesine geçmeden iki noktayı aydınlatmak gerekmektedir. Birincisi, çalışmada kullanılan rakamların konu başlıkları adedi olduğudur. Örneğin 17. yasama döneminden bu yana 9 adet "Güney Doğu Anadolu" konu başlığını taşıyan genel görüşme önerisi yapılmıştır. Aynı süre içerisinde "Anarşi ve Terör" başlığını taşıyan 19 genel görüşme önergesi verilmiştir. Ancak söz konusu önergelerin 7 si iki konu başlığını da taşımaktadır, dolayısı ile verilen önergelerin gerçek sayısı iki konu başlığının toplamlarından 7 eksik olacaktır. (Örneğin İstanbul milletvekili Yılmaz İhsan Hastürk'ün ve 15 arkadaşının "Güneydoğu Anadolu illerindeki bölücü ve yıkıcı olaylar" konusunda genel görüşme açılmasına ilişkin önergesi hem "Güney Doğu Anadolu" , hem de "Anarşi ve Terör" konu başlıklarını taşımaktadır.)

İkinci önemli nokta ise söz konusu önergelerin kabul edilip edilmediği, ya da soruların cevaplanıp cevaplanmadığı bu araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Deminki örneği verecek olursak , 17. yasama döneminden bu yana 9 adet "Güney Doğu Anadolu" konu başlığını taşıyan genel görüşme önerisi yapılmıştır, ancak bunların sadece 6 tanesi görüşülmüştür

II. VERİLER[3]:

A) GÜNDEM DIŞI KONUŞMALAR

KONU BAŞLIĞI	18. DÖNEM	19. DÖNEM	TOPLAM
GENEL TOPLAM	680	870	1550
GÜNEYDOĞU ANADOLU	15	19	34
ANARŞİ VE TERÖR	27	45	72
KÜRT SORUNU	3	10	13

AÇIKLAYICI NOTLAR:

1. Genel toplamda 1550 gündem dışı konuşma konusunda üç başlığın dağılımı şöyle olmuştur:

GDA 34 kez yani % 2.19

A/T 72 kez yani % 4.64

KS 13 kez yani % 0.83

2. 18. dönemden 19. döneme kadar gündem dışı konuşmalar incelendiğinde üç konuda da artış gözlenmiştir.

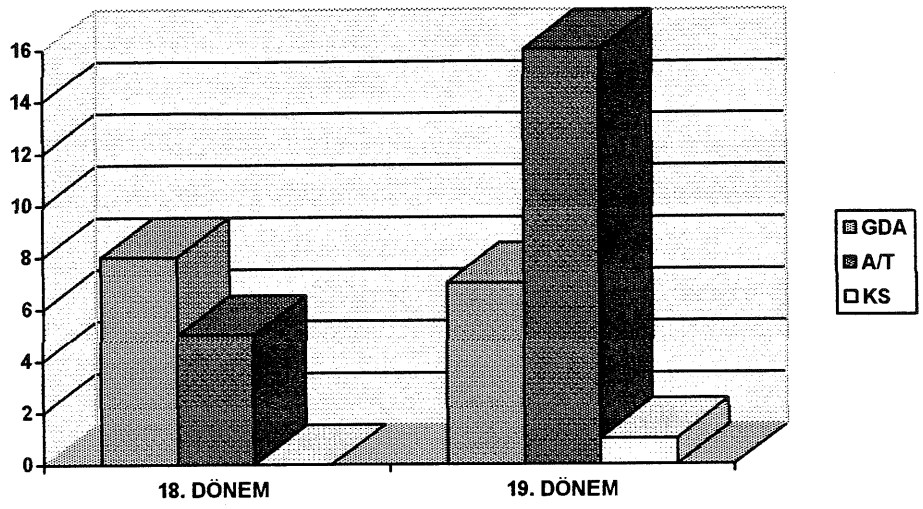
3. GDA konusuna değinen 34 gündem dışı konuşmanın 9 u yani %26,4 ü ve KS konusuna değinen 13 gündem dışı konuşmanın 3 yani %23 ü aynı zamanda A/T konusuna da girmiştir.

---

[3] Çalışmanın devamında "Güney Doğu Anadolu" "GDA" , "Anarşi ve Terör""A/T" ve "Kürt Sorunu" "KS" şeklinde kısaltılacaktır.

B) SÖZLÜ SORU

KONU BAŞLIĞI	18. DÖNEM	19. DÖNEM	TOPLAM
GENEL TOPLAM	1240	1685	2925
GÜNEYDOĞU ANADOLU	8	7	15
ANARŞİ VE TERÖR	5	16	21
KÜRT SORUNU	0	1	1

AÇIKLAYICI NOTLAR:

1. Genel toplamda 2925 sözlü soru konusunda üç başlığın dağılımı şöyle olmuştur:

GDA 15 kez yani % 0.51

A/T 21 kez yani % 0.71

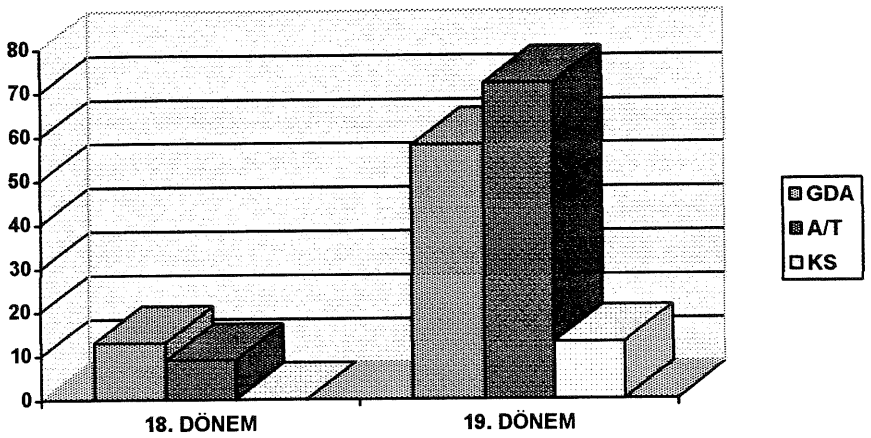
KS 1 kez yani % 0.03

2. 18. dönemden 19. döneme kadar sözlü sorular incelendiğinde A/T konusunda artış, GDA konusunda ise düşüş görülmektedir. Ayrıca 18. dönemde GDA konusu A/T konusundan daha fazla gündeme gelmişken, 19. dönemde bu durum tersine dönmüştür. KS ise ancak 19. dönemde ve 1 kez gündeme girmiştir.

3. GDA konusuna değinen 15 sözlü sorunun 2 si yani %13.3 ü aynı zamanda A/T konusuna da girmiştir.

C) YAZILI SORU

KONU BAŞLIĞI	18. DÖNEM	19. DÖNEM	TOPLAM
GENEL TOPLAM	1339	5496	6835
GÜNEYDOĞU ANADOLU	13	58	71
ANARŞİ VE TERÖR	9	72	81
KÜRT SORUNU	0	13	13

AÇIKLAYICI NOTLAR:

1. Genel toplamda 6835 yazılı soru konusunda üç başlığın dağılımı şöyle olmuştur:

GDA 71 kez yani % 1.03

A/T 81 kez yani % 1.18

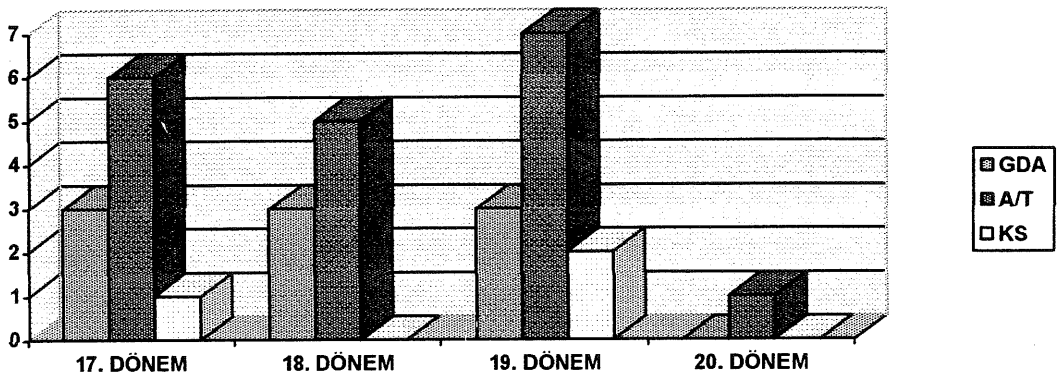
KS 13 kez yani % 0.19

2. 18. dönemden 19. döneme kadar yazılı sorular incelendiğinde GDA konusunda ve A/T konusunda büyük artışlar gözlenmiştir. Ayrıca 18. dönemde GDA konusu A/T konusundan daha fazla gündeme gelmişken, 19. dönemde bu durum tersine dönmüştür. KS ise ancak 19. dönemde ve 13 kez gündeme girmiştir.

3. GDA konusuna değinen 71 yazılı sorunın 7 si yani %9.9 u ve KS konusuna değinen 13 yazılı sorunın 2 si yani %15.3 ü aynı zamanda A/T konusuna da girmiştir.

D) GENEL GÖRÜŞME

KONU BAŞLIĞI	17. DÖNEM	18. DÖNEM	19. DÖNEM	20. DÖNEM	TOP-LAM
GENEL TOPLAM	21	47	76	4	148
GÜNEYDOĞU ANADOLU	3	3	3	0	9
ANARŞİ VE TERÖR	6	5	7	1	19
KÜRT SORUNU	1	0	2	0	3

AÇIKLAYICI NOTLAR:

1. Genel toplamda 148 genel görüşme konusunda üç başlığın dağılımı şöyle olmuştur:

GDA 9 kez yani % 6.08

A/T 19 kez yani % 12.84

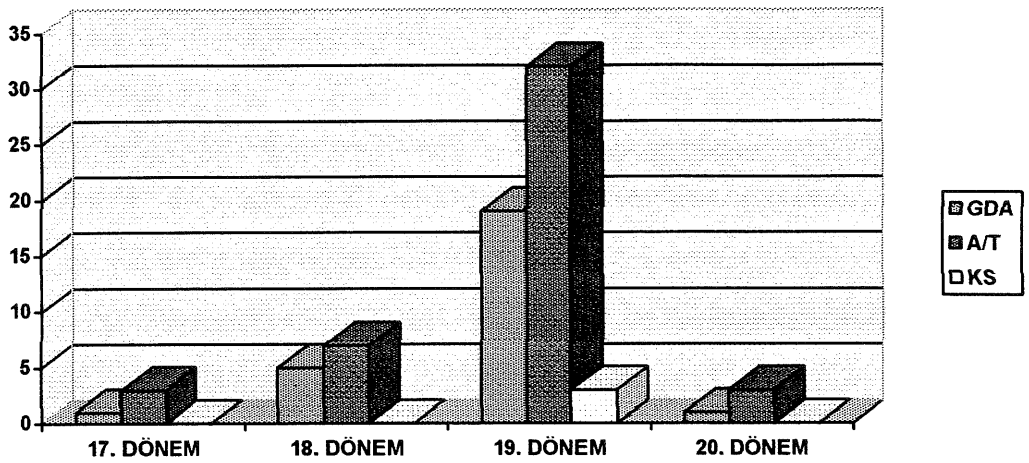
KS 3 kez yani % 2.08

2. 17. dönemden 19. döneme kadar genel görüşmelar incelendiğinde üç konuda da büyük artışlar ve düşüşler gözlenmemiştir. KS 18. dönemde gündeme girememiştir.

3. GDA konusuna değinen 9 genel görüşmenın 7 si yani %77.7 si ve KS konusuna değinen 3 genel görüşmenın 2si yani %66.6 sı aynı zamanda A/T konusuna da girmiştir.

E) MECLİS ARAŞTIRMASI

KONU BAŞLIĞI	17. DÖNEM	18. DÖNEM	19. DÖNEM	20. DÖNEM	TOP-LAM
GENEL TOPLAM	61	150	252	97	560
GÜNEYDOĞU ANADOLU	1	5	19	1	26
ANARŞİ VE TERÖR	3	7	32	3	45
KÜRT SORUNU	0	0	3	0	3

AÇIKLAYICI NOTLAR:

1. Genel toplamda 560 meclis araştırması konusunda üç başlığın dağılımı şöyle olmuştur:

GDA 26 kez yani % 4.64

A/T 45 kez yani % 8.04

KS 3 kez yani % 0.54

2. 17. dönemden 19. döneme kadar meclis araştırmasılar incelendiğinde üç konuda da artış gözlenmiştir. Ancak en büyük mutlak artış A/T konusunda olmuştur. KS ise ancak 19. dönemde gündeme girmiştir.

3. GDA konusuna değinen 26 meclis araştırmasının 17 yani %65.4 ü ve KS konusuna değinen 3 meclis araştırmasının 2 si yani %66.6 sı aynı zamanda A/T konusuna da girmiştir.

III. VERİLERİN DEĞERLENDİRMELERİ VE SONUÇ

A.VERİLERİN YORUMLANMASI

Sonuçların değerlendirilmesinde, çalışmada incelenen görüşme türleri -temsil niteliklerine göre- iki gruba ayrılmıştır:

- **Birinci grub**, sözlü / yazılı sorular ve gündem dışı konuşmalardan oluşmuştur. Bu iki görüşme türü, bir tek üyenin beyanatı olup, -tanım gereği- söz konusu üyenin kişisel görüşleri şeklinde algılanmalıdır. Temsil niteliğinin düşük olduğu düşünülmektedir.

-**İkinci grup**ta ise, temsil niteliği daha fazla olduğu düşünülen Genel Görüşme önergesi, Mecliş Araştırma önergesi, Meclis Soruşturması önergesi ve Gensoru önergesi çerçevesinde yapılan görüşmelere ait veriler toplanmıştır[265]. Bu önergeler için, gerek teklif aşamasında yapılan ön görüşmelerde, gerek kabul sonrası yapılan görüşmelerde, hükümetin ve TBMM'de grubu bulunan siyasal partilerin sözcüleri söz almaktadır. Dolayısı ile bu görüşmelerde söz konusu sözcülerin yaptığı beyanatlar hükümetin ve siyasal partilerin görüşlerini yansıtmaktadır ve temsil niteliği yüksektir.

---

[265] İncelenen süre boyunca verilen Meclis Soruşturması, Meclis Önerisi ve Gensoru önerilerinin görüşmelerinde, üç konu başlığına hemen hemen hiç değinilmediği için ayrı bir çalışma yapılmamıştır.

1) BİRİNCİ GRUP DEĞERLENDİRMESİ[266]

Birinci grubun bu süreçte konu başlıklarına göre dağılımı şöyle olmuştur:

	GÜNDEM DIŞI KONUŞMA	YAZILI SORU	SÖZLÜ SORU	TOP.
GDA	34	71	15	120
A/T	72	81	21	174
KS	13	13	1	27

Birinci grubun dönemlere göre dağılımı ise şöyle olmuştur:

	18. DÖNEM	19. DÖNEM	TOPLAM
GDA	36	84	120
A/T	41	133	174
KS	3	24	27

VERİLERİNİN YORUMLANMASI:

a) 18. ve 19. dönemde GDA konusu toplam 120 kez ele alınmışken, T/A 174 kez, yani % 45 oranında daha fazla gündeme gelmiştir. Aynı ilişkinin oranının ikinci grupta %86 olduğu düşünülürse, üyelerin GDA konusuna daha fazla önem verdikleri görülmektedir.

b) 18. ve 19. dönemde toplam 11,310 adet konu başlığından GDA konusu 120 kez ele, yani yaklaşık %1 oranında gündeme gelmiştir. Bu oran diğer bölgelerde en az % 3'tür. Bu rakamlar üyelerin -özellikle bölge milletvekillerinin- bölgelerine gösterdikleri ilgi açısından anlamlıdır.

c) 19. Dönemde GDA ve A/T konuları 18. Döneme oranla önemli şekilde artış göstermişlerdir. Ancak en büyük mutlak artış A/T konusunda olmuştur. Bu artış, siyasal gündemde "şahinleşme" olarak nitelenen durumun bir sonucu olduğu düşünülmektedir.

---

[266] Birinci grup sadece 18. ve 19. yasama dönemleri çerçevesinde incelenmiştir.

d) KS ise 18. dönemde sadece 3 kez gündeme girmiş, ancak 19. dönmede 24 kez konuşulmuştur. Bu durum ise, sorunun tanım ve çözüm yolunda farklı bir bakış açısının ancak 19. dönemde, fakat yine de yetersiz bir şekilde gündeme geldiğini ifade edebilir.

e) GDA ilgili 34 gündem dışı konuşmanın 9 u, 71 yazılı sorunun 7 si, 15 sözlü sorunun 2 si, yani toplam 120 konuşma ve sorunun 18 i (% 15 i) aynı zamanda A/T konusuna aynı ağırlığı vermiştir. Bu oranlar Güneydoğu Anadolu da yaşanan sorunun görüşülmesinde, TBMM üyeleri kişisel görüşlerini aktarırken, konuya anarşi ve terör bağlamından uzak yaklaştıklarını göstermektedir. (Bu sonuç ise söz konusu soru ve konuşmaları gündeme getiren üyelerin bölge milletvekilleri oluşundan kaynaklandığı düşünülmektedir.)

f) Soruna "Kürt Sorunu" bağlamında 27 kez ve bunlardan 7 si yani % 26 sı aynı zamanda A/T konu başlığı çeçevesinde gerçekleşmiştir. Bu veri de bir önceki sonucu desteklemektedir.

g) İkinci grupta yani kişisel düzeyde "Kürt Sorunu"na 27 kez değinilerek ikinci grubtan, yani partiler düzeyininden 4,5 kat fazla ele alınmıştır. Bu sonuç ise söz konusu soru ve konuşmaları gündeme getiren üyelerin bölge milletvekilleri oluşundan ve gündem dışı konuşmaların ve soruların toplam miktarının fazla olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

2) İKİNCİ GRUP DEĞERLENDİRMESİ

İkinci grubun 06/11/1983'ten 30/08/96'ya kadar olan süreçte konu başlıklarına göre dağılımı şöyle olmuştur:

	GENEL GÖRÜŞME	MECLİS ARAŞ.	MECLİS SORUŞ.	MECLİS ÖNER.	GEN-SORU	TOP.
GDA	9	26	-	1	-	36
A/T	19	45	2	1	-	67
KS	3	3	-	-	-	6

Ikinci grubun 06/11/1983'ten 30/08/96'ya kadar olan süreçte dönemlere göre dağılımı şöyle olmuştur:

	17. DÖNEM	18. DÖNEM	19. DÖNEM	20. DÖNEM	TOPLAM
GDA	4	8	23	1	36
A/T	9	13	41	4	67
KS	1	0	5	0	6

VERİLERİNİN YORUMLANMASI:

a) 06/11/1983'ten 30/08/96'ya kadar yapılan ikinci grup görüşmelerinde GDA konusu 36 kez ele alınmışken, T/A 67 kez, yani GDA'a oranla % 86 oranında daha fazla gündeme gelmiştir. KS ise ancak 6 kez gündeme gelebilmiştir. Bu oranların, siyasal partilerin konuya bakış açılarının ağırlıklarını yansıttığı düşünülmektedir.

b) 06/11/1983'ten 30/08/96'ya kadar konu ile ilgili hiç gensoru önergesi verilmemiş, sadece 1 Meclis önergesi ve sadece 2 Meclis soruşturması teklifi yapılmıştır. Bu rakamlar parlamentonun yaklaşımı ve çalışma yoğunluğu açısından anlamlıdır.

c) GDA ve A/T konuları her dönem düzenli şekilde artmışlardır. Ancak en büyük mutlak artış A/T konusunda olmuştur. Bu artış, siyasal gündemde "şahinleşme" olarak nitelenen durumun bir sonucu olduğu düşünülmektedir.

d) KS ise 17. ve 18. dönemde sadece 1 kez gündeme girmiş, ancak 19. dönmede 5 kez dile getirilmiştir. Bu durum ise, sorunun tanım ve çözüm yolunda farklı bir bakış açısının ancak 19. dönemde, fakat yine de çok yetersiz bir şekilde gündeme geldiğini ifade edebilir.

e) GDA ilgili 9 genel görüşmenin 7 si, 26 Meclis araştırmasının 17 si ve verilen tek meclis önergesi de dahil olmak üzere, toplam 36 öneri için yapılan görüşmelerin 25'i (% 69.4) aynı zamanda A/T konusuna aynı ağırlığı vermiştir. Başka bir deyiş ile, Güneydoğu Anadoludan bahsedilen her 10 konuşmanın 7 si aynı zamanda anarşi ve teröre de ağırlık vermektedir. Bu verinin, Güneydoğu Anadolu da yaşanan sorunların görüşülmesinde, TBMM de grubu bulunan partilerin konuya ne ölçüde "anarşi ve terör" bağlamında baktıklarını gösterdiği düşünülmektedir.

f) 06/11/1983'ten 30/08/96'ya kadar yapılan ikinci grup görüşmelerinde "Kürt Sorunu"na sadece 6 kez değinilmiş ve bunlardan 4'ü yani % 66.6 sı aynı zamanda A/T konu başlığı çeçevesinde gerçekleşmiştir. Bu veri de bir önceki sonucu desteklemektedir.

g) 20. dönemin ilk 8 aylık verileri - yetersiz olmakla beraber - yukarıdaki sonuçları destekleyen bir görünüm içindedir.

B. SONUÇ

Bu çalışma, birinci olarak, "sorunun" "ne kadar" Parlamento tarafından ele alındığını istatistiksel verilere dayanarak sınanmayı amaçlamaktadır. Kanımızca çalışmada elde edilen veriler göstermektedir ki, Parlamento, Anayasanın kendisine tanıdığı "bilgi edinme ve denetim yolları"nı, "sorun"un ele alınması ve incelenmesi amacıyla "çok az" kullanmıştır. Gerek kişisel düzeyde milletvekilleri, gerek siyasal partiler "sorunun" enine boyuna ele alınması için kendilerine tanınan anayasal olanakları yeterince işletmemişlerdir. Konu üzerinde bu kadar az çalışan Parlamentonun "soruna yönelik" "resmi politikayı" şekillendirdiği, ve/veya bu politikanın şekillenmesinde yeni yaklaşımlar üretecek çaba içerisinde bulunduğunu kabul etmek iyimserlik olacaktır. Öte yandan "resmi politika"nın Parlamento'da şekillendiğini sınamak, çalışmanın verileri olmadan da mümkündür[267].

Çalışmada sınanan ikinci kaygı Parlamentonun "soruna yaklaşımı" ile ilgilidir. Veriler, "sorunun" Parlamentoda ağırlıklı olarak "anarşi ve terör" bağlamında ele alındığını göstermektedir. Bu sonucun bir önceki sonuç ile ilişkisi ilginçtir: "Sorun" ile ilgili "resmi politikanın" Parlamentoda "şekillendiği" ve/veya "oluşturulduğu" söylenemez ancak, Parlamentonun "şiddete dayalı resmi politikayı -gönülden- desteklediği" söylenebilir.

---

[267] Bu düşünceye somut bir örnek olarak , 19. ve 20. Yasama Dönemlerinde, muhalefet-hükümet değişimini geçiren SHP, CHP ve RP'nin "OHAL'in uzatılmasına" yönelik tavırları gösterilebilir. Muhalefetteyken "red" oyu verdikleri "OHAL"e, hükümet oldukları zaman "Evet" demek zorunda kalan siyasal partilerin bu tavır değişikliği "resmi politikanın" nasıl belirlendiğinin aydınlatılmasına yardımcı olabilir.

VII. KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

T.B.M.M. Tutanak Degileri: 1984-1997
T.B.M.M. Faili Meçhul Cinayetler Araştırma Komisyonu Raporu
ANAP Parti Programları
CHP Parti Programları
DYP Parti Programları
RP Parti Programları
SHP Parti Programları
Hükümet Programları
Koalisyon Protokolleri
1924 T.C. Anayasası
1961 T.C. Anayasası
1982 T.C. Anayasası

KİTAP VE MAKALELER

ANDREWS, P.Alford (1992) *Türkiye'de Etnik Gruplar*. (çev) Mustafa Küpüşoğlu İstanbul: Ant Yayınları
AYTAR Osman (1992) *Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna.* İstanbul: Medya Güneşi Yayınları
BALLI Rafet (1991) *Kürt Dosyası*. İstanbul: Cem Yayınevi
BARLAS Mehmet (1994) *Turgut Özal'ın Anıları*. İstanbul: Gençlik Yayınları
BİRAND M.Ali (1984) *12 Eylül*. İstabul: Karacan Yayınları
ÇAĞLAR Bakır (1989) *Anayasa Bilimi, Bir Çalışma Taslağı*. İstanbul
ÇELEBİ Işın, TOROS Aydın, ARAS Necati (1996). *Siyasette Kilitlenme ve Çözüm*. İstanbul: AD Yayıncılık
DAVER Bülent (1961) *Fevkalade Hal Rejimleri*. Ankara
DEĞERLİ Turgut (1996) *Milli Güvenlik Siyaseti ve Startejisi*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi
McDOWALL David (1996) *The Future of Minorities and Ethnic Conflict, with special reference to the Middle East*
DURAN, Lütfü (1988) *Türkiye Yönetiminde Karmaşa*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
DURU Cenap, HOŞDER Mehmet (1994) *Milli Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi

ERDOĞAN Mustafa (1993) *Anayasacılık Parlamentarizm Silahlı Kuvvetler*. Ankara: Siyasal Yayınları

ERGİL, Doğu (1995) *Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler*. TOBB Özel Araştırma Parporu, Stratejik Araştırmalar Dizisi: 1

Gerekçeli Anayasa: Milli Güvenlik Konseyi Değişiklik Gerekçeleri ile Birlikte. Değişim Yayınları, 1984, Ankara

GÜLTEKİN M. Bedri (1993) *İkibinlerin Eşiğinde Kürt Sorunu*. İstanbul: Analiz Basım Yayın

GÜRSEL Seyfettin, DÜZGÖREN Koray, ORAN Baskın, ÜSTEL Füsun, KESKİN Cumhur, ALPAY Şahin (1996) *Türkiye'nin Kürt Sorunu*. İstanbul: Türkiye Sosyal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayını

HAZIR, Hayati (1991) *Türkiye'de ve Yabancı Ülkelerde Olağanüstü Hal Rejimlerinde Kamu Hürriyetlerinin Sınırlanması*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları

İHD (insan Hakları Derneği) (1991) *Diyarbakır, Siirt, Van, Şanlıurfa, Tunceli, Gaziantep, Malatya, Batman ve Bingöl şubeleri, Olağanüstü Hal Bölge Raporu* - 1990, Ankara: Yurt Yayınları

İNSEL Ahmet (1990) *Türkiye Toplum Bunalımı*. İstanbul: Birikim Yayınları

KARAMUSTAFAOĞLU Tuncer, TURHAN Turhan (1986) *1961, 1982 T.C. Anayasaları: Karşılıklı Metinler*. İstanbul: Teori Yayınları

KAYALI Kurtuluş (1994) *Ordu Ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart*. İstanbul: İletişim Yayıncılık AŞ.

KEYDER Çağlar (1990) *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları

KREYENBROEK Philip & SPREL (ed.) (1994) *Kürtler: Güncel Bir Araştırma*. çev. Yavuz Alogan İstanbul: Cep Kitapları,

KUMAŞ Rahmi (1985) *Parlamento'nun Boyutları*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

KURTULAN İsmet, EROL Tuğlu, ECER Yılmaz, SARI Mehmet (1993) *Güneydoğu Anadolu'da Devam Etmekte olan Bölücü Hareketin Gelecekteki Muhtemel Seyri ve Türkiye'nin Bütünlüğüne Etkileri*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi

KUZU, Burhan (1993) *Olağanüstü Hal Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Rejimi*. İstanbul: Kazancı Yayıncılık

OKAN Nadir (1993) *Orta ve Uzun Vadede GAP'ın Gerçekleşmesi Doğrultusunda Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Politik, Ekonomik ve Sosyal Yapısının Nasıl Olacağının Değerlendirilmesi*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi

ÖZDEMIR Hikmet (1991) *Silahlı Kuvvetler ve Sivil Otorite İlişkisinin Yeniden Düzenlenmesi*. İstanbul: Türkiye Sosyal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayını

ÖZDEMİR Hikmet (1989) *Rejim ve Asker*. İstanbul: AFA Yayıncılık AŞ

ÖZDEMİR Hikmet (1994) *Ordunun Olağandışı Rolü*. İstanbul: İz Yayınları

ÖZTÜRK Metin (1988) *Türkiye'de Asker ve İktidar*. Türkiye'nin Sorunları Dizisi-10, Yeni Yüzyıl Kitaplığı

ÖZTÜRK Metin (1993) *Ordu Ve Politika*. Ankara: Gündoğan Yayınları

RUGMAN Joathan (1996) *Atatürk's Children: Turkey and the Kurds*. London: Cassell

PARLA Taha (1991) *Türkiye'de Anayasalar*. İstanbul: İletişim Yayınları

PARLA Taha (1993) *Türkiye'nin Siyasal Rejimi: 1980-1989*. İstanbul: İletişim Yayınları

PERLMUTTER Amos, BENNET V.Plave (1980) *The Political Influence of the Military*. Yale University Press.

SAKALLIOĞLU Ümit Cizre (1993). *AP-Ordu İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları

SAYBAŞILI Kemali (1992) *İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye*. İstanbul: Bağlam Yayınları

SAYBAŞILI Kemali "Demokrasi, Türk Demokrasisi ve Demokratikleşme". *Sosyo-Politik Yaklaşım* (Şubat-Mart 1993) No.1

SAYBAŞILI Kemali (1995) *DYP-SHP Koalisyonu'nun Üç Yılı*. İstanbul: Bağlam Yayınları

SEVER Metin (1992) *Kürt Sorunu: Aydınlarımız Ne Düşünüyor*. İstanbul: Cem Yayınevi.

SÖNMEZ Mustafa (1992) *Doğu Anadolu'nun Hikayesi, Kürtler: Ekonomik ve Sosyal Tarih*. Ankara: Arkadaş Yayınevi

SOYSAL Mümtaz (1986) *100 Soruda Anayasanın Anlamı, 1982 Anayasasına Bilimsel Yaklaşım*. İstanbul

TANÖR Bülent (1994) *İki Anayasa (1961 ve 1982)*. İstanbul: Beta Basım Yayım

TANİLLİ Server (1976) *Anayasalar Ve Siyasal Belgeler*. İstanbul: Cem Yayınevi

TANİLLİ Server (1993) *Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş*. İstanbul: Cem Yayınevi.

TANİLLİ Server (1980) *Türk Anayasaları ile İlgili Mevzuat*. İstanbul

Türkiye ve Güneydoğu, Türkiye'nin Sorunları Dizisi-3. Yeni Yüzyıl Kitaplığı

TUŞALP, Erbil (1989) *Zehir Yüklü Bulutlar - Halepçe'den Hakkari'ye*. Ankara: Bilgi Yayınları

ÜSKÜL, Zafer "Türkiye'de Sıkıyönetim Uygulamaları". *Toplum ve Bilim*, yaz-1988

ÜSKÜL Zafer (1989) *Siyaset ve Asker*. İstanbul: AFA Yayıncılık

ÜSKÜL, Zafer (1991) *Türkiye'nin Anayasa Sorunu*. İstanbul: AFA Yayınları

ÜSKÜL Zafer (1992) *Türkiye'de Olağanüstü Halin Hukuksal Çerçevesi*. Zafer Tarık Tunaya'ya Armağan, İstanbul Barosu Yayını

YÜCEKÖK Ahmet (1983) *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamentonun Evrimi*. Ankara: AÜSBF Yayınları